

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

1937 augusztus-szeptember

VI. évf. 5-6 szám

MUNK ARTUR: A beteg Kosztolányi	193
KENDÉ FERENC: Apáink és fiatalok	201
ARATÓ ENDRE verse	203
BERÉNYI JÁNOS: Engesztelő áldomás	209
GÁL LÁSZLÓ versei	215
BCRSODI LAJOS: Werner	218
BERÉNYI JÁNOS versei	224
CZIRÁKY IMRE: Két korhadó koporsó	227
KÁZMÉR ERNŐ: Ivan Mestrovics	231
HERCEG JÁNOS: A halál leányai	241
Dr. KOHLMANN DEZSŐ: Hermann Hesse	246
KRISTÁLY ISTVÁN: A lord	251
MARKOVICH MIHÁLY: Csavargók	258
DISPUTA Csuka János: Kisebbségi életsemlélet — A »nem lehet« és tanulságai — Tóth Bagi István: A jugoszláviai magyar kisebbség szövetségi megszervezése	264
Könyvek: AMBRUS BALÁZS: Találkozás és búcsú, Körmendi Ferenc regénye	279
CZAKÓ TIBOR: Eltévedt sorsok, Kassák Lajos regénye	280
KEREDI GYÖRGY: Intuición	281
KISBÉRY JÁNOS: Géza és Dusan, Hunyadi Sándor regénye	282
KISBÉRY JÁNOS: Táltos király, Makkai Sándor regénye	285
SPECTATOR: Trónjafosztott Allah, Linke Lile regénye	286

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára .. .	10 Din.
Negyed évre .. .	30 Din.
Félévre .. .	60 Din.
Egész évre .. .	120 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára .. .	1'50 Pengő
Negyed évre .. .	4'50 Pengő
Félévre .. .	9— Pengő
Egész évre .. .	18— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 120.— pola godine Din. 60.— 3 meseca Din. 30.— Pojed. broj Din. 10.

A BETEG KOSZTOLÁNYI

1.

Az élet költője volt. Szerette az életet, a vér rohamán vágatott életet. A Haláltól félt. Leírhatatlanul félt. Gyermekkorában ismerkedett meg vele. Ha valaki, akkor ő ismerte: csontos kezével kiüti a gyermek kezéből a játékot, örökre elnémitja.

A »szegény kis gyermek« sokat betegeskedett. Meséskönyve képei között fedezte fel a csuf Halált.

— Anyikám!... — sikongott — nézze... ez a halál...

Édes anyja megcirogatta borzas, szőke fejét:

— Ejnye... ejnye, Dezsőkém dobjad el azt a csunya könyvet... itt van egy másik, sokkal szebb...

Apja, a »kormosarcu szénégető« még akkor éjjel leragasztotta a halálfejes képet, de a kis Dezsőke másnap már felpiszkálta vékony ujjával a gondos ragasztást. Ijedt tágranyilt szemekkel nézte a képet:

— Ez a halál — ...a csunya halál...

Szörnyű kór gyötörte elcsigázott, gyenge testét: ideges fuldoklási rohamok lepték meg éjjel. Halálfélelem szorította össze torkát. Arca elkékült, gyenge melle zakatolt, nem kapott elég levegőt. A fuldoklási roham megszüntetésére hívták ki éjjel a jó öreg doktor bácsit. Nem egyszer hagyta ott a színházi előadást, hogy segítsen szenvedő páciensén, a hétéves gyermekén. Rátette kezét a beteg ziháló mellére s azon nyomban megszűnt a roham. Néha már a doktor bácsi pusztá megjelenése is enyhítette a kis beteg kínzó légszomját.

— A doktor bácsi... — A lépteit hallotta s máris megnyugodott.

...áldott aranyember.

Világító, nyugodt szemei kékek

Komoly szigorral lép be a szobába,

Szemébe nézek és csöppet se félek.

De félt a bebugyoláltfejű, ráncosképű öregasszonytól, a bozsorkánytól, meg a torzonborz, báránysapkás embertől; a hasmetszőtől. Ha az utcán meglátta a »hasmetszőt«, sikongva menekült előle. Nem mert egyedül menni az utcán. Iskolatársai nem értették. Kinevették.

Hatodik gimnazista korában ismerte meg közelebbről a halált. Egyik kedves, váratlanul elhalt osztálytársát bucsuztatta. Ezt a temetést s a halotti-tort még egyetemi hallgató korában is emlegette. Neuraszténias képzelődése, csapongása gyakran megkinozta. Hallatlan, fantasztikus hipohonder volt. Bátran mondhatjuk: korának egyik legnagyobb hipohondere. Ha valamilyen betegségről olvasott, vagy hallott, másnap már saját magán érezte a bajt. És már látta is magát a ravatalon. Néha egy-egy kis pattanás, ártatlan pörösenés miatt éjszaka is felkeltette orvos barátját, hogy vizsgálja meg: nem komoly-e a baj? És különösképen: csaknem mindig a szájában vélte felfedezni a »halálos kórt«. Ijedten mondta: — Nem halok meg? ... Nem veszélyes? ... Megesett, hogy az orvos becsületszava sem nyugtatta meg: ünnepélyesen esküt kellett tennie.

Az élet szerelmese diákkorában írta a »Holtak vonata« című versét. Ideges remegés, halálfélelem vonul át minden során. Így kezdi: — Láttátok a holtak bus vonatját? ...

A Halálvonat nesztelen suhan át a rónán, lámpáiban valóságos lidércfény ég.

*Egyetlen egyszer látod s sohse máskor.
Avarzugáskor, varjúkárogáskor
Halált sivitva rémülten zörög.
Hasítja a párás, nehéz ködöt.
Csak látod, amint nesztelen halad
S egyszer megáll az ablakod alatt.*

2.

Harminchárom nyarán kezdődött.

A szezon végén meglátogatta régi barátját Guhr Mihály doktort. A kies fekvésű Tátraszéplakon mindig nagyon jól érezte magát. Ezen a nyáron egyik régi álma teljesült: megismerte a Kosztoldnyi család ősi fészket. Nemes-Kosztoldnyi községet. Azt a helyet, amelyről olyan sokat mesélt neki apja, nagyapja. Boldog volt, erőteljesebben duzzadó, egészséges férfi. A busz férjiből ime: vig férfi lett, aki örömeiben magához ölelte volna az egész világot. A falusi fényképező le is fényképezte az állomáson, amint mosolyogva áll s sinek között, mögötte az állomás épülete ezzel az új felirással: ZEMALSKI-KOSTOLAN. Fényképezés után fájdalmat érzett a bal

alsó zápfog helyén. Holmi szokatlan, eddig ismeretlen fájdalmat a vendégfog protézise alatt. A kellemetlen érzés kedvét szegte. A legközelebbi vonattal hazautazott. Fogorvosa azonnal eltávolította a hidat, mire a fájdalom megszűnt, a lidércnyomás eltűnt.

Ebben az esztendőben hihetetlen energiával feküdt a munkának, s birta idegekkel. Negyvennyolcéves volt.

Karácsony táján újból jelentkezett a fájdalom, ugyanazon a helyen. Most már egy kis lencsényi duzzanat piroslott a foghúson. Erről a kis ártatlannak látszó duzzanatról Ádám tanár, a kiváló sebész állapította meg, hogy veszedelmes lamhámrák. Alattomosan gyilkoló rák. A mód nélkül izgatott költőt megnyugtatta: nem veszélyes, jelentéktelen kinövés... A neve: epulisz.

Kosztolányi Dezső megkönnyebbülten vette tudomásul: tehát epulisz... Mindegy, akármi, csak ha nem rák.. Semmi az egész... Rádium kell neki. Elbánnik majd ezzel az epulisszal. Ádám professzor ajánlatára már készült is a stockholmi utra. Néhány heti rádium besugárzás eltünteti a bajt. Ezt Ádám tanár mondta, a kiváló tudós... Hála Istennek nem komoly. Vaklárma.

Azért erőt vesz rajta a régi idegesség, a halálfélelem, költészetének vezérszólama. Mintha a bus fuvalát hallanánk:

*En nem hiszek semmiben.
Ha meghalok a semmi leszek,
mint annak előtte, hogy
e földre születtem. Szörnyű.
Hozzád kiáltok majd utolszor:
légy jó anyám, örök sötétség...*

Harmincnégy farsangján járt először Stockholmban. A világ legnagyobb Rádium-intézetét kereste fel, a híres Rádium-Hemmet laboratóriumot, ahol Berven tanár kezelte heteken át besugárzásokkal. Minden programszerűen ment. A nagyhirű svéd tanár is megnyugtatta a költőt: a teljes gyógyulás biztos. Mehet haza, végzheti dolgát... Ügyet se kell vetni a jelentéktelen baira...

Teljesen megnyugodott, minden aggálya eloszlott.

Az első rádiumkúra után erdélyi felolvasókörra indult. Első állomása Temesvár volt. A kolozsvári előadás előtt újból meglepték a régi fájdalmak. A termet zsufolásig megtöltő közönség nem is sejtette, hogy a költő milyen hősieen küzd, vergődik pokoli kínjaival. A lelkes ünneplés után aléltan vitték szállására, ahol orvos vette gondos ápolásba.

A fájdalmak megisméllődései indokoltá tette a második operációt. Április tizennyolcadikán hajtotta végre Ádám tanár a műtétet. Elektrolitikus késsel operált. Kivéste a daganat alatti csontokat is, azonban a fertőzött nyakmirigyeket nem bolygatta. Ádám

tanár bizott a rádium rákpusztító, sterilizáló hatásában. Ezen a napon dőlt el a nagy költő sorsa. Mint később kiderült: éppen ezeken a fertőzött mirigyeken mulott minden. A nagy sebész ezáltal súlyosan tévedett. Kimélni akarta kedvenc költőjét, barátját... (A nyakát kellett volna össze-vissza kaszabolni.) Hasonló esetekben a szegény utcaseprőt nem kimélik: kegyetlenül kiszedik a daganat szomszédságában ülő fertőzött mirigyeket. Kosztolányit, a költőt kimélték. Nem akarták elcsufítani. Biztak a rádiumban...

A szerencsétlen műtét után, kezelő orvosa tanácsára, másodszor is kiutazott Stockholmba, hogy újabb rádium-kurának vessen alá magát. A halálfélelem volt utitársa, szorongó rettegés kísérte hosszú útján.

Ezuttal egy kolostorban lakott, svéd apácák ápolták.

A hallgatásra ítelt súlyos beteg költő így ír »Stockholm« című költeményében:

...Teázunk.

*S amig ropogtatom velük a kékszem,
az őszi ködből, mint egy nyári égbolt,
tekint reám sok nyájas-enyhe kék szem.
Hallgatnak ők is, én is hallgatók,
de csöndjeink nem érnek össze végül,
mivelhogy én magyarul hallgatók
s ők svédül.*

A második rádiumkúra után alaposan lefogyott. Csak árnyéka volt a régi erős, atlétatermetű, daliás férfinék. Testi gyengesége kedvét szegte: már nem játszott a szavakkal a szavak kiváló zsonglőre, elhivatott bűvésze.

Ebben az esztendőben budai kis villájában nyaralt. a lankás, csendes kis Tábor utcában, távol a főváros zajától. Felesége odaadó, hűséges ápolása rövidesen újból talpraállította. Lassanként visszanyerte erejét, munkakedvét. Kitűnő gyomra, erős fizikuma, élni akarása is segítőtársa volt. Újból a régi Kosztolányi lett. Dolgozott, irt, fordított. Egyszerre öt-hat lapot látott el kézirattal. Pénzre is szüksége volt, hisz utolsó garasát Stockholmban hagyta. Szindarabokat fordított rég elköltött előlegekért. Haza is szorgalmasan és pontosan küldözgette legújabb írásait.

Egy évig tartott ez a látszólagos javulás, az égiek kegyes ajándéka.

3.

Harmincöt nyarán Visegrádon nyaralt az ötvenéves Kosztolányi. Pár hetes zavartalan üdülés után, egy este hirtelen rosszul lett.

Elviselhetetlen fájdalmak gyötörték szegényt, a szívét is ki-kezdte a kór. Fuldoklási rohamokat kapott, mint hajdan, gyermekkorában.

Autón szállították be egyik budapesti szanatóriumba, ahol állapotja lassan javult. Erős fizikuma újból győztesen került ki a halálusából. Itt látogatta meg a lábbadozó költőt, régi, meghitt barátja, Fenyves Ferenc, aki aggodó szívvel, meleg szeretettel érdeklődött hogyléte felől. A nem várt látogatás új életet öntött belé. Szeptember végén annyira megerősödött, hogy leutazhatott szülővárosába, és visszaadta Fenyves szerkesztő látogatását. Jókedvű volt. A jövő terveiről beszélgetett barátjával. Egy csomó kéziratot is hozott magával. Ezen a koraőszi napon látták egymást utoljára. A szeszélyes végzet úgy akarta, hogy a haldokló Kosztolányi túlélje egészségesnek hitt kiváló barátját. E találkozás után alig három hétre Fenyves Ferenc szíve hirtelen megállt.

Kosztolányi a harmincötödik év karácsonyát édes anyjával töltötte. Régi ígését váltotta valóra, amikor karácsony első napján megérkezett Szuboticára. A pályaudvaron testvérei: Mariska és Árpád várták. Megérkezett. Arca sápadt volt, beesett szemei fénytelenek. A vámhivatal ajtaján kidugta fejét és kiszólt a várakozóknak:

— Szervuszatok gyerekek.

Mosolygott, de a mosoly nem a »Dide« derült, gyermeki, pajzán mosolya volt. A hangja rekedt... Szinte sutlogva beszélt. A várakozó testvérek sokat mondtak, szomorú tekintettel néztek össze: ez nem a mi drága, szép Didénk... Az egészségtől duzzadó, csengőhangú, mosolygós szemű Dide... Az orvos testvér az első pillantásra felfedezte a beteg nyakán üllő mirigycsomókat. Jó kedvet erőszakolt magára, pedig ez a viszontlátás rettenetes volt.

A ragyogó karácsonyfa alatt türelmetlenül várta az édesanyja rajongással szeretett, gyógyultnak hitt költőfiát.

4.

1936.

A Halál esztendeje.

Gyötrelmes fájdalmak között dolgozott. Talán egy nyugodt perce se volt abban az időben. Éjjel, nappal irt, gépelt, diktált, hogy összekaparja azt a jelentékeny összeget, amely egy harmadik stockholmi uthoz kellett. Megérezte, dühörögve közeledik feléje a holtak bus vonatja...

Február elsejére elkészült az Szentivánéji álom fordításával. Nyolcadikán indult utnak. Magával vitte feleségét, Ilonát is. Nem

mert egyedül menni, ideges volt, félt a rádiumkezelést követő gyengeségtől, a kínzó fájdalomtól. Most már csak akkor volt nyugodt, ha feleségét maga mellett tudta. A szomorú asszonynak megmondták a stockholmi orvosok: nincs segítség. Illetve csak egy menekvés maradt: a morfiummámor. A fehér méreg áldásos, gyilkoló hatása.

Morfinistává tették.

A rádiumsugarak teljesen felőrölték erejét. Lesóványodott.

Jártányi ereje sem maradt, mire újból visszakerült a budai János szanatóriumba, ahol barátai, tisztelői valóságos viráglugassá varázsolták betegszobáját. Mindennapos látogatói közé tartoztak: Karinthy, Babits, Márai Sándor, Áscher Oszkár.

Márai Sándor ajánlására egy fiatal sebész, Hauber László doktor, Manninger tanár tanítványa vállalta a lehetetlent: helyrehozni az első műtét hibáját, eltávolítani a gyilkos mirigyeket.

Életre-halálra ment a harc.

A beteg ekkor már a morfium ködös, földöntuli világában élt. Erőtlenül suttozta.

— Élni akarok...

Látogató orvos-öccsét felismerte. Megfogta kezét, izgatottan lenélt felé:

— Árpikám, telefonálj azonnal Füst Milánnak. Mondd meg neki, hogy ha megadom a jelt, üljön azonnal autóba és jöjjön hozzám...

— Mit akarsz vele?... — kérdezte részvétellel öccse.

— Hát te sem látod?... Életveszélyben vagyok!... Vár az apám, vár a sirásó...

Görcsösen sirt, záporoztak könnyei.

Hauber doktor hallatlan erőfeszítéssel, energiával ápolta nagy betegét. Néhány hét alatt leszoktatta a morfiummól, majd vérátömlesztésekkel erősítette fel a nagy műtetre.

Az operáció napja különösképpen március huszonnyolcadikára, a költő ötvenegyedik születésnapjára esett.

A kitünően sikerült műtét után ez volt a beteg első szava:

— Megdőbbszemem.

Mi következett azután? Mennyi gond, szenvedés, áldozat, könny, álmatlan, levegőtlen, füledt éjszaka, hajnalvárás, kezelés, kötözéses jaji, sikoly, Röntgen, morfiumentvonás, lidércálmok, ol-tások, orvos, tanácskozás, megint orvos. A látogatók száza. Virág-illat, áporodott betegszobaszag. Szanatórium.

A gondos kezelés meghozta gyümölcsét: az orvos megen-gedte, hogy a beteget házi ápolásra otthonába vigyék.

Kilencszázharminchat, július közepe...

Hazaérkezése után első gondolata anyjához szállt.

Levelet irt haza. Az utolsó levelet bizakodó, aggódó édes anyjához:

Hazajöttem, édes anyám, Hauber doktor barátom hazahozott. Ezentul házikezelésben részesítenek a végső gyógyulásig, amit csak a késő ősz fog meghozni.

Egy hónap mulva utazott édes anyja Budapestre. Soha ilyen hosszúnak nem tűnt fel az út. Boldogan gondolt arra, hogy Dezső fia bizonyára a kis villa előtt várja s szokása szerint vidám mosollyal, tárt karokkal fogadja. Megérkezett... Dide nincs sehhol... Fia hálósobája üres... Az ágy vetetlen, feldult, az éjjeli szekrényen gennycsésze, véres vattadarabokkal. Nehéz orvosságzag ül a levegőben. A drága, féltett beteget félórával ezelőtt vitték vissza a szanatóriumba, hogy gégemetszéssel szabadítsák meg a biztos megfulástól. A rádiumégette sarjszövetek kilöködtek a gégefő mellett, nyílt sipolyok képződtek a nyakon, elhalt nyákhártyák állották el a lélekzés útját.

A gégemetszés műtétjén már tul volt a beteg, amikor viszontlátta anyját. Beszélni nem tudott. Ezt irta fel az elébe tett papirosra:

Te vagy a legáldottabb anya a világon.

A megtört anya hősiesen tartotta könnyeit, keménynek mutatta magát. Karosszékében, párnák között ült előtte a fia, sápadtan, pólyába bugyolált nyakával, felpeckelt állal. A kötésből kiszillogott az ezüst gégecső, amely a lélegzés útját mutatta.

Az áldottlelkű nagyasszony nézte a fiát, ismerős vonások után kutatott a fájdalomtól eltorzult arcon.

A beteg szája szögletén vér csorgott le.

Az anya fürgén ugrott fiához és egy kis vatta segítségével ügyes kézzel tüntette el a vért, mintha mi sem történt volna.

A fiu arcán fáradt mosoly jelent meg. Reszkető kézzel irta fel az előtte heverő újság szélére:

— Anyikám... ugy-e itt maradsz?... Ugy-e nem halok meg? Nem sokkal halála előtt irta:

*Ki a halált legyőzted hajdanán,
te életet adó, legtitkosabb nő,
a Semmi partján majd erős neveddel
köszöntöm a kemény halált, anyám.*

Amig nem tudott beszélni, gyakran irta le ezt a szót:

— Orvost!

Aztán, ha belátogatott hozzá önfeláldozó, önzetlen orvosa, Hauber doktor, ezzel az irással fogadta:

— Tedd, hogy éljek.

Még a haldoklásában is hü maradt önmagához: megtartotta a jellemző költői pózt.

5.

A vég — — —

— — — — —

Szeptember harmadikán bucsuzott fiától a testileg és lelkileg kimerült anya. A kezelő orvosok tanácsolták el a súlyos beteg ágya mellől. Biztatták: Dide meggyógyul.

— Mit üzensz haza, Dide? ... — kérdezte szorongva.

A beteg ceruzát kért s ezt írta le egy szelet papírosra:

»Isten veled édes öcsém, édes hugom... Meghalok...«

XI. 3

Szeptember harmadikán írta le ezt a kusza pár szót. A helyes dátum tehát ez lett volna: IX. 3. — Ehelyett különösképen november háromát írt. Ezen a napon halt meg.

Néhány nappal halála előtt meglátogatta Árpád öccse, akit nagyon szeretett. Az orvos-testvér már csak egy csontvázzá sorvadott emberi roncsot talált Dezső bátyja helyett. Ólomszürke arc-cal, beesett, könnytől fátyolos szemekkel feküdt ágyán. Nyakán vastag kötés. Dus gesztenyeszínű haja megritkult.

Teljesen éjsznél volt, minden érdekelt, beszélni is tudott, ha ujjával befogta a gége ezüstösöves nyílását.

— Meddig maradsz? ... kérdezte suttogó hangon, — aztán élénken figyelt öccse minden szavára. Az elmúlásról nem beszélt. A haldokló költő a Nagy Ut közvetlen közelében, már nem emlegette a halált...

— — — — —

Szobája tele volt virággal. A rengeteg látogató közül egyedül csak Áscher Oszkárt tűrte meg maga mellett. A kiváló előadóművész igen sok éjszakát virrasztott át meghitt barátja beteg-ágya mellett.

Érdekes, hogy a költő felesége, Harmos Ilona, aki a többéves betegséget férjével együtt szenvedte át, még az utolsó napokban is bizakodó leveleket küldött haza, amikor november elsején váratlanul áttéti tüdőátályogok válságossá tették a beteg állapotát... Megkezdődött a haláltusa...

November három — — —

A budapesti rádió a déli híreket ezzel a megdöbbentő jellel kezdte:

Kosztolányi Dezső, a kiváló költő ma délelőtt tizenegy órakor hosszú szenvedés után meghalt.

Aztán nyomban: más... és újból csak más... közömbös hírek s az Élet robogott tovább...

Munk Artur

A P Á I N K É S F I A I N K

I.

Belénk idegződött, hogy amikor a vérség e legerősebb kapcsolatát, az apát és fiut együtt említjük, két szembenálló tábor képe jelenik meg előttünk. És tényleg; az irodalom, a politika, a műhely örök törvényszerűséget alakított ki az egymásra következő nemzedékek cselekvési ütemének, lelki beállítottságának különbözőségéről. Közhitté vált az apák és fiuk harcának szüntelen ismétlődése, melyet a fejlődés szerves kelléke gyanánt fogadtunk el.

Nem tudom, történt-e valaha kísérlet arra, hogy a különböző korok, apa és fiu harcának természetét összehasonlítsák, rendszerezék és minőségét meghatározzák. Azután, a harcban álló táborok hadi helyzetének és a háború viselésének módját rekonstruálták-e az apa és fiu ütközeteinek szempontjából? Mert a történetírás, még a szellemtörténelem is, bármilyen részletező legyen, tárgyi alapon épül fel és a letűnő és feltörő események és eszmék meghatározásánál nem állítja egymással szembe az apát és fiut. Érdeket érdekek, eszmét eszmével magyaráz. A két egymással közvetlenül érintkező nemzedék csetepatéit, az apa és fiu birkozását és ebből fakadó lelkiélményt jelentéktelenné zsugorítja és az idő homályának fátylát borítja rá.

Még személyes érintkezésben voltunk azzal a nemzedékkel, amelyik az 1848-as esztendő megrázkódtatásait élte át és mégis mily keveset tudunk az apák és fiuk szembenállásáról. Jókai regényei itt-ott elárulnak valamit, de a történelem már simára fésülte a valóságot, és egy táborba terelte az apákat fiaikkal. Pedig, ha ellentét elképzelhető, úgy ez a forrongó kor és társadalmi viszonyai voltak azok, melyek a két nemzedék közé éket verhettek.

A huszadik század háború előtti esztendei, a társadalomtudományok fejlődésével és irodalmunkban Ady fellépésével állították szembe a fiukat az apákkal, de ma már csak e mélyjáratú háborúság résztvevői emlékeznek arra, jóllehet ez az időszak e kérdésről bőséges irodalmat termelt ki.

Az öregek és fiatalok mindig megújuló harcának legjellegzetesebb tünete az ütem kérdése. A beérkezett és lehiggadt, tapasztalatokban gazdag, egészségesen kételkedő öregek munkaüteme, sohasem egyenlő a fiatalok ugyancsak egészséges, optimista, hites lendületével. Ameddig az eltérés csak a lendület területén észlelhető, a harccal párhuzamosan haladó kiegyenlítődési folyamat jótekonny hatását észrevétlenül is érezteti. A fiatalokra az élet lassan néhány ütemet mér, a tulzások lenyesődnek és ők beérkeznek. A harc befejeződik, hogy újat szüljön.

Ez a szépen meghatározható és közhellyé vált folyamat azonban csak ott ilyen egyszerű, ahol az öregek és fiatalok ugyanazon eszmekörben élnek. A gyáros fia csak többtermelésre irányuló gépeket kér apjától. A gazda fia a belterjes gazdálkodásért küzd. Az ifju ügyvéd elhelyezését kéri az irodában. A fiatal orvos gyakorlatának lehetőségeiért harcol. A kereskedő fia a modern kirakatokért. Eszmei lényegben tehát a szembenálló öregek és fiatalok között nincsen eltérés.

A két tábor helyzetét bonyolultabbá teszi, ha közöttük eszmei ellentét fejlődik ki. Ez az eszmei ellentét azonban legtöbb esetben csak látszólagos, mert igen gyakran egy emlőről szivja életnedvét. A volt magyar társadalom 48-as és 67-es eszmekörének, minden harcos jelszava ellenére egy és ugyanaz volt az alapja. A közjogi különbségek, amelyek a táborokat egymással szembeállították, jelentéktelen súlyt képviseltek abban az egészben, ami az apa és fia eszmekörét kialakította. A szocialista fiut gyáros apjától csak háttérkérdés választja el, de eszmekörük egyébként ugyanaz. A különbség közöttük, hogy a munkás munkatöbbletét az egyén vagy a kollektív társadalom élvezze-e? Kétségtelen, hogy itt a szembenállás már élesebb, de az apa és fia itt *még* nem szakad el teljesen egymástól. Sok terület marad, ahol a megértés és együttműködés lábát megvetheti. A fiu és apa közötti ellentét itt még nem oly nagy, hogy a teljes megnevelés, egymástól való végleges elfordulás beálljon.

A társadalmi élet folyamatossága, az eszmék egymásból való fejlődésével lehetővé teszi az apák és fiuk harca mellett az egymástmegértést is. Ott azonban, ahol a társadalmi élet erőszakos törést szenved, a régi és az új nemzedék egymáshoz való viszonya is teljesen megváltozik. Ilyen erőszakos társadalmi változást háború és forradalom okozhatnak. Ezek kimenetele sokszor az apák és fiuk teljes lelki kettéhasadását idézheti elő.

A cári szellemiségben és légkörben megöregedett atyára a bolsevik iskolát végzett fiu értetlenül tekint, s jóindulata ellenére sem érez apjával semmi közösséget. Még a vérség kapcsolatának nagy ereje is elgyöngül, és lelkileg sehol sem találkoznak. A császári gondolatkörben felnevelkedett porosz junker, ha talán meg is érti hitlerista fiát, lélekben sohasem fogadja el. Számára az új német birodalom idegen világ, és fiát legjobb esetben tévedések áldozatának látja.

Háboru, forradalom, társadalmi rendszerváltozás: az apák és fiuk között teljes lélekhasadást okoztak.

II.

Mi, jugoszláviai magyarok, háborun, forradalmon és területi változáson estünk át. Az impérium megváltozása a társadalmi rendszer megváltozásával nem azonos, de azzal egyenlő kihatású lehet.

Az elmúlt két évtized új nemzedéket szült. Ez a nemzedék más környezetben és más körülmények között nevelkedett, mint közvetlen elődje. *Nálunk az apák és fiuk harcának ez adja meg az alaphangot.*

Hallgassuk meg a két tábornak harcot tápláló vádjait, hogy annak mikéntiét, vagy az együttműködés lehetőségeit megállapíthassuk. A természet törvényeinél fogva a fiatalok a támadók, őket illeti meg az első szó:

Maradi gondolkodású öregek, elavult nézeteikkel, passzív viselkedésükkel töltik be azokat a helyeket, amelyek a fiatalságot nemcsak az élet jogán, hanem a korszerű hozzáértés alapján is megilletik.

Az idősebb nemzedék vádja, mely inkább csak halk aggódalom, így foglalható össze:

Korosztályunknak fiatalságunkból nincsen igazi utánpótlása. A magasabb társadalmi és politikai iskolázottság teljes hiányán kívül az ifjúság szélsőséges eszmék labirintusában bolyong, miért is népünk vezetésére alkalmatlan.

E két vád ilyen süritett fogalmazásban, olyan általános jellegű, hogy bárhol elhangozhatnék. Mélyebb értelmet pedig csak akkor nyer, ha a talajt, melyből táplálkozik, megismerjük.

Nálunk az ütközőpontot két igen erősen elhatárolható szellemiség idézi elő. Az apák a többségi társadalom neveltjei, a fiuk pedig a még kialakulatlan kisebbségi élet, kétségtelenül zavaros körülményeiben nőttek fel.

A magyar társadalom háborúelőtti alkata, vezető osztályaink szellemisége eléggé ismert. A rendi társadalom maradványai, a megyeházi szellem büvköre elől középosztálybeli apáink nem menekülhettek. Ez lelkiségükbe kiirthatatlanul felszívódott, és a megváltozott helyzet a radikális átalakulás helyett: meghasonlást, tájékozatlanságot és tapogatódzást idézett nálunk elő. Lelkületük és szellemiségük, felfogásuk és munkamódszerük többségi eredetét nyomtalanul kiirtani nem is lehet. Számos bizonyítékon kívül éppen a politikai iskolázottságuk beszél e mellett. A politika szerepének kisebbségi életünk tengelyévé tétele, a mai viszonyok közötti tulbecsülése, pártokkal való örök alkudozási kísérleteik, a magyar szavazatokkal való taktikázásuk, tisztára többségi attitűd. A kisebbségi politika többségi módszerrel való irányítása csak felületen mozgó, és hiányzik belőle a fiatalok által sérelmezett elmélyülés. *Az a nagy átfogás, amely nemcsak tudomásul veszi, hanem*

teljesen le is vonja annak következményeit, hogy nálunk kormányváltásoknál sokkal több történt. Az országos politikában való részvétel túlértékelése, kisebbségi életünkben való egyeduralkodás: minden más megmozdulást homályba szorító, elsorvasztó tulajdonsággal bír, s a meglevő kis energiákat kétes hozamú, politikai célokra emészt fel.

Az apák nemzedékének ehhez az örökségéhez még a rendi társadalomból maradt uri szellemiség is hozzájárul. *A kisebbségi élet, mint már annyiszor megállapították, a társadalmi tagozódást megszünteti, a régi társadalmi osztályokat felmorzsolja, összevegyíti és egy tömeggé forrasztva demokratizálja.* Az apák nemzedékének részéről itt akaratlan lelki ellenállás észlelhető. Kétségtelen, hogy több bennük ez irányban a jóindulat, mint a gyakorlati érzék.

Az országos politikában való részvétel a kisebbségi munkában élkérdés, de lényeg nem lehet.

Ebből a felfogásból táplálkozik ifjúságunk vádjá, melynek referénje, hogy mai kisebbségi szervezetlenségünk mellett, a politikában való részvételünket túlértékeljük. De túlértékelése valójában akkor mered elénk, ha tudomásul vesszük, hogy félmilliónyi lelket számlálva, szétszóródottan, nem összefüggő tömegben: tizenhárommillió szűrség közé ékelődve élünk. A választási rendszer nyújtotta lehetőségekről pedig külön szólni sem kell.

Ifjúságunk életében szembeszökő, hogy a nagy nemzetközi eszmék és politikai áramlatok elől nem zárkóztak el, s jobb és baloldali színezetű csoportokba különültek. Törvényszabta életünk és politikai viszonyaink között ezek ugyan keretnélküli, elmosódó formában jelentkeznek, de frazeológiájuk és forrásidézeik világosan elárulják származásukat.

E két áramlat között morzsolódik ifjúságunknak azon része, amely szigorúan kisebbségi alapra igyekszik helyezkedni.

Tegyük hát a jobb és baloldali irányzatokat és a kisebbségi célkitűzéseket életünk mérlegére, hogy a bennük rejlő jót, vagy rosszat kivonatolhassuk.

Amíg az apák és fiuk ilyen különböző, homlokegyenest ellenkező eszmékben élnek, addig a magyar kisebbség, mint zárt szellemi egység, figyelembe sem jöhet. Az apák vádjai az utánpótlás hiányáról jogosultak. Mert lehet az apák politikai tevékenységének egyoldalúságát kárhoztatni, hiányosságait kimutatni, de kétségtelen, hogy ma ez az egyetlen valóság, kisebbségi életünk egyetlen magasabbrendű megnyilatkozása.

Aki azonban mereven eliteli fiaink szélsőséges eltolódásait, az maga sohasem volt fiatal. A világotátitató eszmék elől való teljes kitérés: a korszellem megtagadásával, a fiatalság lehazudásával volna egyenlő.

A baloldal álláspontja könnyű, mert a marxi tételeket készen, tömör fogalmazásban kapta. És bár a marxizmus magyarázói Kautskytól Sztalinig megszámlálhatatlanul sokan vannak, alaptételeikben, a polgári társadalom teljes megváltozásában: egysége-

sek. Minden polgári megmozdulást, így a kisebbségi mozgalmat is: meddő szélmalomharcnak tartják, mert az a társadalom alapjainak megdöntésére nem törekszik. Szerintük a kisebbségi kérdés a mai osztálytársadalom függvénye, és így a kisebbségek problémájának igazi megoldása a tőkés termelés megváltoztatásával önműködően megszűnik. A mi Marx magyarázóink azonban elfelejtik, hogy ez a tantétel idők folyamán sok változáson ment keresztül, hogy a szocialista harcmodor a társadalmi fejlődéshez való alkalmazkodást, mint célirányos fegyvert írja elő. Lenin, a marxizmus legnagyobb gyakorlati hirdetője, éppen ezért az indiai, afrikai és délamerikai országokban a kisebbségi nemzeti érzést élesztette és szervezte meg, jól tudván, hogy csak a fejlődés bizonyos fokára ért tömegek jöhetnek a forradalmi öntudatosítás szempontjából számításba. Ilyen fejlődési fok, a nemzeti kisebbség öntudatának teljes kialakítása és ennek tagadása, marxistáink nagy tévedése. A marxi társadalmi fejlődéstan valóságban a nemzeti kisebbségek kialakulásának nem ellenzője. A mi marxistáink mégis élesen szembenállnak a magyar kisebbségi mozgalommal. Kritikájuk a tagadás, az ékverés, miáltal törekvésük szándéktalanul — nem a fejlődést, hanem az elmaradást szolgálja, mivel munkájuk nem a felszabadítást, hanem az elnyomatást eredményezheti. E *küzdő és gondolkozó* magyar fiatal emberek külön szellemi táborba való csoportosulása nagy vesztesége kisebbségi életünknek, és álláspontjuk a magyar tevékenységnek komoly akadály lehet.

Ezt a sajátos ékverést jobboldali fiataljaink is követik. Szellemiségük gyökerét a hitleri tanok táplálják. Kétségtelen ugyan, hogy a magyar kisebbséggel több eszmei közösséget igyekeznek vállalni, mint a baloldaliak. Észmék nem olyan jól megfogalmazottak, mint a marxistákéi, de kisebbségi életünk bomlását, sajnos, épügy elősegítik. A faji kérdést élezték ki, amivel betetőzték aprócseprő tévedéseiket. Ha a modern tudományosság nem egyhangúlag hirdetné a faji kérdés hitleri fogalmazásban való lehetetlenségét, nekünk, magyar kisebbségieknek, a fajok közötti különbségeket akkor is tagadnunk kellene. Nemcsak a vérzivataros történelmünk miatt, melyben csak a folytonos keveredés és asszimilálás árán tudtunk megmaradni, hanem mert a nagy délszláv tengerben elenyésző kisebbség vagyunk. Az uralkodó szlávság nem hirdeti faji felsőbbségét, nem fogadva el a hitleri elveket. A mi fiaink állottak be ennek propagálására. — Vagy a még néhány magyarzsidót akarják tőlünk ezzel elidegeníteni?... Ehhez nem kell összefogás, ugyanis kevesen tartanak már velünk. És azoknak, akik ma is magyaroknak vallják magukat: testvéri szeretet jár.

A hitleri eszmék szolgai átvétele s lényegüknek szólamokkal való összekeverése, kisebbségi életünkben súlyos zavarokat és helyrehozhatatlan károkat okozhatnak.

Jobboldali fiataljaink tevékenységét és lendületét szintén a magyar kisebbség igazi érdekeinek szolgálatába kell állítani.

Ifjuságunk harmadik csoportjánál, mely tisztára magyar kisebbségi alapra helyezkedik, két árnyalatot kell megkülönböztet-

nünk. Az egyik rész az apák iskolájának tanításait követve, s főleg politikai területen mozogva, velük szemben támadó ellenzéki hangokat hallat. Lényegi eltérés nincsen közöttük. Módszerük ugyanaz, csak ütemben különböznek. Sajnos, az országos politikától megmámorosodva, ajkukon a néppel, a szkupstina felé kacsintgatnak. A másik rész, amelyik a kisebbségi élet valóságait nyers megnyilatkozásaiban érzi, még semmi módon nem formálta meg tételeit. Elvetve és kárhóztatva minden politikai megmozdulást, társadalmi szervezést, érdekszövetkezetek megteremtését, erős, kulturális tevékenység kifejtését tartja elsődrendű feladatnak. Ez a csoport semmi formai kerettel nem rendelkezik. Szerepük a legnehezebb, mert a kisebbségi társadalomtudomány nálunk még csecsemőkorát éli, és nincsen megfelelő szellemi fegyveráruk. Ezáltal az előbbi csoportokkal szemben háttérbe szorulnak.

A jugoszláviai magyar kisebbség szellemi fényképe azonban nem volna hü, ha a felvételtől kihagynánk a magyar kisebbség legnagyobb tömegét, a közönyöseket. Az említett csoportok, az apákat is belevéve, mindössze néhány száz főt számlálnak, míg a nagy, különféle társadalmi osztályokból álló tömeg, alélt tétlenségben szemléli az állapotokat. Ez a kép annál szomorubb, mert a politikai élet hullámverésénél, a szenvedélyek ébredésénél, a magyar tömegek felett nehezen rendelkezünk. Politikánknak nincsen aranyfedezete.

III.

Önként felmerül a kérdés, van-e kivezető út e szellemi káosz-ból? Erőink egységesíthetők-e kisebbségi célkitűzéseink elérésére? Felépíthető-e magyar társadalmunk szerves egésszé?

A teljes politikamentesség, mint fiataljaink kis csoportja hirdeti, olyan lehetetlenség, mint ahogy országok és államok diplomácia nélkül nem képzelhetők el. A politika szerves tartozéka a társadalmi életnek. És értéke akkora, amilyen érdekfedezettel bír. Minden politika alapja, bármilyen csillogó eszmei köntöst ölt is magára: az érdek. De kisebbségi társadalmunkban az érdekek szálai összegabalyítottak, és kibogozásuk külön nagy feladat. Mégis kétségtelen, hogy társadalmunk nagy törzsét a kisbirtokos parasztság alkotja. Ez az osztály az a gyűjtőmedence, amely a magyar utánpótlásra hivatott.

A magyar kisbirtokos parasztság érdekeinek védelmére alkotandó szervezetek: minden kisebbségi kérdésünk tengelye. Ha lerakjuk érdekvédelmük alapjait, úgy életünk minden területén irányvonalat és erőforrást nyerünk. Ennek az érdekvédelemnek gyakorlati neve: a szövetkezet. A termelő, a fogyasztó és az érdekesítő szövetkezet.

Az érdekszövetkezetek megalkotásának eszmei és társadalmi kihatásai felbecsülhetetlenek. Minden elsődrendű és közvetlen anyagi eltekintve, társadalmunk legszármottevőbb része egy-séggé tömörül. Érdekeinél fogva közös eljárást tanusít minden

megmozdulásnál, a községi választásoktól kezdve a magas politikáig. Szerteszét húzható, heterogén tömeg helyett: tömör, tudatos egységgel állunk majd szemben. A bal és jobboldali agitáció itt érdekekbe ütközik, tehát nem juthat talajhoz.

Az érdekszövetkezetek megalakulásával, önként iránytadó eszmei és politikai légkör képződik. És minél kiterjedtebb a szövetkezet, minél szélesebb réteg találja meg abban érdekeit, annál több kisebbségi életünk tartalma és ereje, eszmei és politikai kifejezőképessége. Kisebbségi életünket, annak megnyilvánulásait erre az egyetlen erőforrásra kell alapozni, mert enélkül minden akarásunk gyökérnélküli látszat-tevékenység. Az érdekek megszervezése nélkül számbajövő mennyiség, döntő tényező, nem leszünk soha.

Az érdekszervezetek felépítésének tehát nagy értéke, hogy politikai megmozdulásunknak közvetve alapját veti meg akkor is, ha maga a szövetkezet, mint olyan sohasem politizál. A szövetkezetek akár laza, akár szigorúan egységesített formában működnek, kisebbségi épületünk pillérei. Az érdekszövetkezetek társadalmi életünk lényegét, politikánk hiányzó aranyfedezetét adják. Ez az a népi gyökér, amelynek kisebbségi életünk csucsteljesítményét, politikánkat kell táplálnia.

Íme a kérdés, melynek, ha mélyére tekintünk, új lehetőségek kapui tárulnak fel. Ez az az alap, amely magában rejtí kisebbségi életünk lényegét, kifejlődését, az apák és fiuk közös nevezőjét. Az elsőrendű magyar érdek felismerése, helyes megítélése, egy táborba kényszeríti majd a magukat magyarnak vallókat.

A népi érdekszervezetek előtt, a máról-holnapra hozzánk átültetett, másutt és más viszonyok között talán alappal bíró idegen eszmék megtorpannak, s népünk gyors felmorzsolódását előidéző hatásuk megszűnik.

És a népi érdekek szövetkezeti egységesítése után politikánk új tartalmat és értelmet nyerve megtermékenyül.

Példának álljon előttünk a horvát nép és német kisebbségünknek ezt az álláspontot maradéktalanul igazoló, kiválóan megalkotott szervezeti komplexuma és abból fakadó tiszteletreméltó erői.

Sorsdöntő fordulathoz értünk. Az idő parancsolata így hangzik: Következzék el a nagy szervezői munka!

És mi dönteni fogunk. Vagy hallgatunk az idő parancsoló szavára és munkához látunk, vagy süket füllel tántorogva, tovább ágyazzuk pusztulásunkat.

Hinnünk kell a nagy szervező munka elkövetkezésében, amely népünk érdekeinek és fennmaradásának, apáink politikai munkájának, fiaink gyakorlati érvényesülésének alapot, értelmet és kielégülést fog adni.

Őszinte szó barátához

Szirmai Károlynak

Hullámszik bennem, szédülök belé,
Kiáltok.
Bő áradással dől a fájdalom,
mély ürességből döng vissza szavam.

Kevés vagyok.
Magamat hogy viseljem?
Mit ér a munkám, össze-vissza szórnék
és ez a csonka, telhetetlen lélek?

Ember vagyok, sok sorssal viselő,
a világmindenségtől nem külön
és mégis milyen pártütő anyag.

Ki hozzám elér, epidermiszig
tapintja talán, ami bennem lélek,
s meglátja tán, hogy torkomig salak.

Merre menjek, kihez érjek el?
Belém fojt minden testvérkeresést
ez a szörnyű hajszája a pénznek.

Kereskedő.
Eladtam mindent, minek úra van,
itt állok most a csupasz étellemmel,
és régen tudom, hogy nem érdemes.
Nincsen semmi módomban.

Vizbefulladás
görcsös kezét láttad már kaparászni?
Begörbült ujjal, karmos két kezemmel
lerázhatatlan csimpaszkodom beléd
Barátom.
Szubotica

Irta: ARATÓ ENDRE

ENGESZTELŐ ÁLDOMÁS

Ugy alakult ki a törvény a földi ember világában, hogy egy-két üveg bor könnyebben egyengessen valamit a sirok dombján, mint tíz évnek minden zápora. A nóták s a könyvirók számtalanszor szépen elsiratják, hogy milyen gyorsan elsimul a temető sok apró gyűrődése, de nem mindig teszik hozzá, hogy a lélekben ennek nehezebb sora van. Csak azon a ködön fakul el ez a szomorú valóság, amelynek ősznya-forrását a szőlőgyökér találja meg a föld alatt s amelyről viszont már kellő dicsérettel is szólnak a világ bölcsei.

Számtalan bajára Tenyér Gábor is meglegelte ezt az irt s esténként a Pipagyujtó-kocsmában már hónapról-hónapra ezzel felejtkezik. A legmélyebb sarkot választja s ott emészti csendes kortyokkal a lelken élő sötétséget, amely már hosszú idő óta virágozik benne s terem olyan virágokat, hogy ha kézzel is leszelhetők volnának, koporsó cifrájának biztonnal megvenné őket az asztalos. Bár igaz, hogy az ő halottai nem a temetőből izengetnek hozzá, de sokkalta rontóbb is a hatalma annak, akinek még nem kész a koporsója és mégis eltemetkezett.

Most is a legtávolibb asztalt szemelte ki fődözéknek s onnan lesi a bemenekülő életet. Keze már szófogadatlanul emeli a poharat, nyugalma fázik a mozdulattól, s a kinti örvényeket is inkább magában forgatja meg. De akik hasonló bajfelejtés vágyával terelődtek be, szintén ezen a ködön nézik már a világot, s mert többen és több szemmel vannak, jobban is látják őt, mint az ő szeme őket.

— Elvótunk aztán egész a Parlagba, — meséli újabb próbálkozásait valaki az egyik asztalnál — mer hallottuk, hogy ott keresik a munkást. De még csak jónapot se felelt az ispán, nem hogy szóba állt volna velünk.

Akik közelebről hallgatják, úgy tesznek, mintha a nézésüket oda kovácsolta volna a sorközösség. Fejet csóválnak, hogy jele

látszódjék a megbotránkozásnak, de valójában nagyon a felszínén vannak a keserű háborgásnak.

A poharak egymáshoz érnek, csintalan, friss hang születik belőle s úgy megrezzenti a sziveket, mintha egy most életre csókolott zsenge kis csillag, erejét elálmosítva hullott volna alá az utszéli posványba. Az új kortyoktól valakinek kisebbedik a baja, s így botlik meg a szeme azon, hogy Tenyér Gáboron a sarokban talán legmétélyesebben győzedelmeskedik az árvaság. Ha már meglátta, feléje is nyilazza a szót.

— De lám, gondtalanok is akadnak még köztünk, hála Isten. Tenyér Gábort bizonynyal nem örlik ilyen csip-csup bajok.

Hamar mutatkoznak olyanok, akik elárulják, hogy nagy öröm nekik minden megfakasztott szóforrást új habokkal megduzzasztani.

— Hallom, az uraság megint izent érted — kínálja az asztal-szomszédságból az egyik a kérdést úgy, hogy megfelelni rá ne legyen nehezebb, mint a kinyitott tálcára vissza tenni a fölhajtott poharat.

Tenyér Gábor fontoskodva és bólogatva pislog. Igazság szerint őt egyszerűen elkergette az uraság, mégpedig halmazatos és kárba vesztett megbocsátások után. De ha hinni nem lehet, legalább hallani jó, hogy ezt mégis megbánták.

— Csak nyakaskodj testvér — biztatja meggyőződés nélkül, de mégis csak hanggal a másik jóra vidító szomszéd — nem lehetnek meg ott nélkülöd. Bánják is, hogy így elhírtelenkedték a dolgot.

Tenyér Gábor válla már büszkén emelkednék, hogy ilyen vélekedést hallhat. De egy újabb hang megint alábuktatja örömét.

— Bánják a fenét — vélekedik egy pipára gyújtó, aki nem akarja tudni, hogy mindez csak odavetett vigasztalás. — Tudom biztosan, hogy az új dologvezető olyan, mint a fődre tévedt égi parancsolat.

Ez a vélekedés elszélesedő karikákat gyűr szívtől szívig, mint a vízbe dobott kavics, s más mederbe irányítja a szót.

— Gyujtsd föl inkább a pajtáját a te híres uraságodnak, — javalja egy messzebb ülő cimbora — úgy is fütyül az má terád.

— Gyujtogat a bolond, — veti vissza a jótanácsot gőgös homlokráncolással Tenyér Gábor. — Igaza vót, én meg nem haragszok rá.

Ezzel győz is egy kis időre, de a tövist az aszott kóró se növeszti könnyebben, mint az emberi beszéd.

— Hát az asszony merre s kivel felezi az asztalt?

Most már sebeket tapogatnak a szavak. Mindenki tudja, hogy

Gábort majdhogynem a vénségire elhagyta az asszony valami éretlen tacskóval, aki fordítva tanulta az asszonyértékelés tudományát és először a megapadt tálakat látta az asztalon s aztán nézte meg a szakácsnőt.

Gábor elereszti a füle mellett ezt a nyilat is.

— Tán járok én nyomába? Nem én vótam a kalauz.

— De csak tudod, hol van?

— Azt igen. Mehetnéked vóna tán utána?

— No az én fejszém má a fejibe ékelődött vóna.

— De énnekem csak egy fejszém van, az is balta.

— Ugy látszik egy életed is.

— Igaz. De mégis a fejszét sajnálnám jobban.

Egy hires nőismerő rábóki, hogy igaza van s meg is locsolja nyomban az okoskodás harmatával a nagy igazság magvát. De a többinek fáj, hogy nem találtak érző sebre Tenyér Gábor lelkében.

— No de mondj má valamit a lányodról is, Gábor, ir-e legalább? — kérleli komoly, jószágszínű gonoszsággal egy sarokbeli, sandapillantású jóakaró.

Tenyér Gábor leányáról másutt okosabb nem beszélni, de ő, az apja, bár lesik rajta, hogy mennyit tüzesedik rá a képe, erre se vet dühösebb lángot.

— A lányom? Hogy az én lányom ir-e? Először is nincs hozzá semmi közötök. Másodszor: tik se irni tanítjátok a lányotokat.

— Az igaz. De te inkább arra tanítottad vóna.

— Azt, — helyesli közbe csufolódva a pipakifuvás bosszuságában valamelyik — tán azé, hogy megirja: merre van.

De Tenyér Gábor arca derűs. Visszatréfál, mintha ott állna mellette a lány, az ő városba sodort, bűnosztó lánya, mint egy bátorító, őrangyal-szerepet bitorló, erős szavu és verni tudó szellem.

— Köll azt egyáltalán megirni?

Maga is gunyolódik s elollózza vele a további csipkelődést. Meg is bámulják érte, hogy nem állította talpra az indulat.

Egy időre elhallgatnak, látják, hogy ugysis hiába vaditanák. S hogy végkép gátját vesse a hasztalan szándéknak, valaki a fiába botlik és szórja rá a dicséret mannáját, mintha isteni részség ajándéka volna.

— Az igen. Az ember a talpán s keres is. Nem prédál. Má tiz hold szöleje s hatvan szántója van. Pedig ugyan jórendű.

— Könnyű neki, hiszen végrehajtás a mestersége.

A vélemények kezdenek kétfelé ágazni, de már egyik sem irányul Tenyér Gábornak.

— Az. De nem a szélnek dolgozik. Szerez, aztán tartja is, ami a kezébe esik.

— Más szerencsétlenségiből fölözi a vámját.

Tenyér Gábor reszkető kézzel emeli szájához a bátorító kortyokat s kivörösödve szól bele a vitába, holott az már nem is az ő kedvéért hevül.

— Jár a szátok, anélkül, hogy értenétek hozzá. Az én fiam bírósági végrehajtó, nem adógarasér futkos házról-házra.

A haragos közbeszólásra fölfigyelnek, de vállat vonnak neki.

— Az mindegy. Ő is olyan ember, aki a dob szavára s nem a harangszóra mondja a miatyáncját.

Az odavetett szó valami restelkedés árnyékával küllőzik el az arcán.

— Fogjátok be a szátokat! Az más, értitek, más!...

Öklével az asztalra csap, szeme lángot vet és képe fenyeget és könyörög egyszerre, mintha valami gyalázat ellen védekezne ő maga.

— Más? No lám, ezt nem is tudtuk. Bizonyára a szerencsét hordja a házakhoz, mint a lidérckakas.

Valaki egész józan gondolkodással szembe csodálkozik vele.

— Mi az Gábor bátyám, hogy így egyszerre öklöllé vált? Szépen emlegetik itt a gazdáját, a feleségit, a lányát, oszt egy szőrszál se rezdül meg tőle a fülibe. A fia miatt meg hirtelen ilyen patáliát csinál. Pedig tisztességes foglalkozás a' is.

— Az hát — helyeslik többen is — osztán az ő keresetiből futja arra is, hogy most itt lehetsz s hallgathatod mindezt. Nem szép hála érte a szégyenkezés, meg a mérgelődés.

— Nincs hozzá közöd, ha abból jut is, — szikrázik Tenyér Gábor — de az, ha tudni akarod, az...

— Hogyne, — vág szavába egy gyorsgondolkodású — tudom is, az tisztességes, rendes kereset. Ugyi ezt akarod mondani.

Látják, hogy szíven mozdították s ügyet se vetnek rá tovább. Még dörmög, de már nem szállnak perbe vele. Egymás közt sutogva beszélnek el egy esetet. Csak fél mondatok, bár szinte számitás ez a fordulat.

— Elbánt alaposan a másik faluban a Gerő Palival is... Most hallottam, ép tennap árverezték... a ház meg egy hold szőlő... A bank... Pedig vártak vóna még vele... Annyit irgalmazott, hogy egy hónapig még lakhatja a házat...

Aki beszéli a történetet, rákacsint a többire. Azok maguk se tudják, mit fogjanak ki belőle igaznak. A hunyorgás lehet, hogy hátra, Tenyér Gáborra figyelmeztet, de lehet, hogy arra, hogy eleitől végig koholmány az elmondott történet.

Gábor arcán sápasztó haraggal cserélődik a pirosodó szégyenkezés. Pislog is, mint akit nagy gyalázat ért.

Föláll, az asztalra üt, és káromkodik.

— A keservit ennek a rossz világnak!

Szinte bódultan leroskad, s lángoló, csörrenő foltokat néz maga elé a füstbe.

Emberölő indulat fogja el, meg is izzad belé. Tenyere is, ahogy szorítja, fülledten nedvesedik, mintha esőbe csapott volna az ereszt alól.

A többiek a szemük sarkából lesik s belül nevetnek, de színelik, hogy jobb megnézésre sem méltatják.

Valami nagy — nagy leszámolás szükségszerűsége furcsa parancsot ékel a lelkébe.

— Mégis csak föl kéne gyujtani az urasági kastélyt vagy a kazlakat.

Valahogy mindjárt a fia asztagjai is eszébe jutnak, majd az asszonyra téved a gondolata.

Csodálatosan egyszerűnek érzi a történetét s őt magát olyan idegennek, mint akivel soha vágyban se nyújtózott egy nyoszolyán.

— Élje világát, ahol van!

A lánya arca meg épen úgy emelkedik elé, mint a békitő esték ezüstöt sugárzó holdja. Még inkább szánja s bontogatja azt az elhitető jó érzést, hogy talán nagyon szó nélkül és szeliden tudna hallgatni vele egy szobában. A saját szájából hallott bűnmutató históriáin sem szégyenkeznék talán.

— Gerő Pali!... — veti föl váratlanul a gondolata valamivel később az imént hallott nevet.

— Nem ismeri s nem hallott róla. Ki lehet vajjon?

Eltűnődik. Aszott, öreg, keserű embernek látja, akivel életté s eggyé vált az imádság: csendesesen menekülni ebből a világból.

Aztán a pénztárcájához nyul. Még egy huszas bankó ott lapul a belső rekeszben. Az apraja pénzből is megcsörren valahány.

— Gazsi! — kiált rekedten a kocsmárosnak — van-e edényed?

— Minek kéne?

— Borjak.

— Mennyi lehet?

— Öt liter, tíz liter. Az se baj, ha több.

— Tizenötliteres akad.

— Töltsd meg.

A csörgő pénzből kifizeti, a huszas bankót visszarejti az erszénybe.

A többiek lesik, de nem találják a szándékát.

Maradék borát fölhajtja, a kezébe kapja a megtöltött, fonott üveget.

— Ni-ni, — csodálkoznak neki — ilyen korán már haza?

— Még hozzá ennyi utravalóval?

— Tán biz az ördögöt várod ivócimborának?

Megsuhintják még egy-két csipős mondattal, de ő nem szól semmit. Kilép s kinn botjára akasztja s vállára fogja a nehéz üveget. Tájékozódik egy kicsit a csillagok alatt s dülöngélve a műutrá térül a szomszéd falu felé.

A kövek muzsikálni kezdenek a talpa alatt. Némelyik fénylik is és olyan a hangja, mint a hosszan elszongó fülszengése. Ijeszt és később szomorít.

Kívül a falun a mezők illata oldalról keményen úgy sújtja arcon, mint egy széles nagy selyemkendő.

Föl se eszmél, s már a másik falu utcája vezet drága, idegen örvendezéssel.

Egy legénykét még meglep az uccán hirtelen elébe kanyarodásával.

— Mondd csak: lakik itt valami Gerő Pál?

Szinte fenyegetés a türelmetlen kérdés. A felelettel végtelen örömmé fehéredik az éjszaka.

— Lakik.

— Merre van?

— Ennek az utcának a másik végibe, visszafelé olvasva a harmadik ház. Egy kut van éppen előtte.

— Igaz, hogy elárverezték?

— Azt nem tudom. Lehet.

A »lehet« valahogy úgy kapcsolódik hozzá, mintha az sem volna lehetetlenség, hogy a világnak is már vége van egy pár hónap óta.

Tenyér Gábor megköszöni az utbaigazítást s megy az újra éledő énekszóra, amely úgy sugárzik, mint a betlehemi vonzó csillag a három király fölött.

A házra könnyen ráismer. Ablaka már sötét, de ez még jobb. A borral teli üveget a konyha ajtaja elé helyezi, a huszasrejtő erszényt oda csomózza a kilincshez. A hold világánál kavicsalaku nagy betűkkel nevetve ráírja egy papírszeletre, hogy az egész egy jóbarát ajándéka. Egészséget is kíván hozzá, s a papirost odabigyeszti az erszény mellé.

Csak most jut eszébe, hogy a fonott üveg a kocsmárosé, azt vissza kéne vinni. Eltűnődik rajta valameddig, de aztán vállat von.

— Majd kifizetem neki, vagy megveszem, ha nagyon ugrál.

Még egy kicsit szét néz a ház körül, mintha egy jó rokonához vetődött volna be. Aztán óvatosan kioson az udvarról. Könnyedén megindul visszafelé s úgy nézeget föl a nagy boltozatra, mintha egy nagy, szabad iskolában ő volna a büszke tanító s a csintalan iskolás gyerekek csapatja a sokezer csillag fönt az ölelő égen.

Berényi János

Kovilyi altatódal

*Aludj fiam, csicsija kis babám ...
Ugy-e, anyám,
emlékszel még? Én egyre látlak
s most megköszönöm az első mesét
s azt, hogy magyarul mesélted:
Kovilyon.*

*Kovily ... a házak kékre festve
s Ikonok csüngnek minden falon.
Bizony, Kovilyon nem aludtak
és nem ébredtek a magyar dalon, —
de együtt játszottunk a porban:
Milán és László.*

*Szpávaj szuncsice, szpávaj szine moj, —
aludj fiam, csicsija kis babám ...
Ugy-e, anyám
hányszor mosdattad meg a kis Milánt?
Milán, emlékszel még anyámra?
Én nem felejtettem el a tiédet,
s oly édes a szájam, ha ráemlékezem,
mint a szladkó, amellyel csasztizott.*

*Ki tudja, merre jársz azóta,
hisz én is messzi-messzi voltam ...
De soha még, ahogy Kovilyon,
boldog nem voltam.*

*Milán, gyere, akárhol mászkálsz,
gyere, ülünk le itt a porban ...
én majd mondom, hogy szpávaj kis Milán,
s te mondd: aludj el szépen, Lacikám
és oly jó lesz majd sirni ...*

GÁL LÁSZLÓ

És vagyunk !

Üzenet Schöpflin Aladárnak

Istenes, bus paraszti nép
a népünk.

Kalendárt olvas s süveget
papot és csendőrt.
Csoda, hogy élünk,
hogy vagyunk.

Kenyere van és szalonnája,
dehogy is telik tudományra,
dehogy is olvas, — minek?
Élünk és irunk csak magunknak:
élünk és irunk — senkinek.

Ki érti meg:
magyarul irunk.
Hitünk s szavunk senki sem érti.
S ki éli meg, amit megélünk,
s amit nem érünk,
ki hajlítsa hozzánk az ágot,
amit nem érünk?
Senki.

Lenni és mégis lenni,
irni és mégis írni,
magunknak, senki másnak
és mindig csak a mának,
mert a holnapot mások bérlik:
erősebbek.

Gulliver urak, úgy-e nevettek,
mi vagyunk a lilliputi törpék, ...
de mégis:
hogy kisebb itt a sötétség,
s hogy néhol mégis ég a gyertya, —
ezt mi csináltuk
s nem vagyunk büszkék.

Ezt mi csináltuk,
s meg kellett tennünk.
Mi, akik mindig újra kezdünk,
mi, akik semmit nem tanultunk,
de tanítunk mégis!

És vagyunk!

GÁL LÁSZLÓ

Szubotica

Semmi,
Ebben a városban csöndesen szólna
a dán királyfi:
nem lenni ...

Nincsen probléma és nincsen kérdés,
senki dus nincsen és sok a koldus.
Ebben a városban
ákác van, csönd van, por van, sár van, —
s aki elindult megáll, leül, elalszik.

És ez a város nem fehér télen
és ez a város nem zöld tavasszal,
a terhes nyár is
apadt, száraz, ösztövére asszony.

Másutt a falu indulója zeng,
nádkalapos házak égre nőnek.
Itt
pincébe ful az emelet is
és minden halálosan szürke.

Szubotica,
Nem olvasnak, nem láznak, nem akarnak
nem törnek, nem kérnek, nem vágnak ...
Szubotica,
csak úgy idetespedt gátnak, ostobán,
unalmasan, szürkén.

Semmi.
Ebben a városban csöndesen szólna
a dán királyfi:
nem lenni ...

GÁL LASZLÓ

W E R N E R

Fenn egy tiroli hegyen, fából épült házikóban, komor fenyők hallgatag testőri gárdájától körülvéve, egy különös ember lakott. Wernernek hívták, ennyit tudtak róla lent a kis tiroli községben, de a másik neve nem élt az emberek ajkán. A keresztnév mindig valami kis bizalmasságot jelent, de ehhez az emberhez még gondolatban sem lehetett bizalmassággal közeledni, ezt az embert úgy hívták egyszerűen csak Wernernek, ahogy a fenyőt csak fenyőnek hívják és a Zemm folyót egyszerűen csak Zemm-nek. Hosszu, ingatag járásu férfi volt, fehér sápadt arcát fekete szakáll körítette és messzeséget kutató, mély szemében fellobbanó gondolatok villogtak. Mindig váratlanul bukkant fel az erdő mélyéből, szinte csörtetve, félelmesen mint a hegyek vadja, a szembe jövő embereket szóra sem méltatta, elfutott mellettük mint a szellő, de a rohanó vizeknél sokszor megállt és ekkor a különös ember összeolvadni látszott a szent tisztasággal lengő levegőéggel, a haragosan zugó habokkal, madarak zengő életével és gyöngén reszkető bokrok mély némaságával. A község lakói ijedt csodálkozással meredtek rá, amikor a hegycsucsokra vezető magányos utakon vele összetalálkoztak, egy percre meg is álltak, utána néztek, aztán vállat vonva, utjukra mentek.

Werner egy fiatal lánnyal lakott együtt a hegyi kunyhóban, egy kicsi, szőke, jelentéktelen arcú hölgyikével és olykor ezzel a kis nővel tűnt fel az elhagyott szerpentinutakon. A magastermetű férfi, mint valami gyöngé virágszálat szorította ilyenkor magához a szőke kis jelentéktelenséget, olykor tele tüdővel beleénekelt a nagy mindenségbe, és hosszú karja a gyönyör szabad gesztusával függött a levegőben, mialatt a szőke, kerek fej, mint valami nagy és ragyogó érdemrend, a mellén tündökölt. Ezt a hölgyet Hédynek hívták és ennek a hölgynek viszont a vezetékneve volt egészen mellékes, mert a Hédy név egyedül is jellemezte, megmérte és megmagyarázta ezt a lényegtelen női életet.

A község lakóinak nem volt igazuk, amikor Wernert futóbolondnak nézték. Wernerről tudni kell, hogy a világháborúban öt éven át fedezékek mélyén egyik napról a másikra átmentette az életét, amelyet minden felvirradó hajnalban újból az Isten ajándékának érzett. Werner merengő lelkű, gondolkodásra hajlamos ember volt, befelé élő bölcs, akinek messzeségeken csüggő lelkét egyszerre csak sűrűn omló emberi vérbe és fekete nyomoruságba taposták bele. Werner akkor ott a fedezék mélyén, a halál misztikus folyosóján, gondolatban eltávolodott az embertől, aki ő, aki abba a gyöngé, mulandó husba, amit a természet néhány évtized tartamára az emberre aggat, hogy *lenni* tudjon — hideg ésszel életlőt vasat szur bele, mialatt kerengő fecskék életet hallelujáznak és lélektelen virágok csodás arcukat a mindent megáldó, mindenekeket szerető nap felé fordítják.

Ez az ember akkor a lelke tapogató érzéseit mindinkább visszahuzta a gonosz embertől és bizalmatlanul tekintett bele az emberek szemébe, amelyben a halál ördögi örömet vélte meglátni. És lassanként az utolsó férfi lelkéről is leszakította a szíve gyökereit és már csak a gyilkos kéz nélküli varágokban, az isten értelmét tükröző napban, az oktan emberi gögöt megalázó viharban s a természet ezer más nagy titkában oldotta fel nyugtalan szeretetét. S amikor a világháború forrongó poklából ép tagokkal kikerült, Werner emberkerült, magabazuhant, istenkereső vándorrá lett.

A telet Bécsben és Berlinben töltötte, hónapos szobában élt és naphosszat öreg könyveket bujt. De a tavasz felébresztette téli dermedtségéből és Werner rohanva szállt a természet feltárt lelke felé, felkereste a száguldó, fekete felhőket, az örök haraggal siető vizeket és fölötte a békítő, csitító, csacskán trillázó, jószágos madarakat, a mindenséget, amely mögött az isten szíve tüzel.

Bécsben, a vonaton, egy fiatal lány került az utjába, akit elfogott, mint egy véletlenül feléje repült kis madarat. A leány örömmel tartott vele, a nagy, fekete szakállas, villogó szemű férfival, aki úgy beszélt hozzá, mint egy tapasztalatlan, ártatlan, gyámolításra szoruló gyerekhez, és akinek amellet valami szelid guny derengett hosszukás, sápadt arcán. ami a leány szemében nagyon érdekessé tette ezt az embert. És Werner szívesen vitte magával a leányt, mert gondolatban a nőt is a természet szent és ártatlan szépségei közé sorozta és míg a férfi gonosz értelmét hideg göggel lenézte, a leányt beszélő virágnak tartotta, akiből az Isten jókedve nevet a világra. És Hédy, a bécsi fruska, most egy beszélő virág lett, a természetnek egyik szent és misztikus szépsége.

Hédy ott a hegyi kunyhóban teljesen betöltötte a hü feleség szerepét, szorgoskodott a kis szobában, főzött, takarított, egyébként pedig minden szabad percében Wernert csodálta. Ezt pedig nagy és ámuló szemekkel cselekedte és minduntalan megállapította magában, hogy ezt a büszke, gunyos és gyöngéd férfit megérteni nem lehet. De Wernernek erre szüksége sem volt, ő megelégedett azzal, hogy Hédy fiatalságával, mosolyával és dallamos hangjával átsugározta otthonát. Hédynek csapkodó, könnyen hevülő lelke is volt, de ebben a gyöngéd együttesben ennek a körülménynek semmi jelentősége sem volt. Werner benne az életet szerette, Hédy pedig szerelmes volt a messziről jövő, messzire menő, érdekes átmeneti férfiébe.

Már második hete éltek így együtt s a napok időtlenül szálltak el fölöttük. Gyönyörű tavasz volt. A szerelmes föld, seLYmes fűhajába millió mosolygó virágot tüzdelve, kacéran csábítgatta a kitárt karu mennyböltöt, amely hosszú napokon át mutatta neki égő, nagy szívét, a ragyogó szent napot. Az erdő tele volt dallal és zengéssel, és a tavasz tündérei láthatatlan fáklyákkal életre gyújtották a hegyeket s a völgyeket, apró sejtéket és piros emberi szíveket. Minden élt és minden remegett az élet gyönyörétől.

De ma késő délután a hegyek váratlanul sűrű ködköpenyt aggattak a vállukra, s ez a köd hirtelen elnyelt minden szint és minden lángot, és nemsokára szürke borulat lett urrá a világon. Az ég peremén fekete felhők baljós menete utrakészen állott. Werner kora délután elment hazulról, és Hédy most már aggódva várta hazajövetelét. Lassan az alkony közömbös, kegyetlen homálya töltötte be a kunyhót és Werner mégsem jött. Hédy olykor a kunyhó elé állt és hol a vészesen kavargó felhőket, hol a sötétiséggel összeolvadó hegyi utakat kémlelte. De Wernernek nyoma sem volt.

Most egyszerre tomboló vihar szakadt le a tájra, száz robajos, üvöltő, recsegő, félelmes hang bömbölt végig a hegyeken és a vihar féktelen dühe oly hallatlan erővel rázta meg a mindenséget, mintha fákat és kunyhókat, embereket és sziklákat és mindent, ami útjába akad, el akarna söpörni a föld színéről. Hosszu cikázó fényvonalak tépték fel a felhők otromba testét, egyik villámcsapás követte a másikat, a világ egyetlen végnélküli, vésztes őriöngésbe veszett bele. Hajladozó fák ijedt nyögése, fékevesztett, alábukó hegyi vizek zugó robaja, lehulló szikladarabok tompa zuhanása a végtelenségig fokozta az elemek hatalmas kórusát, mely szüntelen vad ütemben egyre zengte és harsogta a pusztulás megrázó dalait.

Hédy megint kibújt a kunyhóból és aggódó szemmel tekintett bele a zajongó orkánba. E percben közvetlenül előtte rettenetes villámcsapás lángolt fel, és a leány kábultan hanyatlott vissza az az ajtó felé. De a villám fényében pár lépésnyi távolságban meglátta Wernert, amint megnyulva és szinte égnek nőve, egy fenyőfa törzséhez támaszkodik. A leány lehajtott fejjel, összehuzott testtel oda szaladt. Werner összefont karokkal, arcán megingathatatlan nyugalom fölényével, szinte beleveszett az égő és dübörgő mindenségbe.

— Werner, az Istenért, — szakadt ki a félelem a leányból — gyere innen!

Werner mosolygott.

— Mitől félsz? — kérdezte gyöngéden. — Látod, ebben a percben mélyen bent az erdőkben, a levegőben és mindenütt milliárd apró élet lelkendezik, és milliárd kis testben siető vér buzog. És ez a sok-sok élet mind megérzi most a fölötte rengő végtelen erőt, az Istent, aki benned ép úgy dobog, mint egy kis fecske szívében. Ez a zugó vihar is az Isten ereje, és az én karom piros izmában is az ő ereje feszül. És erre a tudatra összerogy bennem minden emberi gőg, és én most ebben a zengő áradatban kitárt lélekkel adom át magam Isten végtelen erejének és testvéremnek érzem a felhőt, a fát és a pillangót.

De Hédy remegő tagokkal állt mellette, és nem tudta követni a férfi lelkes szavait. Belekapaszkodott Werner karjába és egy gyermek ösztönös félelmével, könyörgő hangon hajtogatta:

— Agyonüt a villám, menjünk innen!

— A virág sem fél a villámtól — válaszolta Werner — a felhőkbe hasító sas sem fél tőle. Láttam én gonosz tüzet is. De a villám tüze tiszta és magasztos, és bűnös csak az a tűz, amellyel a kártékony ember gyújt poklot a földre. Igen, — tette hozzá elgondolkozva — láttam én azt a kaján tüzet is, amellyel az ember perzseli halálra, ezer és milliószámra, embertársait. Ne félj te a villámtól...

A leány azonban alig figyelt a férfi nyugodt beszédjére. ő csak a vihar fenyegető morajlását hallotta és egész kis lénye eltűnt a rászakadt félelemben. Nem szólt többé egy szót sem, csak megragadta Werner kezét és vitte, vonszolta maga után. Werner megértette ezt a gyöngéd aggodalmat, mosolyogva engedett a leány féltő ösztönének és hagyta, hogy Hédy a kunyhóba vezesse.

Odabent a leány gyertyát gyújtott, bádogtartóba helyezte és az asztalra állította. Werner pedig a kuckóból, ahol könyvei össze-vissza voltak hányva, ócskafedelű, vaskos könyvet vett elő, leült vele az asztal mellé és mint annyiszor az esti órákban, bele-

merült az olvasásba. Hédy gondosan vigyázott, hogy jelenlétével valahogy meg ne zavarja. A leány ilyenkor érezte, hogy ez a mély, gondolatgyújtó esti óra nem az ő ideje. Csöndesen meghúzódott a sarokban, éppen csak élt, lélekezett, szinte ott sem volt a kunyhóban. Csak nézte csodálkozva, áhitatosan a férfi élesvonalu arcát és tekintete mindannyiszor megakadt azon a merészen domboruló homlokon, amelyen szinte láthatóan, vivódó gondolatok tusája borongott.

A vihar odakünn még zugott és zengett, és időnként robogó dübörgés rázta meg az egész kunyhót. A leány ilyenkor össze-rezzent és utána a szoba nyugtalan csendjét, a gyertya ingó lángját, a hallgatásba dermedt férfival együtt távolinak és álomba veszőnek érezte. A csönd bántotta, és emberi hang után vágyódott. De az a Werner, aki az övé volt, most messze járt és az előtte ülő, betűkbe tévedt, idegen férfit igénytelenül daloló hangjával nem merte felrázni. A beszéd vágya sokáig némán az ajkán lebegett és csak akkor kapott hangra, amikor Werner merev arcza egyszerre gunyos mosolyban villant fel.

— Mi van abban a könyvben, Werner? — kérdezte ekkor hal-
kan a leány.

A férfi felnézett rá, s míg ajka körül még ott vonaglott a guny beszédes vonala, vidáman felelte:

— Mulatságos könyvet olvasok, lelkem. Érdekes írás ez, és szól az emberiség fejlődéséről.

A meginduló beszéddel újból élet költözött a kunyhóba és a leány felfrissülve a férfi zengzetes hangjától, most már bátrabban kérdezte:

— Ki írta a könyvet?

— Költők, papok, tisztaszívűek és bolondok, akik nem sejtették, hogy a szellem megszállottja, az ember, egykor a poklot fogja a földre felidézni. Akik ezt a könyvet írták, szegény rajongók voltak, örök tévedők, akik észre sem vették, hogy a gyilkos Kainban hisznek és hogy érte áldozzák fel ezerszínű szép életüket. Látod, lelkem, ebben a könyvben újra akarták építeni a Bábel tornyát. Összehordtak millió vérben fogant betűt és rendíthetetlenül hittek benne, hogy így egykor az égig fognak feljutni.

— Miért tették ezt?

— Mert a szívükön fehér szárnyak feszültek, amik felragadták őket messze álomcsucsokra... Onnan nézték fátyolozott tekintettel az embert... Érted ezt, kis Hédy?

A kis Hédy igent bólintott szép, szőke fejével, holott valójában csak néhány gyorsan ellobbanó értelemszíkra villant fel előtte. De gyönyörűséggel nézte a férfi gondolkodó arcát és úgy érezte,

hogy tőle elég; ha csak alázatos érzésével is érti meg őt. És tovább folytatta a beszédet úgy, amint a szó szívének egyszerű műhelyéből kikerült:

— Werner, — mondotta, — én álmomban téged is sokszor papnak látlak. Ilyenkor fekete talár van rajtad, a szemed mintha égne és két kezed mintha lobogó máglya felett lebegne. Miért látlak téged ilyennek?

Werner komoly tekintettel nézett a leányra és elgondolkodva válaszolta:

— Talán igazat mond az álmod. Ki fejtí meg a titkos célt, amiért a világra küldettünk? Talán valamelyik távoli őszám pogány pap volt és a lángban imádta a nagy Ismeretlent, talán az ő rég elaludt lelke lángolt fel bennem újból... Ki tudná megmondani? Én sokszor látom ezt az őszámot, amint unszol és hajt a tűz felé, az ő tüze felé...

És mint akinek hirtelen elhatározó ötlete támad, felugrott a könyv mellől és odaszólt a leánynak.

— Gyere, gyujtsunk máglyát az ő emlékére. Vigyünk magunkkal rőzsét és menjünk az erdőbe.

A leány egy pillanatig kérdően tekintett reá, de ekkor már Werner, aki egyik kezében a könyvet fogta, a homályos sarokból felnyalábolt egy csomó rőzsét és Hédy sietve követte példáját.

Kimentek a szabadba. A felhők fekete rohamcsapata ekkor már távoli hegyek fölött nyargalt és a kísérteties viharról már csak a megnyugodott fák beszélgettek finom suttogással. Fölöttük az égen frissen mosott csillagok örültek a viszontlátásnak.

Az erdő ott volt közvetlenül a kunyhó mellett. Az erdő bejáratánál a gyéren növő fák kis tisztást vettek körül, ahol Werner és Hédy megálltak, a rőzsét halomba rakták és Werner a kis máglyát meggyújtotta. Nemsokára vidám tűz tört elő s a sercegő és pattogó rőzsehalom alól, az egymásra hajló lángok mind magasabbra nyultak, és végül összeölekeztek egyetlen, nagy összebörülésben. Az erdő most titokzatosan hallgatott és a távolban az ejszaka sötét melankóliája nyugtalanul borongott.

Ekkor Werner a tűzhöz állt és a kopott, vén könyvet a máglya tetejére helyezte. Aztán összefont karokkal nézte, amint a lángok a sárga lapokat először hízelve körülnyaldossák, majd ujjongva és diadalmasan rávetik magukat az új zsákmányra. A lapok fájdalmas vonaglással adták át magukat a gunyosan sziszegő lángoknak, amelyek most büszkén még magasabbra lobbantak fel.

Hédy tágranyílt szemekkel állott a férfi mellett, majd félve és zavartan kérdezte:

— Miért égetted el ezt a könyvet?

Werner maga elé nézett és halkán válaszolta:

— Mert odafönn az Uristennek is volt ilyen könyve és ő is a tűzbe dobta...

A lángok rőt árnyékot vetettek a leány arcára, aki mozdulatlanul, gondolat nélküli tekintettel bámult bele a tűzbe. És mikor a könyv már teljesen eltűnt az összeomló lángok között, Hédy szinte áhítatosan suttozta:

— Elégett, elpusztult...

— Werner komoran felelte:

— Ez a könyv elpusztult. De költők és papok új könyvet fognak írni az új, a megtért emberről, aki majd szívében hordja az Istent...

Egy ideig még szótlánul állottak a tűz mellett. A máglya lassanként összeomlott és nemsokára az utolsó láng is fáradtan elaludt. Ekkor Werner és Hédy visszaindultak a kunyhó felé.

Utjukban itt-ott pajkos szellő enyelgett az aludni készülő virágokkal.

Borsodi Lajos

VERSEK

1. Sárkányeresztés

*A hold-sárkány aranyfeje
remeg a felhők alatt,
tartom két ujjal a szélben
a zsinégét; a sugarat.*

*Gazdája vagyok és mégis
ő a végzetem, veszttem:
éltetőn addig bizsereg,
mig holtan el nem ereszttem.*

2. Virágágyas a méhes elé

Édes szép aranykaptáram,
öledben még mennyi kinom rejlik?
hány ezer szurás és
hány ezer fullánk?
és minden szurásban hány ezer
bocsánatos, halk, tiszta ajku láng!?
E bus nótát is vigan muzsikálom
s köréd ültetem millió virágom,
és minden méhed reggel oda várom,
s ha egy-egy szó tán sebbel is sajog:
az édes kast csak áldással tetézem,
hisz mégis, mégis, mégis benne érik
jutalmas, illatos, drága mézem.

3. Estéli árnyékok

Este különös csodákra lesek.

De alig történik valami,
a szívek hangosak, az ajkak csöndesek,
a sok-sok millió csillag
erölködik, hogy a napot pótolja,
itt-ott a szándék tán éneklőbb rügye hajt,
de maguk sem sejtik, hogy színesek.
Néhány árnyék bátrabban lohol,
néhány alak félénkebben oson,
egy-két vágódás is forróbban pezseg:
a haragosok elkerülik egymást,
s egymáshoz simulnak a szerelmesek.

4. Tengerkeresztelő

Megkeresztelem a tengert
a leglángolóbb máglya tűzével:
egy szem könnycseppjének
száz ágba villanó sugarával,
és elnevezem a háborgását
komédiának,
zugó parancsát engedelmességnek,
a fájdalmát otromba, nótás hangnak,
rémséges méhét otthonnak,
lakóit élő testvéreimnek,
a végtelenségét arasznak,
és a végét
ócska, szárazföldi kis lebujnak
ahova hőse és pajtása,
a délceg tengerész,
hetes viharon, ködön, szürkéségen és hazátlanságon át
vágynak,
hogy egy boros asztalon álomra hajtsa a fejét

5. Pillanatok orgonája

Én csak azt mondom: ennyi volt;
egy földi láng s egy égi folt.

Uj vágyak fölött régi hold,
földi vásárló s égi bolt.

Kőből letört szív, még sikolt,
de tartós tüzet nem csiholt.

Valamit felgyújt és kiolt,
s hiába kérded, hogy mi volt.

BERÉNYI JÁNOS

KÉT KORHADÓ KOPORSÓ

Az egyikben az édesapám alszik már huszonkilenc éve.

Fényes, pléhburkolatu koporsó. Én akkor aranynak hittem. Pedig már kilenc esztendő voltam. Mégis hittem a mesékben. Csakis a mesékben hittem. A falusi egyszerű fakoporsók között pedig mesébe illő volt valóban az apám koporsója. Talán büszkélkedtem is vele, hogy lám, az én apám aranykoporsóban fekszik! Talán karon is ragadtam a hitetlenkedőket, talán oda is vezettem a fényes ravatal elé és mondtam:

— No, nézd csak! No, mit mondtam!? Ugye hogy arany?

Huszonkilenc éve már. Nem emlékszem mindenre, de azt tudom, hogy halálában is büszke voltam az én apámra! A koporsójára is.

Ő volt az életem legnagyobb, legdrágább és első vesztesége. Akkor ütött arcon legelőször az élet. Számomra addig ismeretlen mélységből fakadó könnyeket sirtam. Nagyon keservesen és nagyon sokat. De amikor a könnyem folyása megállt, aprólékosan megbámultam koporsóját. Megsimogattam a fényes pléhburkolatot és apró ujjaimmal kitapogattam minden kis domborművet rajta. Tetszett. Elnézegettem.

Amikor aztán összekulcsolt, merev kezére, felkötött állára tévedt kerekre nyílt szemem, megrémültem és bátorításul, mint mindig, most is az ő, szenvedéstől bánatosra festett, de rám mindig mosolygó, meleg tekintetét akartam keresni. Csak akkor eszméltem rá, hogy a szeme le van csukva. Akkor döbbentem rá, hogy az apám tekintete többé már nem az enyém! Fájót, éleset dobant a szívem... Valamim volt és elveszett... azt éreztem. Kiszaladtam a halottas szobából a világosra.

Az udvaron, a bejárat előtt a falhoz támasztva ott állt a koporsó fedele. A nyári napsugár, ahogy végigtáncolt a cifra ékeségeken, odacsalogatott. Véletlenül senki sem volt a közelben. Odabátorkodtam. Végigjártattam apró ujjaimat a cifraságokon, tenyeremet megcsiklandoztam a pléhrészek csillogó simaságán. Elolvastam vagy kétszer is az apám aranybetűkkel kiírt nevét. A másik oldalon meg: élt 52 évet.

Aztán meg a koporsófedél alá bujtam.

Alulról csodálatosan egyszerűnek látszott az egész. Semmi csillogás, semmi arany, csak valami kékeszürke festékkal volt befestve.

Halottnézők jöttek. Megálltak a koporsófedél előtt is egy pillanatra. Megnézték. Talán a feliratot is elolvasták. Én mozdulatlan csendességben lapultam meg alatta. Nem akartam, hogy megsimogassanak. Nagyon sokan simogattak meg már az nap és úgy fájt a simogatásuk.

Éreztem, hogy a szemem még könnyes. Megdörzsöltem az öklömmel. Hosszu szempillám alatt annyi könny lapult meg, hogy a mutatóujjam hegyére is jutott még egy kövér cseppecske belőle, odanyomtam hát ezt a nagy cseppecskét a koporsófedél szürke belsejére. Határozottan érdekesnek találtam, hogy az érintés nyomán egy fekete pont rajzolódott oda.

Mégegyszer odanyomtam az ujjam. Az eredmény ugyanaz. Két fekete pont egymás mellett. Mint két tágranyilt szem!

A többi már magától adódott. A két pont közé huztam egy vonalat — adta a könnyet bőven a másik szemem — abból kitelt az orr is, alája egy vonás: a száj, az egészet most karikába foglaltam és kész volt a fej.

Nyitott szemű emberfejet rajzoltam. Szegény apám szeme ugyanis csukva már! Ki tudja, ha aztán mégis kinyitná a szemét, mikor már ráborul ez a koporsófedél, bár látja a rajzot, amit én rajzoltam! Nyitott szemű embert az én csukott szemű apámnak...

Könnyből már nem futotta tovább, megnyálaztam hát az ujjam és a nyitott szemű emberfej alá odairtam a nevem is:

I M R E

Nagyon megkönnyebbült a lelkem utána.

Sirtam még azután is sokat, különösen azért, mert az anyámat is zokogni láttam. Sirtam az uton is, mert nagyon a lelkemre nehezedett a gyászinduló. Még ma is belereszketek, ha a szomorúan ismerős motívumokat hallom.

Ugy hiszem, a temetőben, a kriptá mellett már nem is sirtam. Új családi kriptá volt, az apám volt első lakója. Tiszta volt, frissen meszelt és a koporsó még lenn is ragyogott benne.

A temetés után haboskávét kaptam.

*

A másikban az édesanyám alszik már huszonnyolc éve.

Én azt a koporsót nem akartam látni!

Messzi, öreg diákváros legkisebb gimnazistája voltam akkor. Apám aranykoporsója volt szinte utolsó képem a szülőfalumból. Ha behunytam a szemem és kissé megdörzsöltem, még tisztán

kirajzolódtak előttem csillogó diszei.

Hazavitték haldokló anyámhoz. Megcsókolt, mosolyra torzult a fájdalom ráncá arcán és hidegülő kezébe fogta a kezem. Rám nézett és felém sugta reszkető suttogással:

— Imriském...

Aztán elfordította a fejét, úgy, hogy ne láthassam a könnyét.

Én is elfordítottam a fejem, úgy kínáltam oda arcom másik felét az Életnek, hogy oda üssön, üssön, amekkorát csak akar..., én kiállok..., csak ne...

De mégis a szívembe ütött. Ököllet.

Az anyámat szerettem legjobban a világon!

Valaki elvont az ágytól és én kimenekültem a világosságra. Menekülni akartam! Sirva könyörögtem, hogy vigyenek vissza az iskolába! Még ma!

Nem akartam, nem birtam még egy koporsót látni! Megértették. Visszavitték. Vigasztaló szavakkal vettek körül. De azok leperegtek rólam. Én már csak a meséknek hittem! Hogy aztán nem volt már, aki meséljen, meséltem én magamnak! A fekete gyászszalagot sem tűztem fel!

Este, mikor az ágyamba bujtam, vézna lábszárammal, még véznább karommal átkaroltam a dunnám, a párnám és belesugtam:

— Anyukám...

Tisztán hallottam a választ:

— Imriském...

Aztán álmodtam. Nem is halt meg. Beteg, az igaz, hiszen láttam is..., de már biztosan jobban van. Csak nem akarják még nekem megmondani, mert valójában én meg sem érdemlem, hiszen most is intőt kaptam számtanból! Hanem év végére, ha aztán kijavítom azt a vacak számtant..., akkor aztán kézen fognak és titkolódzó mosolygások kíséretében odavezetnek majd a mi régi házunk elé és azt mondják:

— ...de ha mégegyszer intőt kapsz...

De én nem fogok addig várni, míg ők befejezik a mondatot! Anyukám se állja azt ki a kiskapu megett, hanem...

Régelre ilyenkor mindig könnyes volt a párnám.

*

Valami négy-öt év is kellett hozzá, hogy elkopjon az álmom eleven színe. Kamaszodni kezdtem, de még mindig visszasírtam az álmom. Akkor kezdett fájni, hogy nem is láttam anyám koporsóját.

Egyszer aztán kinyílt a kriptá ajtaja. Egyik nagybátyámat temették. Ott álltam én is a gyászolók közt, de nem hiszem, hogy sírtam volna. Én már elsírtam az én halottaimat. Fakulni kezdtek az emlékek is.

A gyászolók közt álltam, szemben a kriptá szájával. Sűrű, fekete sötétség ásitott belőle felém. Nem tudtam levenni róla szemem. Csak néztem, néztem, merően, mint a megigézett. Addig néztem a sötét kriptatorokba, míg egyszer csak nagyott dobbant a szívem...! Mintha egy koporsó végének sötét konturját látnám... Sötét, penészes színű koporsó... Talán az édesanyám koporsója..., melynek látása elől megszöktem..., melyre nem hullt az én könnyem, pedig én tudom, hogy mennyire szeretett.

Akkor vitték le nagybátyám koporsóját a vállalkozó munkásai. Már szállingoztak is kiéle...

Lábam megdermedt..., torkom elszorult...

Csendesen sirdogáltak körülöttem, észre sem vették, mi szakgat belülről...

Az utolsó ember is kilépett a kriptából.

A penészes színű koporsó mintha megmozdult volna..., mintha azt sugta volna: ...Imriském!

Mellettem állt egy hölgy, a család kedves ismerőse, virág a kezében.

Valósággal kirántottam a kezéből és a kriptá torkába vetettem magam...

Ott lenn aztán megtorpantam a felém kandikáló, penészszerű, korhadó fakoporsó mellett. Lepergett már az oldaláról a kriptá földjére sok aranyozott, szétmállott papírbetű, de annyi maradt még, hogy az anyám nevét elolvashattam.

Édesapám nagy aranykoporsója ott állt mellette. Megszíntelenedett már a fényessége, de még így is szép volt. Édesanyám szintelen kis fakoporsója úgy huzódott melléje, mint valamikor régen... szinte hizelegve... kedveskedve...

Reszkető kezemmel megsimogattam a nyirkos koporsót és óvatosan ráhelyeztem a csokrot.

A szememből egy nehéz könnycsepp esett szuvasodó fájára. Beitta abban a pillanatban...

Visszahúztak a kriptából. De már akkor görcsös zokogással sirtam. Nagyon könnyű lett utána a szívem.

Ott álltam, míg újra be nem falazták a kriptát.

Biztosan tudom, hogy mikor az utolsó téglát is helyére rakták, amikor újra csendes sötétség takarta be a kriptá lakóit, az a kis, korhadó fakoporsó még közelebb huzódott a fakuló aranykoporsóhoz, annyira, hogy az otthagytott csokorból bár egy virág-szirom megérinthette azt is...

...és az érintésre megszólalt az apám.

— Ugye, nem maradtál mégsem láttatlanul? Most már az álmod is édesebb lesz... aludjunk, fiam... jó éjszakát...!

Irta: Cziráky Imre

I V A N M E S T R O V I C S

*»A nagy művész sem álmodhat mást,
Csak mit a márványtömb magába rejt,
De a kincshez csak oly kéz juthat el,
Mely bizton és hűen jár értelmünk nyomán.«*

(Michelangelo)

Az olasz renaissance festője és művészegyéniségeinek biográ-fusa: Giorgio Vasari egy levelében azt írja Benedetto Varchinak, a kor másik nagy írójának, hogy »az emberek III. Pál arcképe előtt, mely az erkélyre volt kiállítva száradni, mélyen meghajol-tak, mert élőnek hitték. Tudtommal ilyesmi szobrász művével még soha meg nem esett«. — Mi láttuk a zágrebi vásárra siető zagorjei parasztasszonyokat a Zrinjevac platánjai alatt álló Stroszmajer püspök szobra előtt térdepelve imádkozni, a spliti Nini Grgur ha-talmas figurája előtt messze földről jövő utasokat imára kulcsolt kézzel alázatosan meghajolni, és mi is mélyen megrendülve álltunk a kék Adriába nyúló cavtati földnyelv kis magaslatára épült Ra-csics-mauzoleum kapujánál s míg tekintetünk a piniák, a ciprusok, a citromfák övezte tengerpartról a messze homályból kibontakozó, terraszszerűen emelkedő hercegovinai hegyekre esett, már kongott a mauzoleum kis harangja, ez az ércbe öntött kantáté, mely a halál enyészetén tul, egy halhatatlan művész nagyságát zugta.

Mestrovics Iván szobrai előtt mindenki mélyen meghajol és ez a tisztelet nem csak a művésznek szól, hanem azoknak az örök ha-tásoknak, amelyek művészetének termő forrásai. Ehhez a művé-szethez közeledni, ennek a nagyszerű művészetnek gyökereire rá-mutatni igazán csak úgy lehet, ha azokat nem csupán a szobrászat korszerű fejlődésének egymásutánjába illesztjük, hanem, ha az

előttünk járó és a mai nemzedék művészi szemléletének időszerű feladataiba ültetjük. Tudjuk, hogy a tengeremléki egyszerű falusi fiú, aki pásztorbotja kampójából garasos bicskájával lírikus, formai szépségeket vésett, a századforduló előtt ment Bécsbe, a szecesszió érdekes, mozgalmas művészi megnyilvánulásainak városába, ahol a szobrászat egyre finomabb anyagon, hármónikusabban, lágyabban és szerényebben jelentkezett, mint a klasszicizmus kései utánzására törekvő Münchenben, vagy a merészen, erőteljesen az anyagban rejlő őserő teljes felszabadítását követelő Párisban. S míg Bécs, a Wiener Kunstakademie, a csendes derűt kedvelő lelkék plasztikai szükségletét, újra szomjuzását már a szobrok színezésével, tehát Klinger kísérletei követésével csillapította, addig a fiatal Mestrovics, akinek művészete első megnyilvánulásában, a nagy, duzzadó formák bátorsága lüktetett, szláv, formalító művészete útját maga töri egyéni művészetté. Mire Párisba ér, Rodin és Bourdelle Párisába, igazolva látja a maga látását, amely előtt, tudatalatt, a nagy példa, Michelangelo lebegett. Így került ki a fiatal Mestrovics a szecessziót, (Klingert), a száraz, klasszicizmusnak vélt német plasztikai naturalizmust (Hildebrandot) és a víziós, pillanatnyi plasztikus hatások megmutatására törekvő impresszionizmusból is csak annyit látott meg és tett magáévá, amennyire nehéz, lekötött formákat felbontó új kifejezéseihez szüksége volt. Tulajdonképpen a nagy Rodin útja is ez, de míg Rodinnak nagy élménye és küzdelmes útja az expresszionizmusig: az impresszionizmus, tehát a téma zárt egybefogását és megdönthetetlen egyensúlyát formabontásra kényszerítő víziós látás, amiből Rodin művészetének halhatatlan jellemzője: a *momentanitás* vonul a szobrászat új korszakába, addig a fiatal Mestrovics, nemzeti tudattal telített heroikus plasztikába mélyed. Mestrovics kezdő korszaka tulajdonképpen szűkebb hazája, a dalmát partvidék, Split és a közelében levő volt római város: Salona romjai, a Dioklecián császár hatalmas palotája ujjálálmodásának széttephetetlen gyermeki élményeiből, a horvát-szerb legendák, népi hősköltemények hatásából fakadt és amikor a fiatal szobrász a bécsi Akadémia suggesztívását és Páris líraisága hatását ellensúlyozva, a mítoszról, a kosovoutáni hajduk szelleméből és a nép primitív érzéseiből legendává nőtt hős Kraljevic Márko — a délszláv jellem alaptípusa — izgatja, már túlhaladja plasztikus elképzelése, a nagy Rodin individualista, sokszor dekadenciába érő szobrászatát, Meunierből, az akkor kezdődő szociális szemléletnek e szobrász romantikusából is

csak annyit lát meg, hogy nem csupán a tér és tömegmegoldások azok, amelyek a szobor plasztikai hatását fokozzák, hanem magának az Embernek lenyűgözően nagy méretbe formálása, indulatainak, érzéseinek, szenvedélyeinek leplezetlen, erőből feszülő, valószínű mozdulatokban való megmutatása. Meunier maga mindezt romantikusan formálta meg, mert szociális életérzésekből fakadt áhitatos plasztikája még abból a szűk világszemléletből fakadt, amely az akkori páriszkülvárosi csapszékek homályában vitatkozó szocialisták munka- és munkáskérdéseinek első hőskorát jellemezte. Mestrovics mindebből csak az emberi tartalom legjavát szűrte le, annyit, amennyi feszülő, kitörni készülő, tetterőre álmódott népi-mitikus alakjait emberi, mai látomássá érlelte.

A délszláv heroizmus plasztikus álmait megvalósítani készülő fiatal Mestrovicsban természetesen megmaradtak a századforduló szobrászművészetének nyomai, valami a szecesszióból, több az impresszionizmusból, legtöbb Bourdelle gazdagskálájú indulatából, szellemi és tartalmi mélységéből, míg a női akt nemes, lágy vonalait mindig fehér márványba faragó Rodinre csak később emlékeztet. De erről még beszélünk! A nagy példa, mint mindig: Michelangelo, az örök szépség felé vágyódó, az antik szépségkultusztól a kereszténység összellemeig erő, tépelődő halhatatlan szobrász, aki érzései heroikus nagyságát, lefojtott indulatai tettbe szökkenését, titáni akarása lobogó tüzét, márványtömbökbe préseli. Mestrovics a Dioklecián palota óriási nagyságu, csiszolatlan épületeköveiből emelt házsorai között bolyong és Salonában, ahol az archeológus pap, a dalmáciai régészet uttörője: Don Frane Bulics, templomokat, diszcarnokokat, sírhelyeket, a klasszicizmus valóságos muzeális városát ásatja ki s a régi márványlépcsőkre, faragott oszlopokra, narancs, gránátfák illatos virágai, sötétlő szőlőhegyek árnyai hullanak, a ciprusz és fenyőligetek közötti kis kápolnák pedig a tájnak valóságos umbriai harmóniát kölcsönöznek. A heroikus törekvések fiatal szobrászát ennek a földnek hagyományai terelik a vallásos művészet égőhitű művészete felé. Hatalmas karyatidái — mind a tizenkettő — ez a századeleji sorozata, valamint az ugyanabban az időben készült hatalmas szfinksze (»Egy templom részére készült fragmentum«-nak nevezte a művész) a fejlődő fiatal szobrász lázongó lelkében fogant plasztikus álmok bizonyosságai. Ez azonban nem program és nem művészi beteljesedés. A heroizmus, az alázatosság maradnak művészete kitevői. Kraljevics Márkóban,

Milosban, az »Özvegyek« szenvedélyes, siró szoborcsoportozataiban, az egymásba kulcsolódó, erőteljesen fejlett, széles és nehéz arányaikban is összetörtnek látszó nőalakjai mozgásában még az antik művészet tanulságai, részletei feszülnek (Laokoon). Modellálásukban, a szenvedésben összeomló testek és arcok kifejezéseiben azonban már a szláv vallásos plasztikát jellemző ikonművészet nyomai lelhetők fel. Ez az ikonizmus, a középkori balkáni kolostorok freskóiból, festményeiből megy át a délszláv művészek oeuvrejébe, de egyik sem tudja annyira egvénesíteni, megtermékenyíteni, sokszor szögletes és zárt formáit annyira lirává, valószínűsítővé fokozni, mint Mestrovics. Az ikonművészetben a kép vagy freskó téri hatásának tulajdonképeni magva: a felületi és a mélység hatás, a pikturának valószínűsítő architektúrája. Évszázadokon át az ikon a népből, a népi képzeletből kitört emberi, vallásos érzésnek egyszerűségében is lenyűgöző kifejezése és egyedüli célja Isten imádata, a hit erősítése. Ezt a népi, egyházi művészetet mindig friss erő fűtötte és minden korban át expresszív hajlandóságot áruolt el. hisz a középkor, a barokk egyházi művészete, sőt az exaltált Greco vásznai is szuggesztív, sokszor a torzító hajló expresszív gyökerekre mutatnak. Végig Délserbia kolostorain, az ikonok naturalizmusában az expresszív törekvéseknek sokszor zavaros, az egy pillanatnak vizuálisan megfogott képzet-tartama, tehát a szimultanizmusnak kezdetleges, ősi formája is fel-lelhető. Mestrovics meglátta és megfogta ennek a sokszor elvont pikturális képzetnek a plasztikus művészet lelkiségére ható erejét és mert az ikon architekturális adottságaiban, mint már említettük, a felületi és a mélységi hatás a döntő, kőbe, márványba, fába így véli elődeinek, a középkor áhitatos, névtelen művészeinek pietásos, művészi álmait.

A nagy »Krisztus-ciklus«, az 1917-ben fába faragott hatalmas Jézuskereszt és a későbbi »Madonna a gyermekkel« (fekete márvány), a fába faragott hárfás angyalok, vagy a bronzba öntött Krisztus a sirató asszonyokkal (az arc töviskoszorus fájdalommal, az elhalt test, az élettelenül lógó kezek és a tengerparti dalmát nőkre emlékeztető fejkendős, sirató asszonyok) mind az érzést kifejezni akaró, szenvedélyeket és szenvedéseket meglátó, tragikusságukban is hívó érzést adó alkotások, amelyekben a bourdelli pátosz, a michelangelói fenségesség és az ikonok leegyszerűsített hatása olyan egyéni plasztikába forrnak, hogy az eljövő évtizedek szobrászai — elsősorban a szerb-horvát szobrászok, sőt a fába faragó új szlovén-

nek is — ettől a nagy, szuggesztív erejű plasztikától egyhamar nem tudnak elszakadni. Ennek a mestrovicsi vallásos, plasztikus monumentalitásnak azonban lenyűgöző mellékhatásai is vannak, amelyekre, bár rövidre szeretnénk fogni mondanivalónkat, rá kell mutatni. Mert vallásos plasztikájának, mint említettük, éltető, sugárzó eleme az ikon, vésője egyre inkább a képszerűség felé hajlik és hogy minél koncentráltabban tudja a felületi hatást az általános mélységi lehetőségeknél szembehelyezni, reliefbe dolgozik. A reliefképzés a görög művészet uralkodó eleme és a görögség épen a reliefben ér el ahhoz a fenséges harmóniához, ami tulajdonképeni jellemzője. Mestrovics reliefjeiben nem görögös, fáról, kőről változó szemléletének súlypontja nem a tökéletes harmónia. Lényege: egységes látóbenyomásra formálni a testiséget, a plasztikus formát nagyobb felületi lehetőség képszerűségébe, formagazdagságába áttenni és az anyag alapfelületébe a látóképzet követelte háttérrel komponálni. Plasztikus képarcitektúra, ez lenne helyes elnevezése Mestrovics reliefjeinek, amelyekben a szláv szomorúságnak, a töprengő lírának sok nyoma lelhető fel.

Mestrovics heroikus, vallásos plasztikai műveit csak azok látják, akik a zágrebi, párisi, prágai és bécsi retrospektív kiállításait felkeresték. A mai plasztikában új utat mutató jelentőségét nagyobb alkotásai, szobrai és mauzoleumai mutatják. Splitben, egy régi palotákkal övezett kis piacon a tizenötödik századbéli horvát költőnek, Marulicsnak szobra áll. Ebben is, mint a legtöbb Mestrovics szoborban, a naturalizmus az uralkodó művészi erő. A kő felületére, a sikra vésni, hogy a megformált alakja, emléke, munkája úgy éljen a nézőben, mint közvetlen vagy tárgyi élményeiben. A költő Marulicsban Mestrovics is, mi is a szenvedélyes írótlátjuk, aki balkezével, nagy köpenyegét összefogja, hogy köpenye ráncai a kőtáblára lázasan író jobbját ne zavarják. Ez a köpenyt összefogó nagy mozdulat adja a szobor elevenségét, erejét, egyensúlyát, egyben megdönthetetlenül mutat itt arra is, hogy a nagylendületű, heves mozdulat a momentalitást soha sem gyengítheti. Pár lépéssel odább, a Dioklecián palota perisztilje előtti terecskén áll a hatalmas méretű »Nini Grgur« szobor, Mestrovics művészetének anynyira csúcspontja, mint Rodin »Balzac«-ja. A Grgur, nini püspök szobra, több, az ezer évvel ezelőtti horvát nemzeti egyházért küzdő pap plasztikus portréjánál. Mérete, kifejezési ereje, tilalomra intő hatalmas ujjai döbbenetes, szinte lélekzetet elállító gesztusa, köpenye redőinek aláeső vonala, valóságos szimbólum. A formáló

küzd itt a nyers anyaggal, mint a püspök a pápai hatalommal szemben tehetetlen néppel. Évek, küzdelmek keményítik a hatalmas arc árkait, ráncok és barázdák mélyítik az értelmet, ami a keménységre, a szinte dübörögni készülő hangra, a lágyság, a szeretet világosságát deríti. Ez a nagy, mint egy tizméteres szoboralak a művész teremtő vívódása, amit már az elvégzés békéjének munkája: a zágrebi Stroszmajer szobor követett. A karosszékben ülő, ihletett arcú püspök, széttárt lábaival kifeszített papi ruhája ráncai, cilindere már a szilárd, nyugodt képmás-szobor, a szobrász-portrétistának művészi lényege. Mestrovicsnál ez a feladat is kinő a megszokottból. Nem akar akadémiai stílust. Ezért az egyéni arcvonáshoz, a karakterhez, az ülő test elhelyezkedését forradalmasítja. A reverenda redőiben (a ruházat plasztikussága minden alkotásában más és más, mindenütt külön-külön probléma) megmutatkozó anyag és árnyékhatás, a kissé előrehajló nemes arcot nem zavarja és ezzel a festői árnyékhatással, (mert nemcsak naturalisztikus anyaghatás, ahogy azt bírálói írták) ezzel a látszólagos alárendelt részletkérdéssel kanyarodik el a képmás-szobornak »hivatalos« portrészobor következményeitől.

A nini püspök hatalmas méretű szobra mellett, amelyet a monumentalitástól a kolosszusig csak kis határvonal választ el, — talán épen a kis tér és az azt körülvevő boltívek, régi paloták szinte eltörpülő architektúrája — a nagy méretek, a féktelen lendületek alkotásai követték. Az Amerika részére készült két tuldimenzionált indián lovasa, a vágató, magasbaugró két lóval, úgy hat, mint a nyersanyagból a végtelenségbe törő, megfékezhetetlen erő teljes felszabadulása. Eszközei itt naturalisztikusak, de a plasztikai formáktól való teljes elszakadást, a közvetlenül megmutatkozó naturalista erő tartóztatja fel és mert egy chicagói hid diszéül készültek, az indián lovasok tollas fejdísz, a lovak duzzadó izmai a nyers tömeghatást erősen fokozzák. A beográdi Kalimegdán vársétányán, magasbanyuló márványtalpazaton áll Mestrovics legújabb alkotása a »Köszönet Franciaországnak«. Ez a bronzba öntött hatalmas arányú női alak, a kitörő lelkesedés és a háttartalan mámor önfeledt pillanatában, karjai végtelennek látszó gesztusában a nagy háború győzelmes befejezéséért hálás Jugoszlávia köszönetét szimbolizálja. Szinte repülni látszik és magasba lendülő fejével, hátrafeszülő izmos lábaival, meghajló törzse súlyával nem asszociatív ábrázolás, hanem az anyagbaöntött érzéstartalom maradéktalan kivetítése. Ez az emlékmű nagy lépés a spon-

tán érzésből fakadó expresszionizmus felé, de bizonyíték is, hogy expresszionizmusa sohasem válik tudatos művészi programmá.

Mestrovics heroikus korszaka legjelentősebb elgondolása, az 1389-iki koszovói ütközet emlékművének felállítása ma is csak elgondolás, vázlat, de a Pál régensherceg muzeumában levő gipszek mindent tudott volna ebben a gigantikus emlékműben adni, mily a szobrász ihletett komolyságát és átható erejét mutatják, mi époszi lendülettel tudta volna szobrokban, szoborcsoportozatokban a középkori szerb birodalom összeomlását, a kilenc Jugovics fiu hősi halálát és a legendák poéziséből valóságnak vélt törökverő Milos Obilics alakját megörökíteni. Korunk szobrászata nem adtak. Rodin »Calaisi polgárok« csoportjának új kifejezési lehetőségeiben, szárazabb, szinte demonstratív jellegű plasztikájában valóban ott van a plasztikus művészet végcélja megközelítése. De a »Koszovói emlék«, Mestrovics heroikus korszakának, egyben művészi fejlődésének magaslata, a népi mitosz átütő erejének és a maga elé tűzött, gyötrelmekkel telített feladatának maradéktalan megoldása. Az egyetemes művészet egy hatalmas alkotással lesz szegényebb, ha a jugoszláv nemzet nem talál anyagi bázist ennek a grandiózus hevületű emlékműnek felállításához.

Lehet, hogy a koszovói emlékmű csak álom, fantázia marad és néhány gipsze a lélekből lelkedzett terv titáni nyomait hagyja majd a művészettörténetnek, a műkritikusoknak. Egy gazdag dalmát család életbemaradt tagjainak — miután négyet a háborút követő, pusztító influenzajárvány, napok alatt magával ragadott — mégis sikerült Mestrovicsot alkotó erejéhez, nagyarányú szárnyalásához méltó feladattal megbizni. Ez az alkotás: a cavtati Raacsics-család mauzoleuma. A dubrovniki városi kikötő mólójáról, derült időben, a tenger párája százszinű ködén lát el a szem a konavljai völgy tengerbenyuló földnyelve magaslatán emelkedő cavtati kis temetőig és az ott épült mauzoleumig. Aki hajóval közelíti meg, azt a hercegovinai hegyes-völgyes tájnak a végtelen tengerrel összeolvadni látszó tűndöklő panorámája lepi meg, aki azonban autóval, a part emntén elszórt kis falvakon, a konavljai völgy dus vegetációju kertjeiben dolgozó munkások és a tengerparton hálóikat feszítő halászok látványán át robog a hercegovinai lejtőkbe vágott szerpentineken, annak Homeros és Vergilius jutnak eszébe, a festői táj kettős élete: a kert és a tenger. Az autó a dombnak knyarodik, letér a Kotor felé

vívő országutról és platánok, szentjános és citromfák alléján át ér a cavtati öbölbe, Ragusa-Vecchia kanyargós domboldalaira épített ódon házak közé. Ciprusokkal és agavékkal árnyas száz lépcső visz fel a temetőbe, a mauzoleumhoz, Mestrovics nagy alkotásához, amelyre valóbn illik Michelangelo egyik büszke szonettje, hogy a művészi alkotás felett »halálnak és időnek nincs hatalma«. Mikor Michelangelo ezt a szonettet írta, már készen állt a sixtusi kápolna és a pápai siremlékhez fogott, amelyet nem tudott befejezni. A pápai siremlék nagyszerű márványálmaitól megittasodott művész, negyven esztendő keserű vergődése után összeomlott és Michelangelo »scultore« — mindig hangsúlyozta, hogy nem festő — »végrendelet nélkül, de mint jó keresztény, elhunyt.« A siremlék azóta is michelangeloi feladat és Mestrovics megbirkózik ezzel a glóriától és a halál fájdalomától verejtékes munkával. Az építész és a szobrász koncepciójával megformált, zárt művészi egységet adó mauzoleum bejáratát, amelynek anyaga a Bracs-szigetéről hozott szép, fehér mészkő, két szárnyas angyalt ábrázoló karyatid disziti és az előcsarnokból nyíló kriptahelyiség fölé kupola emelkedik. A kriptahelyiség oldalfalain négy angyal lebeg és a két kápolnát a tragikus egymásutánban elhalt négy családtag relief-portréja disziti. Itt van Mestrovics »Szenvedő Krisztus« szobra is. A keresztrefeszített Jézus szenvedései alatt összeomló testtel, aláesni látszó fejével és megnyult arcán már égi világ glóriája derül. Az előcsarnokkal szemben puritánul leegyszerűsített oltár, a vallásos plasztika drámai erejével megformált fájdalmas Szűzanyáva, ölében az isteni Kisdeddal. A mészkő puhább kéréget leszagató vész ihletében a kidolgozás finom, a képzeletet lírikusan hevítő munkává magasztosul, reliefképekké, amelyeken a halál plasztikai problémája az ikonok érzelmes andantéjává csendesedik. A bejárat bronzajtója és a kupola fölött térdeplő bronzangyal a mészkő színének hatásos kontrasztja.

Mint láttuk, heroikus és vallásos korszakát Mestrovics monumentális alkotásokkal zárta le, hogy — talán csak pihenőül — az idillikus, az érzelmi, a naturalista hatások szobrászi törekvéseihez kanyarodjék. Mert csak idillikusunak, szinte zenei hatásra törekvő plasztikai kísérletnek nevezhetjük Mestrovics legujabb munkáit, így márványreliefjét, a »hárfázó asszony«-t, amelynek hárfát pengető karcsu női aktja lábainál heverő ruhái redőivel, keskeny arcába mélyedő, a zene ihletében összehuzott szemeivel, az idill, az érzés

optimizmusával oly intenzív líra, mint a halvány, letompított ködös színek, rózsaszín ajk, a hus meleg tónusa egy nagy francia impresszionista festő tökéletes akttanulmányán. A bensőség mély érzése hajtja oly lírai magasságok felé, mint a »Szülés«, amelyen a szülés fájdalmától elcsigázott anya, boldogságot sugárzó tekintetével karjaiba vonja újszülött gyermekét, akit egy ülő fejkendő asszony mosolyogva vesz át. Az anya erőtlen, ülésre támasztott derekát egy másik asszonyalak fogja át, amelyen a művész annyiszor ismétlődő, de soha unalmassá nem váló motívumai tűnnek fel. Az anyaság, a szeretet, a testi összetartozás szimbóluma ez a kompozíció és láttára lehetetlen nem a koszovói síró özvegyek szoborcsoporthozatára gondolni, amelyen egy fájdalomtól össze-roskadt, kiégett szemű asszonyt egy másik szenvedő női alak fog át. Ott a hősök összetört özvegyei, a kérlelhetetlen halál áldozatait, itt az újszülött, a diadalmas, örök Élet. A teljesen festőivé tilizált plasztika művészete ez, a zárt formákban, tömör anyagba szorított költő ihlete, aki ezekben az idillikus alkotásokban most már egyre erősebb lelki rokonságba, művészi harmóniába jut Rodinnel. Most már művészete anyagával is Rodin mellé kerül, egyre több női aktját faragja fehér márványba, az idillt, a harmóniát pedig a valóság demonstráló hűségével, természetességével, a látás és a lélek őszinte naturalizmusával keresztezi. A »Psyche« torzójára, a csonka karokra meredten tekintő nőnek a plasztika örök formáit kihanósulyozó aktjára, a »Kontempláció« ülő nője lehajtott fejének mozdulatára, testét beborító kendője ráncaira gondolok itt, (mennyi rokonság, gondolati és lelki hasonlósága van a Stroszmajer szoborral!) ezekre a testjelentés szempontjából véletlennek, közömbösnek mondható, szobrokra és mégis a női test nemességre érettsége, teljes pompája kap bennük melódiát szépséget, fiatalságot, ujjongást. Leányszobák falát valaha Rodin Tavaszának és a Csóknak nyomatai díszítették, a szellemi munkás íróasztalát pedig a Gondolkodóé. Ezek mellé kerülnek most az említett női aktok és a ma életharcában töprengő ember tekintete, Mestrovics »Mózes«-ére, Michelangeló-jára, ezekre a méreteikben kicsiny, de plasztikus egyensúlyukban a nagylendületű erő és a monumentalitás teljességét maradéktalanul adó mellszobrokra fogja vetni. Mózes patriarchai feje faragatlan, fehér márványból emelkedik ki, jobbja kézfejét pedig szenvedélyes mozdulattal veti balra. Hatalmat, tilalmat parancsoló mutatóujja

(hasonló mozdulat és mégis mennyire más, földöntulibb erőt jelképez, mint a Grguré) a nagy Vezető akaratának, bibliai hatalmának szimboluma, egyben annak az erős, mély érzésnek, indulatnak, maradéktalan visszaadása, amely a naturalisztikus felfogástól az anyagba rögzített pillanatnyi szobrászi látomás szemléltetésével az expresszionizmusnak már plasztikaellenes utjaira kanyarodik. A szobor mellől tovább menni nem tudó nézőnek kell azt körüljárni és részleteit oly látomássá, bibliai képpé, élménnyé foglalni, amelyben az anyagszerűség teljesen elvész és csak a víziós látás az uralkodó élmény. A »Michelangelo«, művészetének legjellemzőbb tulajdonságait: nemes, komponáló tehetségét, a ruházat, a ruha redőzetének elhelyezésével dekoráló érzékét és mestere iránti hódolata lírikus kifejezését adja. Ebben a mellszoborban a kezek elhelyezése a mester renaissance törekvéseiből is ad valamit, de még teljesebben jellemzi a gótikus elfogódottság, ami az áhitatnak és a kegyeletnek máig is legtökéletesebb plasztikai stílusa.

Ötvenedik évén alig tul, Mestrovics egy gazdag élet kitartó munkájára tekinthet vissza. A renaissance művészeire emlékeztető, kis termetű szobrász, akinek alkotásai a világ minden táján tul, a spliti muzeumot, saját zágrebi muzeumát és a beográdi Pál régensherceg muzeumát töltik meg, a plasztika még eddig alig sejtett mélységéig érve, népe, hite, embersége, töprengése és lirája köbefaragott és ércebeöntött valóságos galériáját adják. A mai szobrászati kultura kiformálásában Rodin óta alig van valakinek is nagyobb része. Meunier plasztikus zártságán, Maillotnak a görögséget sugárzó szobrain, Lehmbrucknak gótikus, Greco halálragyóttört aszkétizmusára emlékeztető munkáin és a robusztus Barlach őszinte egyiptomizmusát adó fatömbjein tul, Mestrovics az exploziv teremtők ritka fajtájából való, aki minden tépelődés, keresés után sem teljeseedik be. Művészete nem zárult le, még messzevivő sugaras útja van előre.

Akinek szerencséje volt a Beográd fölé magasodó Avala hegyen a »Névtelen katona« most épülő emlékművéhez készült szobrai és szülőfalujában készülő családi mauzoleumához faragott Krisztusát látni, ezt a töprengő keleti Gondolkodónak modellált figurát, kinek tulvilági bölcsességében megbékélni látszik az emberiség minden szenvedése — azt fejet hajt Mestrovics teremtő tehetsége, munkára kész energiája, elhivatottsága előtt, amely uj meg uj alkalmat, lehetőséget, formát keres a benne élő plasztikus mondanivaló kibetörésére.

Beográd, 1937. február.

Kázmér Ernő

A H A L Á L L E Á N Y A I

A magányos ember künn lakott a faluszélen, nagy víz mellett, mely örökké változtatta a színét, hol, vörös volt, mintha valaki vért csurgatott volna belé, hol kék, mintha rászakadt volna az ég, hol meg zöld, mintha fiatal erdő állott volna a mélyében. A magányos ember sokszor elnézte a víznek ezt a folytonos színváltozását.

Amikor egyszer fűzfába kapaszkodva, a víz fölé hajolt, s megpillantotta annak tükrében az arcát, észrevette, hogy az is hol vörös, hol kék, hol meg zöld, akár a víz, mely alatta folydogált. A magányos ember ekkor nagyon megrémült, de később megnyugodott, s megbarátkozott a csodával, csak más lett, mintha kicserélték volna, akkortól kezdve elhagyottnak érezte magát, mint a csend, melynek nincsenek testvérei.

Mert valójában nem volt egyedülálló. Volt családja, testvére, barátja, szolgálója, kutyája, macskája, hivatala s hivatalában íróasztala, melyet szintén a magáénak mondhatott. Ezen kívül mi egyébre lett volna még szüksége? Ugy élt, akár sok más ezer ember: hivatalában pontos volt, megbízható, családi körében gondos, szeretetteljes, szigorú.

— Kálmán — kérdezte esténként a felesége, egy terebélyes polgárasszony — Kálmán szívem, megmelegíthetem a vacsorát?

— Igen, angyalom, kérlek szépen — válaszolta a magányos ember, s legényesen rávert a felesége hátára, hogy hadd lássa, mennyire becsüli. Pedig éppen akkor érezte a legjobban, hogy milyen társtalan, magányos, akár a csend.

Gondjai ilyenkor messzire kalandoztak. S miközben ott ült az elégedett családi körben, a klotternyős lámpa alatt, álla alá kötött szalvétával, csámcsogva fogyasztván a maradék pörköltet, keresztbe tett lábain házi papuccsal, olyan volt, mint valami szolgálatos háziangyal. De mikor így szóltanul üldögélt, mint a Szfinksz a Szaharában, gondolatban messze járt, mert környeze-

tében árvának érezte magát, akinek senkije sincs, aki megértené.

Pedig ahol ő járt, legszebb szigete volt az életnek, s az élvezetek közt a legnagyobb gyönyör, akár az ópiumszívó legmélyebb álma Xilontosz virágos mezején, ahol oly mélyen van eltemetve a szenvedés, hogy senki meg nem láthatja, s ahol az ördög öreganyja is megfordul és más tájat keres, mert fél, hogy megfedkezik magáról és elkábul a gyönyörűségtől.

A halál leányaira gondolt ilyenkor Kálmán, a magányos ember.

Régen volt, hogy először ment hozzájuk. Hogyan került oda, maga sem tudta. Egyszer csak ott volt, s azután mind többször kívánczozott közéjük. Gyakran kénytelen volt abbahagyni munkáját, megdörzsölni kopasz fejét, szemét lehunyni, hogy megjelenjenek előtte a halál leányai s ránevessenek. Akkor az ő arca is elégedettebb lett, s újra nyugodtan munkája fölé hajolhatott.

Hogy merre laknak a halál leányai, nem tudta volna megmondani. S ha valaki megkérdezte volna, bizonyára össze-vissza hadar, dadog, vagy némán megszalad. Az odavezető utat ő sem ismerte, de bármikor el tudott hozzájuk találni. Nappal éppugy, mint éjszaka, télen épp úgy, mint nyáron.

Egyszerű parasztházban laktak a halál leányai, kicsiny zöld zsalugáteres ablakok mögött, melyek eltakarták a titkokat és világos testük fényét. Szobájuk földes volt és ágyaik a falak mentén sorakoztak. Az udvarra nyíló ablakok kertre néztek, dus szőlőfürtök lógtak le rajtuk, s a fekvőnek csak ki kellett nyujtania kezét, hogy markába hulljon az édes gyümölcs. De ha az ember Gyüdipe selymes ujjainak cirógatása alatt lehunyta a szemét, ezerféle kábitó illatot érezhetett a kertből beáramlani, ezer illatot és egyik bódítóbb volt, mint a másik. A virágok őshazája volt ez a kert.

A lányok azonban egyszerűek és természetesek voltak. Igaz, csipkézett ruhákban jártak, amelyből gyakran kibomlott dus keblük melegsége, vagy kemény combjuk éles vonala, de ők nem resztekedtek emiatt, természetesek voltak és közvetlenek, barátságosak és vidámak, mintha nem is lettek volna a halál leányai. Első látogatáskor Kálmánt hideg borzongás fogta el, valami rettenetes érzés, kihűlt agya mögött nem talált értelmet, mintha fejfel egy feneketlen kutba esett volna.

— Térj magadhoz szép fiu — mondták neki a leányok és mindegyik megforgott előtte — válassz magadnak szeretőt közülünk, és meglátod boldog leszel.

— Hol van apátok?! — Kiáltotta torkaszakadtából Kálmán. — Mondjátok meg: merre bujkál s mikor tér haza?!

— Ó, tőle ne félj — nyugtatta muzsikáló hanján Gyüdipe a szőke szépség, legszebb valamennyi között — neki sok dolga van,

Herceg János: A halál leányai

ritkán jár haza. Így gügyögött a halál legszebb leánya, és gömbölyű karjával átkulcsolta Kálmán dermedt nyakát. De az nem nyugodott meg könnyen.

— Mondjátok meg, ha itthon van, ne hazudjatok! Tudni akarom! Ó, minek is jöttem ide, hiszen ti cédák vagytok s az életemet akarjátok.

— Ne mondj ilyet! — sikoltotta Gyüdipe és párnás kezét a rémült ember szájára tapasztotta. — Ne beszélj így szívem! Én szeretni akarlak téged, és azt akarom, hogy te is szeress. Ha kicsit megcsendesedsz és leülsz velem oda abba a sarokba, ahol senki sem zavar, sokat mesélek neked.

S ahogy együtt ültek, Gyüdipe beszélni kezdett.

— Nem kell félned tőlünk, hiszen láthatod: husból és vérből valók vagyunk, szíviünk van, meleg szájunk, és szépek vagyunk, mit akarnál még, hisz itt minden boldogságot megtalálhatsz. Most még hideg fut végig a hátadon, de lesz úgy, — emlékezzél arra, amit most mondok, — lesz még úgy, hogy mindentől elfordulsz, elfelejted testvéreidet, elfelejted anyádat, gyermekeidet, és hozzánk menekülsz, mint az üzőtt vad az égő erdőből, ide bujsz hozzám, karomba és egyedül itt érzed magad biztonságban. Mert kertünk illata mindennap bódítóbb lesz, gyümölcsünk mindig édesebb, csókom pedig oly forró, mint a nap tüze.

— Mert nem vagyunk mi elátkozott királyleányok, akikről nem tudod, hogy mikor változnak egérré és surranak el a lábad alatt, tündérek sem vagyunk, sem najádok, akiknek pikkelyes a testük, hideg és sikamlós, mint a jég, — mi egyszerű leányok vagyunk. anyánkkal élünk itt, műveljük a kertet, baromfit nevelünk a hátsó udvarban és tejet fejünk az istállóban, — reggeltől késő estig dolgozunk és abból élünk, ami itt megterem. Csak olyankor hagyjuk abba a munkánkat, ha vendég érkezik, valamelyikünk szerelmese, mint most te, az enyém.

Kálmán végigtekintett a szobán. Valóban minden leány egy-egy férfivel ült együtt, s a bubos kemence mellett, pirosra festett faalkotmányon, mint valami trónuson boglyas hajával, vastag tokájával, és lezárt, rettentő nehéz szemhéjával, szunyokálva ott állt a halál felesége, akit a leányok mamának hívtak. Gyűrűs ujjait összekulcsolta hájas hasán és fogatlan szájából hangos hortyogás bugyborékkolt. Többször odaszaladt hozzá valamelyik leány, és csókot cuppantott az arcára, mire a vénasszony felhuzta szemhéjait, ezeket a szörnyű vaskapukat, és félálmban csak ennyit szólt a csókoskedvű felé:

— Eredj, miért nem hagysz aludni?

— Ugy-e, kedves itt nálunk? — csicsereggett tovább Gyüdipe, majd elborította Kálmánt csókjaival, s ujjával haját tépte, mintha

örületében el akarná a gyönyörű fürtöket pusztítani, azután szerdes ajakkal elomlott s vonaglani kezdett, mint a kigyó a bűvös sip hangjaira.

A férfi a vágytól megszedülten borult rá a reszkető ajkakra, teste kitüzesedett s szeme előtt elmerült a kis szoba, a szunyokáló vénasszonnyal, és Gyüdipec karjaiban tartva, tenger habjain ringatódzott. Fölötte vijjogva, sirályok röpködtek, hullámok dobálták ide-oda — le-föl s messziről, Xilontosz rétjei felől, egyre hallotta az üvegharang kongását. A hang lila felhőkön uszott, táncot jártak a virágok, s illatuk olyan volt, mint az angyalok lehellete. Így feküdtek soká, nagyon soká.

Közben piros hajnal fakadt az égen, aztán fekete éjszaka terült szét és az üvegharang csak kongott-bugott, a sokezer illat pedig szállt, hullámozott, a virágok a réten fáradhatatlanul bokáztak — soká, nagyon soká. Ezer év is elmúlt így talán.

Akkor megszólalt egy hang, mintha a felhőkből dübörgött volna, vagy a föld gyomrából, mire a virágok szégyenlősen hajtották le fejüket, a tenger hullámai elültek, az üvegharang hangja eltörött.

— **Elég lesz már gyerekek** — motyogta a halál felesége rozszant trónusán — küldjétek haza a vendégeket, mert hajnalban újra kezdődik egy nap.

És ismét úgy volt minden, mint az előbb, csak Gyüdipec szép szeme alatt huzódtak fekete karikák és a plafónon függő petróleumlámpa pislogott álmosabban.

— Eljössz máskor is szívem, ugy-e? — hízelt Gyüdipec és elkísérte Kálmánt az ajtóig.

Sok évig járt Kálmán a halál leányaihoz. De a házigazdát mindig sikerült elkerülnie. Mert félt, rettegett tőle, ha szerette is a leányait. De meglehet, hogy a félelem is kellett a bodogsághoz. Igaz, közben megfogyott, lesóványodott, összeesett, egy fejjel kisebbedett, amióta a halál leányaihoz járt.

— Mi van a kolléga urral? — kérdezték tőle a hivatalban. — Nem lenne jó, ha orvoshoz fordulna? Nem akarjuk ijeszteni, de már régen figyeljük, valami baj van az egészségével.

— **Nono**, semmi az egész — felelte Kálmán és erőltetetten nevetett hozzá.

— Ugy aggódom érted fiam — sópáncodott a terebélyes aszszonyság, felesége — hideg borogatást teszek rád éjszakára és meg kell innod egy bögre forralt bort.

— **Nono**, — dörmögte Kálmán, mert ez volt kedvenc szava, és rápaskolt az asszony kövér, meztelen karjára — csak semmi elérzékenyülés. Olyan vagyok én, mint a vas.

Herceg János: A halál leányai

Dolgát csakugyan jól végezte, továbbra is az maradt, aki volt, pontos és megbízható tisztviselő, jó apa és gondos férj. Igaz, ez csak látszat volt. Lelkében egyre erősebben érezte a magányt, az egyedüllétet, az árvaságot.

— Senki sem ért meg engem — panaszkolta Gyüdipe-nek — csak te, de az apádtól félek.

És sokszor járt akkor a folyó partjára, a színét változtató víz mellé és bele-belekiabált az éjszakába:

— Halál! Halál! — mintha csak párbajra hívta volna, de az nem mutatkozott.

Egyszer aztán, egyik szombat este, mikor kádban ült, forró vizet paskolva magára és szőrös mellét szappanozva, hirtelen mintha fejbekölíntették volna. Kezéből kiesett a fürdőszivacs, ő pedig majdnem fejbubujáig merült a kádba. Alig volt annyi ereje, hogy feltornássa magát és kiorditson a konyhába, ahol felesége a harisnyát stoppolta:

— Erzsébet, gyere be, segíts! Erzsébet!

Ugy vitte ölében a vaskos asszony az ágyba, amelyből Kálmán többé nem is kelt fel. Megcsinálta a végrendeletet, megmondta milyen legyen a temetése és várta a halált.

Utolsó délutánján magasra szökött a láza — különben nem merte volna megtenni, amit tett — mert így kezdett kiabálni:

— Engedjétek hozzám a halál leányait, engedjétek hozzám Gyüdipe-t!

Felesége kezébe temetett arccal zokogott, a rokonok mindannyian sirtak, az orvos pedig a szíve fölé hajolt, s dobogását vizsgálta.

Erre megcsendesedett, mert úgy látta, hogy a halál leányai mind oda gyűltek az ágya köré, kórusban énekelve. Mégegyszer megcsodálta őket, elgyönyörködött szépségükben és énekükben, de ekkor kinyílt az ajtó, mire fel akart ugrani, mert zörgő csontjaival belépett a halál s lábait szétvetvén ráförmedt leányaira:

— Pusztuljatok innen bestiák! Az én csontjaimról lerágtátok a húst, ezt a nyomorultat is tönkre tettétek, takarodjatok haza.

Kálmán többet nem látott, a halál leányai átdalolták a más-világba, családja körülötte zokogott, odakünn a fűzák alatt pedig most először lett fekete a víz, mintha a pokol kormát szórták volna bele.

És Xilontosz rétje olyan volt, mintha lekaszált volna egy zugori gazda, vagy mintha jég verte volna a földbe virágait.

HERMANN HESSE

(Születésének 60 éves évfordulója alkalmából)

Sok irányzatos és irány nélküli méltatója ennek az igazi költészetet élő művésznek nem tudja őt egy irányba sem beosztani. Egyik izmusba sem illik bele, mint olyan valaki, aki a saját útját járja és a maga életét éli valóságban és költészetben egyaránt. Könyveiben, melyek mesés példányszámot értek el (pl. Peter Camenzind 1925-ig 111 ezer példányszámot), Goethe-féle lirai bensőség párosul Spinoza pantheizmusával, Assisi szt. Ferenc szeretete az őс germán mitosz mélységével. Évtizedek óta művei szellemi menedéket nyújtottak mindazoknak, kik az utat saját énjükhöz buzgón keresték, és akik az elbeszélő költészet visszfényében valami feleletet vártak mindazokra a kérdésekre és bajokra, melyek az Én és Te találkozása alkalmával vetődtek fel. Hesse nem hajlik meg a külső események viharzó változata előtt, és így mentsvára lesz azoknak, kik lelküket kívánták megőrizni ama összeomlások közepette, amelyeket az élet zuditott a kulturlényekre. Az ember valami jámbor tisztelettel nyúl könyveihez, áhitattal teszi le, csendben, meghatva, gondolkodva és tele szeretettel az író iránt, kinek ily nagy, tiszta szíve van, és azt nekünk oly aranytiszttán adja át. Nyugtató nyugalom és tisztító tisztaság van bennük, — a németek szerint az a bizonyos »Hesse-Ton« (Hesse-hangulat) legegységibb tulajdona, melyet ő teremtett, és melyet alig lehet jellemezni érzékelteni. Egy pasztell tompított fényével hat, egy andantejével rimint egy fehér felhő, mely csendesen jár jámbor útján, vagy mint harangszó az estben, vagy mint egész tiszta ima.

Élete is ilyen, hisz benne van minden munkájában. Egy kis sváb helységben született Württemberg ama vidékén, mely már egyszer azt a bizonyos sváb költőiskolát adta a német irodalomnak, Mörikét és Schillert, Hölderlint és Uhlandot. Valami kis gimnáziumot végez, aztán papképző intézetbe kerül, Maulbronnba, ahonnan nemsokára távozni kénytelen, nem azért, mert — mint

a mi Berzsenyink — mores non probavit, hanem mert lelke oly uton járt, mely nem egyezett az iskola szigorú egyformaságával. Hazatér és egyideig mint mechanikus tanonc fur, farag és szenved környezete nyersségétől. Mindezt valami csodás egyszerűséggel, gondolkodtató természetességgel írja meg talán a nagy közönség előtt legismertebb munkájában: az »Unterm Rad«-ban. A lejtőn. Nemcsak életrajz, fejlődési folyamat leírása, ez a mű, hanem bizonyos tekintetben vádirat az iskola és általánosító, tipizáló működése ellen, mely megőrli lelkét egy finomérzésű, csak a maga igaz útján járó gyermeknek, Hans Giebenrathnak, aki a kisváros büszkesége, disze. Az egész helység tanult férfiai: a rektor, a pap beléje tömik mindazt a tudományt, mi majd neki biztosítja a felvételi vizsgán az első helyet. Megfosztják álmodó ifjúsága minden örömetől, csupa jóakarattól megölik benne a vágyódást, a rajongást a természet annyira óhajtott szépsége iránt. Csak tanulni, csak telíteni az agyat, elzárni mindattól, mi nem görög rendhagyó ige, héber nyelvtan, újtestamentumi idézet és számtani példa. Pedig hogy vágyódott a tavasz után, mely most virradt, mikor »a kerek, széphajlású halmokat, mint valami vékony fénylő hullám, befutotta a sarjadó zöld, a fák levettették téli alakjukat, azt a barna hálószerűséget éles konturjaikban, és fiatal, lengő leveleik egymásba és a táj színeivel eggyé folytak, mint végtelen áramló árja egy élő zöld tengernek.« Aztán a diadal, a vízsgai győzelem és bevonulás a papképzőbe, annak sokrétegű, sokeredetű tanulóserégével, mely az »együttélés első néhány hete után valami ülepedő vegytani keverékhez hasonlít, hol gomolygó felhők és pelyhek sűrűsödnek, majd újra szétválnak, másképp alakulnak, míg valami határozott formába ömölnek.« Mint válik az eddigi mintatanulóból egy erősebb egyéniségű barát hatása alatt és az iskola eredménythajszoló módszere következtében, álmokban élő, örökös fejfájásban szenvedő rab, ki csak annyi erőt tud még kifejtetni, hogy otthon maradjon. Ez a jellemrajznak oly tökéletes, csakis átélésen elérhető szépsége, amelyet a német irodalomban is csak kevesen tudnak elérni. Mint viszi az ár magával a fiatal lelket, az élet árja, piszkos habja a műhelyben és annak valóságában, mint suitja földig az első, csak képzelt szerelem tisztátalan surlása, mint sodorja az első inkább undorító, utálkozó részegség öntudatlanul a folyóhoz, a halálba: mindez közel visz a végzettragédia mégis indokolt végéhez, noha a hősnek alig volt bűne. Mintha megtisztult volna halálában »a sötét folyó már vitte Hansot hidegen, csendben, lassan. Utálat, szégyen és szenvedés elmúlt felőle, sötétén sikló sovány testére letekintett a hideg, kékes őszi éj, kezével, hajával és fakult ajkával játszadozott a fekete víz. Senki sem látta, hacsak nem a reggeli vadászatra induló suta vidra,

mely ravaszul nézegette és hangtalanul huzott el mellette. Senki sem tudta, hogy került a vízbe. Talán eltévedt és egy lejtős lankán lesiklott, talán inni akart és elvesztette az egyensúlyt. Talán a víz szépsége csalogatta, hogy fölébe hajlott és minthogy az éj és a sápadt hold annyi békével és mély nyugalommal tekintettek feléje, néma kényszerrel a fáradtság és félelem ütték a halál árnyába.»

Mindez nem csak azért érdekes, mert — a vészes véget leszámítva — szinte önvalomásszerűen a költő fejlődését mutatja, hanem mert a néhány közbeszótt idézetből kitűnik Hesse lényegi kapcsolata, őszönös összefonódása a természettel, a talajjal. Ezzel a jellegzetességgel egy nagyobb mozgalomba kapcsolódik be, mely különböző kiinduló pontokból és sokféle eszközzel, tehetséggel a 19-ik század végén a naturalizmusból és impresszionizmusból az élet és költészet ősforrása felé törekszik, nem irodalmat akarva, hanem költészetet. Ez az irány Gottfried Keller-től veszi eredetét, és túlhaladja, szélesíti a »Heimatkunst« fogalmát is. Ahol Keller a fejlődési regényt és elbeszélést abbahagyta, ott kezdi újra Hesse, menten minden idegen, külső behatástól, mellyel a korabeli irodalom át volt itatva. Szigorúan távol marad minden román hatástól, mert Hesse műveinek nemcsak stílusa elmélyült, nemesebb németiséget tartalmazó, hanem maga a műfai is sajátosan német, az a faja a költészetnek, mely leginkább esik össze a németiség örökösén kereső, töprengő és törekvő jellemével. Regényeinek ifjú hősei mind keresik a kulcsot, mely lelkük mélységeit nyitja, mellyel lehatolhatnak oda, hol — mint egy másik alakja mondja — sötét túlkörben a végzet, a sors képei nyugodnak. Van ebben sok misztikum, különösen mikor a cselekményt hirtelen egy város, egy vidék, kolostor vagy a szülői ház teréről a lélek szimbolikus világába helyezi át, de ez eredeti sajátossága a német léleknek, és már a néha romantikus iskolának is tulajdona. Ez az a misztikum, mely mindig a rendszerető tudomány fölé helyezi a teremtő művészetet. »Ez ősidőktől fogva úgy volt, mint ma is — mondja Hesse —, hogy a tudósok az új tömlő érdekében megfélemedtek a régi borból, míg a művészek gondtalanul kitarva néhány külső tévedésük mellett, sokaknak hoztak vigaszt és örömet. Ez a régi, egyenlőtlen harc a kritika és teremtés, a tudomány és művészet közt, melyben mindig amazoknak van igazuk, anélkül hogy ebből valakinek is haszna volna. Émezek pedig a hit, a szeretet, a vigasz, a szépség és örökkévalóság sejtésének magva, hintik el, melyek mindig kedvező talajra találhatnak. Mert az élet erősebb a halálnál, és a hit hatalmasabb mint a kétely«.

Nagy lelki megrázkódtatások előtt már Goethe is mindig a

meneküléshez folyamodott, az egyedüllétet kereste. Ez jellemző Hessere és hőseire is: a menekülés az emberek elől és újra vissza hozzájuk. Ez az egyedüllét, esztetikus magánykeresés lényege alakjainak. Maga a költő is állandóan menekül, uton van, keresi a magányt. Hol munkás Calzoban, majd könyvkereskedő Tübingenben, író Svájcban, bejárja Indiát, hogy Buddhát megismerje, meg a magányt, társtalan akar maradni, mert »minden embernek van lelke, mely senki máséval vegyülni nem tud. Két ember egymáshoz közeledhetik, beszélhet egymással, lehetnek meghittek is, de lelkük, mint a virágok, a maguk talajába gyökereztek, egyik sem juthat a másikhoz, mert ezért gyökereiket kellene elhagyniok, ezt pedig nem tehetik«. Ilyenek hősei, különösen az. kinek népszerűségét köszönheti: Peter Camenzind. Egy nagyerejű, csupa izom parasztleány, kinek erős vállain azonban Hesse álmodozó, tépelődő feje nyugszik. És már kész is a tragikum. Az ilyen ember nem találja fel magát az életben. Külsőleg nem, de belsőleg nagyon. Külsőleg csupa ferde sík van közte és az emberek közt: félénkség, félszegség, esetlenség nyugtalanság és keserűség. A városból a hegyekbe menekül, a síkságról a havasokra. Németországból Itáliába, Párisba. De bensejében csodásan éli életét és az életet: botorkáló barangolásával és szelíd szemléletével oda jut el, hova Spinoza tiszta tudásával nagynehezen tornázta fel magát, a tiszta jószágos világszeretethez és az igazán jó emberek szerető áhitatához.

Egy ilyen lélekre mint Hesse, a világháború természetesen rettenetes élményként hatott Bernbe menekült előle, de nem tagadta meg magát, sem a szt. ferenci lelkületet, mely benne munkált. A háborús jótekonyság szolgáivá szegődött, mert ez volt az egyetlen mód, hogy az európai civilizáció romlását átélje, fellette urrá váljék. Itt lendül legmagasabbra fejlődése: megtalálja az utat a német ifjusági mozgalomhoz, és ennek kifejezése-kép teremti ennek az új ifjuságnak legjobb könyvét, a »Demi-an«-t, majd »Siddharta« c. regényében eljut az indus filozófiához. Oly tobzodó színeket és szikrázó tüzeket talál ennek a sokrejtélyű földnek rajzához, hogy mellettük a hazai tájakról adott ben-sőséges képei is elhalványodnak. Ez az idegenbe vonzó ösztön: a vándorhajlam is hazai talajon fejlődött ki benne, mely a sváb törzs egyik sajátja. És ez a kettősség: a röghözkötöttség és az idegen tájaknak belső átérzése megvan hőseiben is. Mindenütt egyek a természettel, mert az számukra nemcsak környezet, hanem *mag a lényeg*. A természet rajza, különösen későbbi munkáiban, okozatilag belekapcsolódik személyeinek lelki életébe is, szinte ható mozgató tényezővé válik. »... most Isten szemébe nézek, most velem beszél a föld szelleme, a magaslat szelleme,

a tó és a messzenyúló hegység» — írja egyik elbeszélésében Hesse.

Eddigi oeuvreje széles skálájú, noha van tárgyaiban bizonyos egyneműség, hasonlatosság. De ez nem untat, nem hat ránk ismétlődésképpen. Még tragikus kimenetelli eseményeiben is valami biztatót, vigasztalót találunk, annyi szépséggel körveszi a kemény sorsot, oly kikerülhetetlenné és felszabadítóvá teszi a véget, hogy megbékélünk, megnyugszunk mert — mint a fent említett Hans Giehrnath eseténél is — az élet, s a mindent megőző, mit sem nyújtó jövő még ennél is súlyosabb terheket rakott volna a méltzó, önkínzó hősnek gyöngye testére. Ez a wertheri vonás később enyhül ugyan, a vég nem oly végzetes, de a lelki szenvedés később is előfordul, csak alakjai magukban bizóbbak, erősebbek, mint az a szegény jeles tanuló. Vagy az eseményeket oly hangulatu világításba burkolja, hogy hősein, bármily külső és belső megrázkódtatásoknak is teszi ki őket, nem igen érez-teti a tragikumot.

A mai német kritika irányított elveivel Hestet a fajnemet irodalom számára foglalja le. Pedig Hesseben ennél több. Noha szívében mindig rajongva csüngött sváb szülőföldjén, megtalálta útját a nagy Európa felé is, melynek ő egyik legnemesebb hirdetője. A »Narciss und Goldmund« című regényében ön-magát úgy állítja be, hogy benne két ember él, az egyik csupa szellem és akarat, a másik lélek és vér. Erősen begyökerezve azokba a hatásokba, melyeket szűkebb hazája kitörülhetetlenül égetett beléje, megtalálta az utat a nemes európaiság felé, mely a mai küzdő nemzedékeknek irányt jelöl egy jobb, tisztább jövő-dő felé.

Hesse az idők viharos járását az emberi lélek tevékeny szegot szépségek szemléletével enyhíteni. Ma, 60 éves korában, mitsem veszített vonzó erejéből, mert azt a magasabb fajta költészetet műveli, mely nem tündöklő szavak és szellemes idézetek »hiu játékával« akar feltűnni, hanem erősen hisz abban, hogy van fejlődés, haladás, az általános emberszeretet annyira óhajtott országa felé. Ma is irányító, vezető csillagként áll egész korának egén.

Dr. Kohlmann Dezső

A L O R D...

Mikor kicsi volt... Eh, már megint! Mit kezdjen azzal: hogy egyszer kicsi volt... Hosszu lábszárain gondosan felhuzta a finom, szürke angol szövet nehéz, jól vasalt esését. Csak két ujjal csipte fel mindkét nadrágszárát. Szerette ezt a szép ruhát. Az anyja, amikor kiadta neki apai öröksége utolsó kétezer dinárját, így szólt hozzá: ez az utolsó pénz, tudod... A többit iskolázásodra költöttem. Te, könnyen bántál a pénzzel! Nem is úgy tanultál. De hiszen ugyis tudod. Neked ma már urnak kellene lenned, de a hatodik osztályt sem végezted el egészen, és már huszonhétéves vagy. Mit tehetek én? És valld be, mostoha apád jó ember! Tisztán az ő befolyásának köszönheted, hogy uri állásod van, pizsár vagy!... Most, hogy állásod van, beláthatod, nem veheted igénybe továbbra is az ő elnézését, megsegített. És azt hiszem, no, de itt ez a pénz, jól gazdálkodj, mert ezután magadnak kell dolgaiddat rendben tartanod. A fehérneműidet, a ruhádat azért elhozhatod, de különben mindent magadnak kell már előteremtened!...

És ő a kétezerből ezt vette magának, ezt a ruhát. A kosztot a vendéglőben majd utólag fizeti. A lakás se olyan sürgős. A havi fizetése itt van még abban a szép, elegáns bőrtárcában, ami nélkül ez a ruha, nos igen — alig volna az a puha, jóleső könnyedség, mint így... — kerek hatszáz dinárja van.

Szembe vele az aljegyző szikár alakja dőlt rá a tintapecsétetes, megvásott, aktákkal teleszórt, zöldszinét régóta elvesztett asztal horzsolós lapjára. Nagyokat reccsen az asztal recéire futó toll. A fekete, sovány, nagyorrú arcon kiverődik az izzadtság. Fel se néz, csak ír. Fekete, kifakult, olcsó ruhája gyűrődött lapul a megizadt testhez. A gallérja betegen összeroggyant. Dus, tömött, kékes-fekete haja csomókba nehezül... Kint a nyári nap izzó fehérsége teríti be az utcát. A por csillog. A községháza előtt, s a nyitott ablak széles szabadságában, nyugodtan, törzsökös boldogsággal állanak, kimért távolságban elrendezetten, s összeérő lombjuk ölel-

kező, nyárközépi sulyos szépségével a vadgesztenyefák...

Mikor kicsi volt, akkor is itt állottak ezek a vadgesztenyék. Egyszer, ilyen nyári nap volt, felmászott a lombátor alá és benézett az ablakokon. Az apját kereste. A szép, magas, karcsu embert. Az apja mindig olyan elegáns volt. Bent az apját sokan állották körül. Haragosan, szinte kiabálva beszéltek hozzá és csapkodták előtte az írásokat!

Csak még egyszer! — hallotta apja könyörgő szavát. Erős, komoly arca tehetetlen, fáradt volt... Valami magyarázhatatlan türelmetlenség feszengett körülötte. Homályos és azért olyan különös mozdulatok. Öbenne meg félbenmaradt képek összevisszasága csapott fel. Ajkai égtek, felcserepesedtek. Ugy fáj az apja tehetetlen szava... Valaki a csoportból apjára kiáltott:

— Most már mindent tudok! Te ezt tudtad és nem először csináltad!

Hallott még néhány köhögést, majd egy mély sóhajtást. Fejében összekuszálódott minden. S amint hazafelé szaladt, bizonytalan jelentésű fogalmak és furcsán alkalmazott szavak köntösében valami ismeretlen tartalom született meg. Mintha az addigi tiszta, szent egyszerűségek kertjéből kilökték volna.

Az apját nem látta többé. Anyja sem beszélt róla. Mások azt mondták: igen messzire ment.

Az ablak nyitott szárnyának árnyékmélységéből ekkor valaki szembenézett vele: egy kifogástalan eleganciájú, magas, fiatal férfi. Borotvált arcában mélyen befelé figyelő kék szemekkel. Egyre közelebb és közelebb hajolt az árnyékképhez. Te vagy, te vagy — sugta neki a kép... Hát nem ismered a saját jólszabott ruhádat? — De ez kinos volt és igaztalan. A teste elzsibbadt. S amint a befelé néző kék szemek közelébe ért, úgy tetszett neki, hogy a dolgok közelébe ért...

Közben az aljegyző többször előre és hátra dőlt, majd zavartan köhécselt, de aztán, bár akadozva s kissé erőltetett fáradtsággal, így szólt:

— Szimin ur, másolja csak le... az első aktáját!

II.

Hónapok multak el s még egyszer se volt otthon az anyjánál. Hivatalába pontosan járt be. Kartársai megszokták, hogy ő a legjobban öltözködő közöttük. Még tetszett is nekik a dolog. Maguk között már csak úgy emlegették: lord.

Ő pedig egy földes parasztszobában lakott, ahol az ágya alatt szinte rendezetlen halommá nőtt a sok ujság és könyv, miket viszont részletre vásárolt, mióta az őszi éjszakák szinte vé-

get nem erővé nyujtották szabad idejét. Csak átmeneti állapot, gondolta minden este, mikor egyedül maradt félig elolvasott újságjaival s csak itt-ott felvágott könyveivel. Csak átmeneti állapot, ismételte, mert egyre jobban vágyódott elmenni. Néha órák hosszat mozdulatlanul ült a kis petróleumlámpa fényébe nézve, míg fénytől kimerült szeme úgy nem égett, mint a látás alján a sürgető vágy: elmenni... messze... igen messze!...

Egyszer este nekiindult a falunak. Ez akkor volt, mikor az első felszólítást kapta a nagy fehérmű cégtől, hogy sajnálatukra, most már aztán igazán nem várhatnak tovább!... Igen, hiszen már sehol sem fizet... A sötét, néptelen utcán nagyokat lépve sietett. A messzeségre gondolt megint.

— Igen — vonta fel vállát a nehéz, selyembélésű uj öszikabát alatt, — fizetni kellene... ezt is...

Hirtelenül vadul és gyáván elöntötték szemét a könnyek... Hisz ez sincs kifizetve, ez a kabát! Mi van velem? — gondolta. Meglassította a lépteit s így, mintha kissé megnyugodott volna. Majd hirtelen, megmagyarázhatatlan boldogságérzet vett erőt rajta. Másképen kellene... nem jól élek —, suttozta maga elé. — Messzeségek után vágyódom. Pedig mi az a messzeség? Semmi!... Elöttem ez a néhány sáros falusi utca és ezek a korán sötét, nehézkes, alacsony házak. Valaki kellene: valaki. Mert mi az a messzeség?... És egyszerre hatalmába kerítette a szunnyadó emlékezés és saját maga került gondolatai fényébe... Nagy-nagy, sűrű feketeség közepén állt és amerre nézett, mindenfelől a vigasztalan évek körei vették egyre szűkebbre útját. Anyja, a szép, finom uriaszony gazdag paraszt felesége lett, mert ők abból az egyszerű kis házból, ami apja eltűnése után maradt, nem tudtak volna megélni. Ezt már akkor mondta anyja, mikor ő nagyobbacska diák volt, s mikor anyja észrevette, hogy ő nem szereti az idegen férfit. Mert nem szerette. Ma sem. Anyját se kívánta látni. Anyja egészen más valaki lett. A mozdulataiban, a szavaiban volt valami meghökkentő. Zavartkeltő. Akkor, régen, milyen más volt. Szelid nézése milyen boldoggá tette, milyen jó volt hozzábujni, szép, világító nézése alatt megcsókolni. Most nem gondolhatott rá. Fullasztó lehelletek, ijedten menekülő szavak tornyosultak körülük, és hiányzott valami, ami a csend széteső semmijét összefogja.

Hirtelen mindent pontosan megérezett. Sokáig jött, szinte lélekszakadva. S most kimerülten, didergő fáradtsággal, ott állt régi házuk kapujában. Semmi nesz... Késő volt. A sötét őszi éjszakában nem látszott csillag sem. Honnét került ő ide?... De a szíve mélyeket dobbant, valami áhitat csengett a fülében, s szemei izzó nézésében csillogtak az ablakok, amint lábujjhegyre állva bele-

nézett a hideg, fekete üvegbe. A kezét felemelte, kopogni akart... Kérőn és fájón.

Bent lámpát gyújtottak, s az ablak függönyére karcsu, fiatal nőalak rajzolódott.

A fiatal tanítónő. Igen, hiszen ő lakik ott.

Reszketve, vonagló testtel állt az ablak alatt. Arca halotti, sápadt arc. Verejték csorgott le hideg, dermedt homlokáról.

Vége — suttogetta, — vége...

Felrántotta felöltője bolyhos, finom szövetének gallérját, mint aki nem lát, roskadó léptekkel ment, egyre sűrűbb magányossággal, mint egy árnyék...

III.

Elértek az első utca sarkáig, bár már az előbb bucsuzkodni kezdtek, befordultak a friss hó ringató fehérjén az elszórtházu, földpalánkos-kertalju utcába.

— Nézze — szólt a fiatal tanítónő — én nem hagyom magam. Magával lehet egészen őszintén beszélni, mert van valami a lényében, ami őszinteségre készíti. Azt hiszi, hogy ez itt élet? De én nem úgy keresem, mint maga. Messzeség?... Mi az?!... Ne legyen gyerek. Messzeség csak a mesékben van, s ott is csak akkor ér valamit, ha a mese el tud vergődni a valóságig, a jó, biztos, tiszta, gondtalan életig.

Szó nélkül mentek egymás mellett. A külső falusi utcán itt-ott köszöntötték őket a házuk előtt télbemerevedett parasztok. Különben csend volt. Kint és bent. Unalom, fásult egyhangúság ült mindenben, és a néha felbukkanó parasztarcokon. A folytonos: nem lehet volt minden kép alján. Emberek és dolgok az idő fogójába merülten mozogtak. Nem lehet mást tenni, mint várni. Tél van. Hó és hideg alatt roskad minden szándék. A hó és hideg ellen mit lehet tenni?...

Aznap három ügyvédi felszólítást kapott. Több mint négyezer dinárról. Fizetni pedig nem tudott. De amíg a bíróság dönt, hónapok mulhatnak el.

— Tudja — mondta a tanítónő — azóta, hogy találkoztunk azon az őszi bálon, elviselhetőbb ez a falu. Elhiheti, én sem így gondoltam.

Majd halkán felnevetett:

— Most mégis jól érzem magamat!

Egy ideig megint hallgatva mentek. De a tanítónő kacaja színes melegséget kavart a csendbe. Szétcibálta, elhessegette a lidércnyomásokat, s mintha a mérhetetlen üresség felmelegedett volna. Agyában felmozduló szók értelme világosodott, a fekete kin lassan tűnni kezdett, s mintha jó jelzőlámpák közeledtek volna fe-

léje. Igen, egy élet közeledett feléje.

Várta a tanítónő szavait.

— Képzelse — frissült meg a tanítónő szava — azt álmodtam...

Azt hitte, hogy forog körülötte az utca. Ezek a súlyos szavak kétségtelenül neki szóltak. Most végtelen, tiszta volt körülötte minden. Nem is tudta, hogyan történt, a leányt nevéen szólította:

— Drága...

S a leány érezte, hogy ez a félénk, mindig lefelénéző, kékszemű fiatalember az ő nevében ért el e szöig először, s kigyult arccal, ajka egész melegségét kínálva, nézett vissza rá:

— Szimo...

Tovább haladtak, s kint a falu szélén megfogták egymás kezét.

IV.

Magasboltozatu május jött a hosszú, zimankós télre. Álmok, tervek, vágyak áradtak benne. Az egész, újjá lett életben. Minden csak egy cél kiteljesítésében élt: összekötni az elszunnyadt percek egyetlent, sóhajosan szép gondolatá: tavasz... élet!... Minden nap új és más volt, mint az előző. Mélyebb, céljához közelebb kerülő.

Csak ő nem mozdult. Már nem mozdulhatott. Még egy tárgyalás volt hátra, pár nap múlva, s aztán... Most már megint házassághoz a hivatal után. Ott soha se kereste fel a lány. Csak a rövid éjszakák verejtékező magányában zárándokolt el utcasarkokra, házak elé, hol az elvesztett percek tikkadt, fojtogató fájása fogadta...

Pedig milyen szavakkal hívta:

— Légy nagylelkű hozzám. — Könnyörögte — Szenvedek... Én, aki oly boldog voltam legkisebb szavadra, nem is tudom, hogy köszönjem meg néked.

Mázsás sulyal nehezedett rá minden szó. Ezer lehetőséget forgatott meg agyában, hogy megszabaduljon. Nem bánta volna, ha valamilyen betegség, bármi, hirtelen végez vele. Mozdulatlanul ült helyén, szemében fájdalmasan égett a suta emlékezés... Már hajnalodott, mikor meglebbent kiégett, elkinzott szemei előtt különös árnya.

A fiókjában hatezer dinár lesz ma. Ez még két hetet jelentene — gondolta. Kábult, zsibbadt fejjel, felöltözöttén ébredt. Odalépett az egyik csukott ablakhoz. Az égen felhők borongtak. Törülközőjét gyűrögetve ide-oda lépkedett. Később megállott a ruhaszekrényénél... Napok, hónapok peregtek le szemei előtt. Ebben a ruhájában ült le először hivatali asztalához. Az a kabát volt rajta

azon a fehérbe szépülő téli napon.

Gondosan megborotválkozott, új fehérneműt vett fel és új szürkeruhájában odaállt a tükör elé.

Mintha a távolba nézett volna. Gyerekkora elsüllyedt mélyébe. Az apját látta maga előtt. Arca sápadt volt, ajka keserű, szeme csillogástalan. S ott... mégis, mintha ő volna.

A szobába váratlan jóssággal besütött a nap. A borongós, tavaszi felhők alól kibukó nap melegen bontogatta föl a mezők gazdag illatát.

Szinte gépiesen vette kalapját. A községháza előtt felnézett a virágzó gesztenyefákra, s amit soha se tett, egy levelet leszakított az ágakról.

V.

Éjfélig csavargott a vados utcáin. Akkor kikeresett egy kávéházat... Hazafelé csak reggel megy a vonat. Négy órakor. Lehunyta a szemét, úgy suttogta: a gyorsvonat... Aztán újra, megint csak a lányra gondolt... Milyen jó, hogy délelőtt kifizette minden adósságát. Most már tiszta. Addig, — s fáradtan sóhajtott, míg be nem megy hivatalába. Addig az övé: fényes fekete haja, két égő szeme, vékonymetszésű finom szája, egész karcsu, csodálatos lénye... Végtelen sóvárgást érzett. Ó, ha az övé lehetett volna! Megdidergett erre a lehetőségre. Kábultan, szinte fejbeütötten járkált le és fel a kávéház előtt.

De aztán néha felriadt: örültség, tisztára örültség, amit tettem... a hater ezer dinárral. A kávéház körül posztoló rendőr már figyelni kezdte a nagyon elegáns, de önmagában beszélő embert.

Ő is észrevette, hogy követi a rendőr.

Bement a kávéházba. Üres volt s piszkos az elmúlt este emlékeitől. Szinte undorodva ült le egy asztalhoz. Álmosan jött a pincér, de frissen mosolyogva nézte a kaszírnök. Beletemetkezett egy újságba. A nő azonban már ott állott mögötte.

— Egy fiatal ügyvéd járt a házunkhoz, az volt ilyen, mint maga. De azóta még senkié... sugta a fülébe...

Felugrott...

— Ó, bocsánat, szólt a nő. Nem tudtam... Persze, az ember örökké arra az egyre emlékezik...

Már kint járt az utcán. Aztán új meg új utcákba került. Lassan kialudtak a lámpák, s ólomfényvel jött az új nap. Szürke fény vonta be a házakat, az árnyékok körvonalai elmosódtak s egymásba folytak a derengésben... Iszonyuan fáradt volt. Testéhez hozzátapadt a ruha, szeme égett, kezei izzadtak...

— Nem olyan nagy dolog az egész — mormolta az élettelen szavakat.

Kristály István: A lord

Elbámulva nyitotta kerékre a szemét: ki szólott hozzá?!

Senki, egyedül volt. Valahol a város végén. Meg akart fordulni. De nem volt ereje. Tovább ballagott. Valami felmagasodott előtte. A vasutvonal töltése. Bágyadt engedelmességgel nézett föl a csillogó sinekre. És úgy tetszett neki, mintha minden más lett volna mint tegnap. S bár szavakba foglalni nem tudta, úgy érezte, hogy most már rendesen bonyolódik le minden... Az ég alját egyre fokozódó dübörgés fogta át. Megértette: a vonat jön. Az égen szürke felhő gomolygott, s a kanyar alját már elsötétítette a nehéz, földreterülő füsttömeg.

Képzeletében megjelentek gyermekkorj sétái az apjával, amik mindig tulterjedtek a falu utcáin, s mikor az utolsó ház is eltűnt az országuton, a messzeség és végtelenség ködlött eléjük.

— Apám — mondta, mintha közeledne feléje a dolgok értelme...

Fent a sineken szabadnak érezte magát. Mintha a sötétségből lépett volna ki, hogy önmagát láthassa. Lábai alatt csörgött a kavics, a fűvön harmat csillogott. És ez most mind az övé volt. Bejárhatatlan távolságok világosodtak meg benne... Fenn van a vadgesztenyefákon, onnan néz be apjára... Igen, hiszen mindig szeretett volna felnézni valakire.

A vonat éles, figyelmeztető fűttyére felvetette a fejét. Szinte vigan nézett szembe a robogó vasszörnyvel, s törpe, torz mosolyába vágyakozó, szomorú tekintetet világított: itt a messzeség, apja messzesége... Kettőjük sorsának titka világosodott meg körülötte.

Hosszan, de mégis akadálytalan bizonyossággal aludt el a csillogás szeme mélyén. A nap békésen sütött az utra, a lombos, utszéli fákra, miken túl a mező, fekete föld és nagyon messze a lehajló égboltozat zárta be azt a talpalatnyi helyet, amin túl a szem már nem hatolhat.

— Hihetetlen —, mondta a mindig izzadó, siető aljegyző. — Olyan rendes, józan, engedelmes fiú volt. — S még hozzátette: pedig a külseje szerint beillett volna a lordok házába.

Kristály István

C S A V A R G Ó K

A szél előbb odatámadással nyugtalanította a két mozgó pontot a hegyek között, azután szembefordult velük. Nem volt ki-mondottan rosszakaratu, csak olyan támadó-simogató, felemás őszi berzenkedés, amely fogat hord tarsolyában. Már harapni is tudott velük, álikapcsa néha belemart a mezitlábos bokákba és sipitozott hozzá nagyképpen, mintha csak azt mondaná: »Ó, hát nem féltek tőlem? En vagyok a Télsten futárja!«

Hangos berzenkedésre megcsillan az egyik emberben az aggodalom.

— Estére hogy leszünk, testvér?

A vörösarcu, az idősebbik csak legyint, mintha azt mondaná: csak nem ijedtél meg tetves a kósza széitől? Mert füledbe sug mindenféle bolondokat, ettől ugyan ne félj! Még ficáncol is Róka Feri magabizó hangja. Még henceg is. »Pompás nekünkvaló ut, hallo? Mint a pántlika olyan, nézd csak...«

A völgyben kigyózik, mint a pántlika, tényleg. Végtelenből jött és tovakuszik a végtelenbe. »Milyen könnyen jár rajta az ember.« A vörösarcu nem fogy ki a dicséretből:

— Fene a guszthusodat! — köpött ki Vince indulatosan — nem érzek a port.

Köhögött hozzá, az ut mézsporát köhögte ki. Tapadó fehérszínű volt ez a por, vastagon ült a kalapszalagon, csak úgy tapadt a tüdőhöz, rétegesen. Nem akart elfogyni, csak pergett, egyre pergett a sziklafalról. »Köhögd, csak köhögd ki« — hallotta Vince és zugott a füle. A másik, az öreg, alaposan hátbavágta. Ez fáj, a csontos ököl úgy vágódott hátához, hogy felhorkant és felvillant a szeme. Még egy ilyen ütés, gondolta és tenyere ökölbe szorult, hogy visszaadja. De kulacs nyult feléje, békítően.

— Igyál!

Később gunyolódva újra megszólalt a másik:

»Víz galambob, csak víz«. Vince ismerte a kulacs dohos ízét, de azért csak ivott belőle.

Ivott és gyűlölködve nézte a társát. — Hová vezetsz ördög?

— ez volt a száján. A foghíjjas mintha megérezte volna, mert rá-mordult, de nevetett aztán ő is, s nevettek mind a ketten.

— Na csak gyere. Majd mesélek, csak gyere.

Ugy hangzott, mint valami fenyegetés. Talán az is volt, fe-nyegetés, mikor Róka Feri mesét ígért. Ugy kezdődött ez is, mint a többi. Hazugsággal.

— Executor volt az apám, tudod, nagy-nagy ur...

Hogy folyt a szó a száijából! Tudott beszélni a vén gazember.

»Nagy-nagy méltóság az, te nem is tudod. Az ilyen urak hin-tón járnak és kiköpnék a kocsiból, ha két ilyen csavargó kerül az utjukba...

Még a könny is megcsillant Róka Feri szemében. Ugy reme-gett a hangja, mint a miséző papé. Aztán elhangzott a mese, csönd lett megint. Lépkedtek akkurátusan. Csak előre, biztatták egymást.

Megint a vörös kezdte a szót.

— Érzem, itt házak vannak a közelben, dagadt nagy házszor, tempiomtoronnyal, talán egy egész nagy falu...

Két szempár kutatja, kíséri a kigyozó ut hajíását.

— »Erre lehet valahol« — mondja vörösképi és bizonytalan mozdulatot tesz a keze. — »Kilencszázhuszonhétben, mikor erre jártam« — de nincs vége a mondatnak...

— Talán elveszett a falu?...

— Hát az lehet. Elsüllyedt. De én nem tévedek, itt volt...

De nem látszott sehol a falu, csak kigyozó ut, sziklafal, meg erdő a távolban. És megint uszott a mese. — Tiszta hazugság ez is — gondolta Vince és hunyorított a szemével. Mert társa már így született, koszosnak és hazugnak.

Az is hazugság volt, amit a pozsonyi dombokon a fülebe su-gott, valami mese jó emberekről, akik erre laknak a hegyek kö-zött. Mindenfelé terülj asztalkám —, mondotta —, meleg istálló, egy szót sem kell szólnod s már invitálnak. Még asztalhoz is ül-hetsz, hallod?

Hazugság volt. De szépen mondta: »Terülj asztalkám, meleg istálló.« Olyan szépen mondta. A tömegszállások vackai már éget-ték a testét. Jött a csendőor mérges bajusszal, a rendőor gumibottal — írást kért és beleturkált a hátizsákba. Ugy gyűrte, hajtogatta az agyonpecsételt írást s úgy szurt a szeme. Az ember ilyenkor le-hajtja a fejét és vállát vonogatja. »Én nem tudom őrmester ur.« Ez a legjobb, semmit sem tudni, akkor futhatsz tovább, a legközelebbi őrmesterig...

Most eltelik egy hét is, mig csendőrral találkoznak. Nem volt rossz gondolat idejönni a hegyek közé — az első napokban így érezte. Mégis, ahogy a napok belefakultak az alkonyatba és haj-nalban újravillantak, lassan súlyos és fekete lett minden körülötte. Ott volt mellette a vörös, és ők már csak hörögtek egymásra, na-pok óta gyűlölködve és gyanakodva. Mert érezte, hogy a másik

tekintete mindig a nyakát simogatja, mintha mérlegelné csontos keze útját...

Dehát menni kellett — előre. A szél kikapta őket a városból: ideriasztotta mindkettőjüket a sziklafalhoz, s testvérré gyurta. Menni kellett.

✱

Az a kevés napfény, ami az imént utjukra hullott, most elbujt a hegycsúcok mögé. Az óriás sziklafal egy helyen erdővé szelődött. De míg a fal a maga védtelen kopárságában és a napfény izzásában nyitott könyv volt, addig az erdő izgalmat, rejtelmet ígért. Ott az erdőben még lapulhat relytély és titok. Jó és rossz. Lehet benne ház, ember, éjszakai buvóhely az istállóban. Falat kenyér is juthat. De volt benne sötétség is, bőven.

Megálltak tanakodni.

— Lehet itt valami kunyhó a közelben — kezdte a vörös — ahol tejet adnak. Halkan mondta, mintegy önmagának. És eltűnődött.

— A hasad mindenit, hogy mindig arra gondolsz!

Vince dohogott, de úgy érzte, hogy a vén betyárnak igaza lehet. A meleg tej képzelt jó ize összehuzta a nyálat a szájában.

— Na nem bánom, gyerünk!

Olyan volt az erdő bejárata, mint a diadalkapu. A fák lombjai egymásraborultak, de benn hatalmas szálfá állta utjukat. Keresztbe feküdt, úgy hogy át kellett rajta lendülniök.

— Rossz jel, rossz jel — babonáskodtak mind a ketten. De a vörös csak vihogott. — Tej lesz, jó meleg tejezske — gügyögte...

Vince összefogta gallérját a kabáton. A szél durván átjárta a testét. Volt még egy cigarettája. Kettétörte és odaadta a felét. Ott imbolygott a két parázs, ahogy mentek hangtalanul az uton. Rájukesteledett. Félelmetes volt ez a két égő tűzszem, s az emberi léptek az avaron. Jajszavas avar volt és sirszagu. — Csak érjek valami városba, nem viszel tovább az országuira, te ördög! — gondolta Vince, de nem szólt egy szót sem, csak taposta az avar és összerezzen, amikor a másik hangját hallotta:

— Te hallod?

— Mi az már megint?

— Nem hallod?

Valahol varju károgott. Félelmetes riasztó hang volt, rekedt és fületbántó. Mit mond a madár?

— Rozsnyón lesz munka, hát nem hallod? — Vihogva nevetett a vörösarcu. — Lesz munka Rozsnyón!

— Lesz, frászt. Hó lesz és megdöglesz... Megdöglünk — mondta később.

— Hó lesz, havat lapátolnunk. — Az öreg nem hagyta magát, és vidáman tenyerébe köpött. Mint egy verset, úgy mondta maga elé, többször. De a másikban nem volt lelkesedés, lassan, elbusultan taposta az avar a homályban. »Átkozott avar! Fekvésre nem mondom, de járni rajta.« — gondolta.

Most hallották annyi év után, hogy az avar sirni is tud. Mint a poiyásgyerek, ha elpityeredik, vagy mint a macska ha szerelmesen nyíákol.

Ott feküdtek az avartengerben, beásva magukat, égnek fordított arccal, csillagotkereső, égő szemmel. Ugy feküdtek, mint két hatott pojáca a cirkuszporondon. Róka Feri cipője kilátszott az avarból, nagy bötykös lába egy óriásfa felé nyult ki, és aki közelről nézte, jól láthatta, hogy a pertlije madzag, cukorspárga.

»Mindennap terülj asztalka!...« Mosolygott Róka Feri álmában, rámosolygott a csillagra a sűrű lombok között. Valami szép hazugságra gondolt és a meleg tejre, amely furfangosan bujkált előtte már napok óta...

Késő éjszaka, amikor már csak félórák kérdése a hajnalbaforulás, valaki lámpással járta az erdőt.

Az imbolygó lámpafény furcsa álmokat hullatott rájuk. Vince például arról álmodott, hogy kósza szellem hajbókol felé. Róka Feri pedig durva kezet látott magafelé nyulni, a két nagy kéz tüzet rakott a hasán. Éppen rátette a zsarátnokot, és ahogy a tűz érte, felugrott. De felugrott a valóságban is. Fölugrott és hosszan belejajult az éjszakába, elnyujtott, félelmetes hangon.

— Mit tesztek, gonoszok?!

A fény csak távolodott a kiáltásra, a lámpa mintha magától futott volna. Talán a kiáltás döbbsentette meg? Róka Feri félálmosan dörzsölte szemét. — Valaki itt járt körülöttünk dünyögte.

A lámpás megint közelebb jött. Majd azt kérdezte valaki:

— Kik vagytok ott?

Nem pokoli hang volt, félig szopránbacsapódó, erőltetett gyermekhang. De azért lehet, hogy gonosz — erősködött Róka és keresztet vetett.

Lépésben jött a lámpa és valaki megint megkérdezte.

— Kik vagytok, hé?!

Fiatallány állott égő, kíváncsi szemmel előttük. Olyan segyerek, se-suhanc. A vörösarcu felpattant, szájára tette kezét. — Pszt! — sziszegte, csitította a másikat — pszt fel ne ébreszd, ok-talan!

— Miért?

Ott állt a legény és bizonytalanul nézte az alvót. — Miért, hát ki alszik az avaron? — A száján volt már a kérdés, de a másik elfogta.

— Hogy ki alszik ott?... — odament a suhanc füléhez, egészen közel. Valami nagy-nagy hazugságra készült, egetverő hazugságra, olyanra, amelyet meg nem hallott az erdő. Mert azt sugta oda.

— Ne zavard az álmát, ne zavard, mert az ott maga... maga... a nyitrai zsupán.

— Hü, az angyalát. — A legény egészen megdermedt, úgy nézte az avart. Szinte megszédült. De folytatta a kérdezősködést.

— Hát te ki vagy?

— Én? — Róka Feri végignézett magán és gondolkozott egy percig. Felnézett a fák magas lomjai közé — megmondja-e ennek a legénykének? Már mint: hogy ő kicsoda? Na, hát megmondja mégis.

— Hát én az executor volnék, tudod, az executor maga. Ugy bizony!

Belülről felvihogott valami édes elégtétellel. — Hát persze, ő az executor, akiről annyit mesélt. Igaz, hogy az olyan ur, hintón jár dehát: jöhet-e valaki hintón az erdőbe? Az erdőben még az executor is gyalog jár...

Már itt volt a hazuság. Itt s egyre nőtt, terebélyesedett. — S hogy ők mit keresnek az erdőben?...

— Aranyat keresünk — suttogta titokzatosan a legényke felé, és szájára tette az ujját. — Aranyat.

A suhanc csak állt, mint valami szobor. Mint egy dermedt bálvány, úgy állt. Az, amit tíz perc alatt hallott itt, teljesen megzavarta. A suttogó beszédre az alvó is felriadt. Hát ez kicsoda itt? — kérdezte társától.

— Ez-ez a tejkirály — hangzott a válasz. — A tejkirály.

Egyszer mégis agyonvernek a parasztok gondolta Vince, amikor ott lépkedtek a sűrű erdőben és hallgatta Róka Feri meséjét, hogy ő milyen nagy ur: ő az executor. És mekkora ur a föléjehe-lyezett zsupán! — Te, ne hazudj már annyit! — sugta félhangosan. A vörösarcu csodálkozva nézett rá, mintha azt mondaná: Már miért ne hazudnék? Most ne hazudjam, mikor itt a tejkirály?

A tejkirály. Igaz is. Nem a tejkirály volt, hanem a fia.

Meredek volt a hegyi ut, amelyen felfelé kapaszkodtak. Egy kunyhó s még néhány. »Ez a falu« — mondta büszkén a legény. A térképen bizonyára nem is jelezte karika a falut, s ha igen, akkor is egészen kicsi karika lehetett. A legény csak büszkén lépegetett. Bizonyára nem tudta, hogy térkép is van a világon. Vitte büszkén a vendégeit.

— Ez itt a nyitrai zsupán — mutatott Vincére a legény, amikor apja előtt állt. — Ez meg — na! hogy is mondiák? — Mondani akarta, hogy a másik kicsoda, de nem jutott eszébe a szó. Nem jött a nyelvére. — Ez itt valami ur — folytatta és köpött hozzá.

A tejkirály hatalmas szál paraszt volt. A szájában pipával állott előttük, s csak nézte a két rongyos embert felülről, bizalmatlanul. Még a suhancot is megzavarta ez a tekintet, úgyhogy bizonyítgatni kezdte.

— Aranyat keresnek... De már erre kirobbant az öreg:

— Aranyat?... Csunyan maga elé nevetett. Foghíjas volt a tejkirály.

— Aranyat, ezek... — Csak úgy regett a hasa. — Na, ez nagyon jó. — Róka Ferinek kellett közbelépni.

— Te okos ember vagy, — hunyorított a paraszt. Tetszett az öregnek, hogy átlátott a szitán.

— Csavargók vagytok, látom!

— De azért adsz tejet, nem? — A vörösnek ugylátszik csak ez járt a fejében. Nagyon éhes lehetett szegény.

Aranyat keresnek — nagyon jó. Még mindig nevetett a pásztor. Aranyat éjszaka, itt az erdőben. Csak úgy könnyeztet belé...

Hogy ő milyen hamar átlátott a szitán...

A legényke tátott szájjal bámult. Mondani akart valamit, de lenyelte, s iszkolt befelé, a kunyhóba. Valami történt, ugylátszik: becsapták. Becsapta az a szépszavu. A keze ökölbe szorult, s szeretett volna egy nagyot ütni rajta. Mit is mondott? — Hogy ő kicsoda? Aztán tejet kért a zsupán. Igazán furcsa.

Végigfeküdt a subáján. Fáradt volt, mert éjszaka ő virrasztott a nyáj mellett. Hallotta, hogy azok nagyon hortyognak és csámcsognak odakünn. Az álom már kerülgette. Még mindig nem jutott eszébe, kinek titulálja magát az a hazug...

Csak másnap délelőtt a nyájnál, ott lett világos előtte. Egyszerre kirobbant belőle, félig kiáltva mondta:

— Executor, az hát, executor.

Felkapta fejét az öreg paraszt, ott kukszolt ő is a nyáj mellett. Szívenütötte a rettenetes szó. Tulajdon fia szájából kellett hallania. És úgy mondta a kölyök, mintha a gonosz szállotta volna meg. Úgy mondta, hogy végigfutott a hideg a hátán.

— Bolond vagy, hé? Vagy a gonosz kerülget?

— De bizony azt mondta. Ő mondta, az a vörös, hogy executor.

— Ne te, bolondja, ne csak! — Ennyit mondott az öreg és úgy ült, mint aki sóbálvánnyá meredt. Executor? Végrehajtó? — Valami irtózatoss gyanu feküdt a mellére, hogy ez igaz is. Előtte volt a vörös mekegő nevetése. »Okos vagy paraszt, látom!« — És ő meg dicsekedett is. Megmondta rendre, mennyi a juha. Megmondta, hogy új telket vett, házat épít. — Beszélt mindenféle bolondokat. Olyat is, aminek a fele sem igaz. Azt mondta a vörös: »okos vagy, paraszt«. — De már nem volt róla meggyőződve. Aranyat keresnek és én kinevetem őket! Még tejet is adtam nekik.

A tejet, azt legjobban sajnálta. Nézte a nyáját elszomorodva. Gyertyát kell gyújtani vasárnap, megengesztelni Szent Antalt!

Dermedten gondolt rá, hogy egy napon megjelenik a vörösarcu. Most már nem lesz rongyos a cipője. Hintón érkezik, lepattan róla és a dobos ember verni kezdi a marsot. — Nem vagy okos, nem vagy okos! — azt mondja a dobszó.

És megkezdődik a licitálás.

Akkor már messze járt a két csavargó, Rozsnyó felé. A rozsnyói országutatót vérszínű naplemente szántotta végig. Ugy ült a napisten az égen, mint valami nagy, gunyos grimasz.

Az esti meleg tej ízével lépkedtek ketten. Arcuk imádságosan komoly és tisztult volt. Csak megelégedett boldog emberek tudnak így nézni, akinek semmi, de semmi bajuk a világgal...

Irta: MARKOVICH MIHÁLY

DISPUTA

KISEBBSÉGI ÉLETSZEMLELETET!

A Kalangya két legutóbbi számában nagy felkészültséget mutató, komoly tanulmánynak beillő cikkek igyekeztek meghatározni a jugoszláviai magyar kisebbség fogalmát, lényegét és a kisebbségi irodalom feladatait. A két gondosan készült, de szembenálló írás megérdemli a legteljesebb figyelmet, nemcsak a mi szűk nyelvetterületünkön, hanem a külföldi magyarságnál is.

Draskóczy és Szegedi, a cikkek szerzői, megkísérelték, hogy pontosan meghatározzák a kisebbségi kötelezettségeket és tenni-valókat. Más-más nézőponthól igyekeztek a kisebbségi feladatokat megjelölni, s ezáltal hozzásegítettek olyan vitához, amely véglegesen eldöntheti a kérdést.

A szerzők a kisebbségi polgár belső énjét keresik, a lelkiiségét, hogy megmintázzák időtálló, az utókornak példát mutató, nemes anyagu szobrát. Az egyik a kor divatos eszme áramlatától sodortatva azt kívánja, hogy a kisebbségek ne mulasszák el a fejlődésük szempontjából fontos sorsproblémák megismertetését, a másik kitalapost, ismert utakon akarja tovább vezetni a magyarságot és irodalmát, nehogy az átmenetnélküli, új megismerkedésekből meg-
rázkódtatások ériék.

A két felfogás: a haladó és a konzervatív magyarázat között áll maga az érintetlen kisebbségi gondolat és sorstudat, amely feloldja a két szemlélet merevségét és a keresett sajátosság kisebbségi lelkiiséget adja. Próbáljuk meg ezt az összhangot létrehozni.

A jugoszláviai magyar polgár kisebbségi öntudata még nem alakulhatott ki, a történetek is kísérletek arra, hogy reformálják a kisebbségi polgár különleges élet- és világsszemléletét. Vitathatatlan ugyanis, hogy valami egészen új, eddig nem ismert lelkiiség hatja át azt a kisebbségi polgárt, akinek kisebbségi volta a mindennapi életben, minden cselekedetében megnyilvánul, akár harcos, akár konzervatívabb formában. Minden, ami hasznos, jó és igénybevehető, a kisebbségi élet, fejlődése és fennmaradásunk meg-

könnyítésére, találkozik a tudatosított kisebbségi gondolat gyújtópontjában. Így alakul ki az egészséges, magyar kisebbségi élet- és világszemlélet.

Tehát nem kimondottan az ellentétes jobb és baloldali felfogásokból alakul ki a kisebbségi szemlélet, hanem ezek minden használható, a kisebbségek által igénybevehető jó alkatainak összesíritéséből. A kisebbségi sorsban megszűnik a merev magyar jobboldaliság, és nem boldogulhat a tulzó baloldaliság sem. *A kisebbségi polgár a maga egészen egyéni, óvatosan és okosan le-szűrte kisebbségi életszemléletével, amely a gyakorlat és tapasztalatok következtetéseinek összességét adja, felette áll mindkét világnézetnek.* Aki akár a konzervatív, akár a haladó felfogásnak akar nagyobb szerepet juttatni ebben a sajátos légkörben, sohasem jut el az igazi kisebbségi álláspontig. Az elvitathatatlan hibák, a szaporodó bajok állandó ostromozása s kiterjedése pedig olyan messzire sodorhatja még a legjobb szándéku embert is, hogy egyszer csak azt érzi, hogy tullendült a kisebbségi eszmevilági szemlélet határán, és olyan idegen világban bolyong, amely már nem kisebbségi, hanem világpolgári ideológiát tételez fel.

Mi nem utasíthatjuk el azokat a tanulságokat, amelyeket akár az óvatos konzervatív, akár a frisebb és rugalmasabb haladó élet-szemlélet nyújt. A magyar ifjúságnak kell elsősorban alkalmat adni arra, hogy a szembenálló nézetek lényegének megismerésével ráésmérljen *saját különleges helyzetére és sorsára. Így születik meg az egyikhez sem tartozó öntudatos és öncélú kisebbségi polgár.*

A kisebbségi polgár helye a kisebbségi gondolat mellett van, mert ez foglalja magában a harcós radikalizmust és a bölcs konzervativizmust. A kisebbségi gondolatnak ez a kettősség és kiegyenlítő erő az éltető kovásza, amelynek megvannak a maga sajátos törvényei. Hibák és újabb tévedések halmozását jelentené akár a maradi, akár a haladó világszemléletet megtenni egyedül jó kisebbségi eszmevilági irányzatnak. Sem az egyikre, sem a másakra nincsen egészen szüksége a kisebbségnek, illetve csak annyiban, hogy a maga életszemléletének kiformálására felhasználja a konzervativizmusból és progresszivitásból azt, ami a kisebbségi világszemlélet és életforma teljes kialakításához szükséges. Egyikből a bölcs és nemes tapasztalatot, a hagyományt, a megfontoltságot, a másikkól: a haladás készségét és a társadalmi lelkiismeretet.

Nem helyes és nem célravezető az a törekvés sem, hogy népünknek a mai súlyos viszonyok között csupán elringató és gyönyörködtető olvasmányt adjanak. Ugyannyira helytelen az a felfogás is, hogy egyszerre meg kell nyitni az összes ventilátorokat. Nekünk egyetlen célunk van — fennmaradni! E cél érdekében kell kifejtteni minden erőnket, ennek a paracsnak kell alávetni minden életmegnyilvánulásunkat.

Ha az öntudatos polgár olvas is »bóditó« irodalmat, nem biztos, hogy az ártalmára lesz, mert állandó résenállása, a helyzetéből adódó óvatos körültekintés és kritika hozzásegíti annak megítéléséhez, hogy kisebbségi szempontból mi a jó, és mi a rossz. A szórakoztató írásokra éppen úgy szükség van, mint azokra a rombolóknak mondott, súlyosabb írásokra, amelyek a sorsproblémákat és a lényeges helyzetet ismertetik.

A mi *irodalmunk* célja sem lehet más, mint a politikánké vagy kulturális mozgalmainké, vagyis: *erősíteni magyar öntudatunkat, elősegíteni fennmaradásunkat, megszólaltatni vágyainkat, ébren tartani szellemi erőinket*. A gerinces kisebbségi öntudattal telített polgár nem indul el sem a jobb, sem a baloldali eszmeáramlatok útjain, mert tudja, érzi, hogy sem az egyik, sem a másik szélsőség soha nem elégítheti ki azokat a különleges kívánságokat, amelyek — úgy látszik — mindaddig megmaradnak, ameddig kisebbségi polgár lesz a földön. A két szemléletből a kisebbségi polgár, aki szíven viseli fajtája sorsát, csak annyit vesz át, amennyire élete jobb, emberibb, szebb és igazságosabb berendezéséhez feltétlenül szüksége van, sem többet, sem kevesebbet.

Mégis: mikor és hogyan jut el a kisebbségi polgár ezekhez a praktikus megismerésekhez, ezt ma még nehéz volna megmondani de hogy elindult feléje és a legjobb úton halad igazi rendeltetésének felismerésére, kétségtelen. Nézzünk körül a fiatalok között. A fiatalság gyorsan tájékozódik, kitűnő a szimatja, hamar felismeri a dolgok lényegét és értékét. Ha tetszik is a magyar fiatalságnak a legfontosabb problémák azonnali megoldását ígérő egyik vagy másik világszemlélet, sohasem feledkezhetik meg arról, hogy egy kisebbségi nép tagja, s *hogyan első kötelessége fajtája fennmaradásáért és boldogulásáért küzdeni*. Különleges kisebbségi attitűd ez, és csak ezen az eszmei kereten belül lehet szó minden más, így a társadalmi és egyéb problémák megoldásának a mikéntiéről.

Mi tehát a teendő? Szigorúan megmaradni a most formálódó kisebbségi gondolat mellett. Arra kell törekedni, hogy világosan, tisztán álljon előttünk minden sorsproblémánk, és tudjuk is ebből folyó kötelességeinket. A kisebbségi öntudat nem kapcsolódhatik bizonytalan szélsőségekhez!

Azt hiszem, hogy az, aki szórakoztató olvasmányokat akar a tömegeknek nyújtani, úgy kívánja a kisebbségi gondolat kiteljesedését, mint az, aki a tényleges sorsproblémák és a valóság feltárását sürgeti. Fontos, hogy mind a két módszer egy célt szolgáljon: a kisebbségi lelkeség kialakulását.

Nem szabad azonban abba a tévedésbe esni, hogy letagadhatatlan bajok, panaszok állandó napirendentartása elősegíti a kisebbségi helyzet javulását. Vagy csak az volna a cél, hogy a kisebbségi polgár ezeket a valóságokat is megismerje? A megismerés nem

árthat, a valóság feltárásából nem származhatik baj, ha a valóságismeret *öntudatos és kisebbségi beállítottságú polgár* eszmevilágába kerül, azt gazdagítja és a kisebbségi polgárt állásfoglalásra, vagy mondjuk: jobb belátásra kényszeríti. Ehhez a mérlegelő szemlélethez azonban *szilárd kisebbségi öntudatra van szükség!*

A kisebbségi tömeget természetesen ki kell mozdítani társadalmi és kulturális elmaradottságából és nyomorúságából. Minden eszközzel a segítségére kell sietni. Célunkat azonban csak úgy érhetjük el, ha a kisebbségi polgár előbb eljut kisebbségi mivoltának a teljes felismeréséig, és ebben a viszonylatban vizsgálja a saját sorsát. Az igazság azt követeli, hogy kivétel nélkül minden elmaradott és elnyomott emberen segíteni kell, de ne feledjük, hogy a kisebbségi munkás, iparos, kereskedő és a kisebbségi ifjúság sorsa nem azonos a többségiével. *A megoldási lehetőségek is egészen mások.* Aki a társadalmi berendezkedések, törvények egyoldalú alkalmazását ajánlja, az még nem látja a lényegét: a kisebbségi gondolatot, amely más állásfoglalást ír elő a kisebbségek részére. Mások a kisebbség problémái, mások tehát a megoldás lehetőségei is.

Még valamit. Magyarországon erőteljes, egészséges társadalmi reformmozgalom indult meg, amely különféle módokat, a felgyülemlett hibák, tévedések jóvátételét ajánlja. Azt ajánlíák most körünkben is, hogy ugyanezt a felvilágosító, szellemet frissítő munkát kell megkezdeni. Mi ezt a tanácsot nem utasítjuk el. Nem szabad azonban abba a hibába esni, hogy mindig csak sorshelyzetünk negatív jelenségeire hívjuk fel a figyelmet. Nem szabad csak rombolni anélkül, hogy építenénk is. A körülöttünk élő népekre is tekintettel kell lennünk. S egy kis összehasonlítást is kell végezni. *Milyen az álláspontjuk velünk szemben? Hogyan bánnak velünk?* Milyen, miénkkel ellentétes törekvések vannak? Mit lehet tőlük tanulni, és mit szabad tőlük átvenni? Ha fajtánk negatív megnyilvánulásával túlzott mértékben foglalkozunk, akaratlanul elidegeníthetjük népünket a kisebbségi eszmétől és vitássá tehetjük fennmaradásunkat. *Nem ellenezhetjük a tévedések sürgős jóvátételét, helyeseljük a felvilágosító munkát is,* de ugyanekkor más nemzetek hibáira is rá kell mutatnunk. A kisebbségi polgárban nem szabad azt az érzést ébreszteni, hogy ő a legelmaradottabb valamennyi nép fiai között, hiszen ez nem is igaz.

Tanítsuk népünket, ismertessük meg vele a világnézetek tanításait, hogy öntudatos kialakításához kivonhassa belőlük a jót és megvalósításra érdemest, azt az erkölcsi anyagot, amely a kisebbségi sorsban is felhasználható. *De ne hasadjunk vitatkozó maradi és haladó csoportokra.* A most születő és formálódó kisebbségi

polgár és kisebbségi lelkiség nem konzervatív, és nem szélsőséges, hanem — *kisebbségi*. Mentos minden izmustól és kalandos világszemlélettől. A kisebbségi szemlélet egységes és felbonthatatlan — különálló és sajátos világnézet.

A „NEM LEHET” ÉS TANULSÁGAI

A jugoszláviai magyar közvéleményben és a sajtóban furcsa módon megjegyzés nélkül maradt Makkai Sándor erdélyi református püspöknek a »Láthatár« című budapesti kisebbségi kulturszemle 1937 februári számában »Nem lehet« címen megjelent cikke, amelyben a kiváló író, az erdélyi magyar szellemiség vezéregyénisége és ideologusa a magyar népkisebbség legfontosabb kérdését: a pusztulás, vagy megmaradás problémáját fejt ki, s arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a kisebbségi kérdés megoldhatatlan. Makkainak ez a sötétenlátó megállapítása olyan eszmecserét indított meg a magyarországi és utódállambeli magyar sajtóban, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni nekünk, akik a kisebbségi létkérdés problematikáját illetően a legfejletlenebb eszmevilági viszonyok között élünk. Makkai drámai cikke — amelyet egyesek egyéni meghasonlásnak tartanak — és a nyomában megindult polémia sok olyan kérdést tisztázott, amelyek a kisebbségi magyarság magatartását, eszmei céljait, nemzeti feladatait, fejlődési módozatait megvilágítják s ennél fogva számunkra is, módfelett becsesek.

»NEM LEHET«

Makkai Sándor megjegyzi, hogy a kérdést nem a politika, hanem a humánus szemszögéből nézi. Álláspontja a kisebbségi sorsforma, egy jó és emberi megoldás kérdésében a következőkben foglалható össze:

»Van a kisebbségi kérdésnek egy minden politikai vonatkozásnál sokkal mélyebb vonása is, melynek komoly mérlegelése — legalább az én tudomásom szerint — mindeddig még sehol sem jutott kellő kifejezésre, pedig ha a gyökerére pillantunk, azonnal láthatjuk, hogy minden politikai és minden egyéb megoldási kísérletnek egyedüli alapja, viszont letagadása és mellőzése önmagában hordozza azt a végzetet, amelyet semmiféle politikai bölcsesség el nem háríthat. Lehet, hogy mikor a kisebbségi kérdésnek erről az oldaláról fogok beszélni, ugynevezett »légüres térben« mozgok, amelytől látszólag egészen elkülönítve örvénylik és háborog a valóságos élet a maga mindennapi problémáival. Tudiuk azonban, hogy vannak természeti törvények, amelyek szintén csak légüres térben érvényesek a maguk teljességében...

Igy vagyunk a kisebbségi kérdéssel is. Sokan azt hiszik, hogy

meg lehet oldani elnyomással, erőszakkal, vagy megalkuvással, lefokozással, egyes részletekre vonatkozó ideiglenes rendezésekkel. Ezek akár jószándékuak, akár ellenségesek, nem veszik észre magát a dolog lényegében rejlő élettörvényt, amely végérvényesen és megdönthetetlenül azt jelenti, hogy a kisebbségi kérdés megoldhatatlan.

Ki kell jelentenem, hogy nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését, mert, magát a kisebbségi »kategóriát« tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek.

Mivel a kisebbségeknek nincsen politikai imperiumuk, ennél fogva csak etikai, tágabb értelemben kulturális imperiumot gyakorolhatnak önmagukon. A kisebbség létjogát tehát csak sajátos kultúrája igazolja. De — azt megint reálisan — látnunk kell, hogy egyetlen kultúra sem fejlődhetik, ha elvágják azoktól a feltételektől, amelyek életik. Mindebből következik — fejezi be fejtegetését Makkai — hogy a kisebbségi sors nem politikai, hanem erkölcsi lehetetlenség.

VÁLASZOK

Makkai cikkének, amely szerint elképzelhetetlen a kisebbségi életnek bármilyen emberhez méltó elrendezése, erős visszhangja támadt mindenfelé. Különösen Erdélyben. A napisajtóban pergőtűz alá vették a repatriált Makkai fejtegetéseit, s igyekeztek kimutatni annak lehetetlen voltát. A Makkai egyéni életében bekövetkezett törést, amely elköltözésével kifejezést is kapott, hozták fel a cikk pesszimista hangulatának és komor megállapításainak magyarázatul. Voltak, akik »pálfordulással« vádolják az író, arra célozva, hogy gondolatmenete egyéni útjának görbét követi, azt az utat, amelyen ő a jövőtlennek vélt kisebbségi nyáj pásztorságával felhagyva, Magyarországra vándorolt. »A lét, vagy nem lét kérdése minduntalan Makkai személyes válsága vet árnyékot.«

A vita keserű kifakadásai közepette a »Láthatár«, amely már a cikk közrebocsátásakor megjegyezte, hogy a »nem lehet« kissé merev megállapításával nem ért egyet, újabb cikkben szögezte le álláspontját.

»Hogyan lehet« — ez volt a cikk címe. Lényeges megállapítása, hogy a kisebbségi kategória átértékelésben van. Mindenki, aki kisebbségtudománnyal foglalkozik, tisztában van azzal, hogy a nemzeti öntudat újértelmű kivirágzása után maga a kisebbségi kategória is egészen új, talán még 1918-ban sem ismert kritikus helyzetbe jutott, és ép ezért vált — mai formájában — a humánus szempontjából lehetetlenné, s ép ezért láthatjuk a kisebbségtudomány terén azt a törekvést, hogy a más nemzet politikai államában élő nemzetrészek életformája is új fogalmazást kapjon. A németek például már nem is mint kisebbségeket, hanem mint német népcsoportokat tekintik a különböző államokban élő nemzetrészeiket, s ezzel is igyekeznek hangsúlyozni, hogy ők a kisebbségi kategórián felül állnak, amivel természetesen nem kívánják azt, hogy ezek a

nemzeti öntudat mai hevéssége idején is, a más nyelvi államban amelynek területén élnek. A kisebbségtudomány feladata, hogy a nemzeti öntudat mai hevéssége idején is, a más nyelvi államban élő nemzettömbök részére az új életformalehetőségeket kölcsönös jóindulattal megtalálja... Az a megroppanás, amely Makkai életében kijövetelével bekövetkezett, nem következhetik be egy nemzetiség összességének életében. Az összesség részére tehát a kérdés nem zárulhat a »nem lehet« kimondásával, hanem inkább annak felvetésével, miként lehet a további ilyen egyéni tragédiákat elkerülni... és a kisebbségi nemzetiségek életét és fejlődési lehetőségeit megjavítani. A hozzászólásoknak álláspontja, hogy a kisebbségi nemzetiségeknek ki kell tartaniuk azon a helyen, ahová őket a gondviselés állította. Vagyis: lehet, mert kell!

A pécsi egyetemi Kisebbségi Intézet kategorikusan elutasította Makkai felfogását, megállapítva, hogy Makkai elméletének ellentmond az élet, amelynek törvényei nem »légüres« térben érvényesülnek. Ha a kisebbségi sors valóban lehetetlen volna, akkor a kisebbségi sorsba került magyarság csakugyan nem tehet mást, mint amit az egyik erdélyi lap keserűen megállapít: »Lássuk be, hogy lehetetlenséget művelünk, és szaladjunk szét a szélrőzsa minden irányában, menjünk mindannyian Magyarországra, üljük el az ottani fiatalság helyét, s aki csökönyösen mégis itt marad, lássa, mi történik vele, a felelősség egyedül az övé«. Voltak kisebbségek, például a lengyelek, akik több mint egy évszázados elnyomatás ellenére is meg tudtak maradni, kultúrájukat fenntartani és fejleszteni. Vannak kisebbségek, — Európában majdnem negyven millió — s egyik sem mondott le az életről, ellenkezően tovább küzd a kisebbségi kérdésnek emberhez méltó megoldásáért. A kisebbségi magyarság is élni akar. Középeurópában mindig lesznek kisebbségek, mert itt lehetetlen az állami határokat a nemzeti határokkal egybeesően megvonni. A kisebbségi sors tehát az élet bizonyosága szerint lehetséges. Milliók élnek kisebbségi sorsban, kik nem csak ragaszkodnak nemzetiségükhöz, nemcsak fenn akariák tartani magukat, hanem az egymásra acsarkodó nemzetek közt a megértés kiépítését is munkálják. Ép ezért nem mondható emberhez méltatlannak a kisebbségi sors. Nem lehetetlen lelkileg sem, amit a kisebbségek élni akarása és élni tudása bizonyít. Nem mondunk le a reményről, hogy igenis található egy sorsforma, amely lehetőséget nyújt egy véglegesen emberi és jó megoldásra. A kisebbségi kérdés tehát gyökerében nem olyan sötét, nem olyan visszavonhatatlannul megoldhatatlan, mint Makkai látja.

Szekfü Gyula egyetemi tanár, történettudós megállapította, hogy Makkai cikke a szerző érzésvilágának megrendítő kifejezése. Azután élesen így ír: »Az összehasonlítás Makkai és volt kisebbségi társai közt, nem előnyös Makkai számára. Ő bizonyára hős volt, amikor mindezt az erkölcsileg és emberileg lehetetlen kisebbségi sorsot évekig elviselte, de most letéve a fegyverzetét, keserűen tenyerébe hajtja a fejét s elgondolkozik az elmúlt szenvedé-

seken; ott maradt társai azonban ma is hősök, és annál inkább helytelenítik Makkai mostani attitűdjét, minél inkább tudják magukról, hogy mindvégig, a sirbaomlásig hősök lesznek. mert kell, hogy azok legyenek, hiszen hősiesség nélkül nincsen manapság kisebbségi életlehetőség.

HOGYAN IS LEHET?

A »nem lehet« vagy »lehet« vitájába drámai dübörgéssel szölt bele dr. Belehorszky Ferenc »Hogyan is lehet?« c. cikke. A kórusban, amely Makkai cikkére felajdult, nézetünk szerint ez a legmélyebb és legtisztább hang. Mindjárt azzal kezd, hogy a kisebbségi lélek elválaszthatatlan az anyaországitól. A kisebbségi lélek az anyaországának minden rezdülését megérzi, s lelki fejlődése egyenes irányban halad azokéval, akik a nemzeti élet teljességét élhetik. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi életben nem közbömbös, hogy miként fejlődik a magyarországi társadalom lelkölete, hogyan alakul a társadalmi helyzet, belátják-e, hogy a magyar nép kérdése sok tekintetben szociális kérdés. Ha a kisebbség látja, hogy az anyaországban élők egy magasabb, közös eszméért fel tudják magukat szabadítani a törpeség átkától, a kisebbségekben is csökken az átkos törpeségérzet. A kisebbségi sors elviselése csak akkor erkölcsi lehetetlenség, ha a kisebbség azt tapasztalja, hogy az otthonmaradtak csak vacsorák alkalmával, felköszöntőkben és kifakadásokban keresnek »lelki kapcsolatot«. Nem erre van szükség, hanem tettekre, lélekből fakadó komoly munkára.

A magyar társadalomnak minden magyart számon kell tartania. Belehorszky a magyar irodalmi társaságok főfeladatát abban látja, hogy a magyar kisebbségek szellemi munkáját terjesszék. Az anyaországiak lelkét mindenkép át kell itatni a kisebbségekkel való komoly törődés gondolatával. Szociális lelkiismeretet sürget, mert a belső nyomor láthatatlan utakon kifelé is hat, megöli az érzéseket, gondolatokat — idebent s odakint egyaránt — a legmagyarabb lélekben is. Belső megújulás nélkül nincsen a kisebbségi léleknek sem igazi felszabadulása.

Belehorszky a továbbiakban három feladatot jelöl meg a magyarországi társadalom számára. Az egyik népi, a másik állampolgári, a harmadik kisebbségi. Minket csak az utóbbi érdekel. Azt mondja a cikkíró, hogy a magyar társadalmat foglalkoztatni kell a kisebbségek életével, helyzetével, szellemi életének minden mozzanatával, élményesíteni kell bennük a kisebbségi élet minden fázisát, meg kell szeretetni velük azokat, akiket nem ismernek, de akikkel egy közös történelem, mult, jelen és jövő kapcsolja össze. Ha magunk nem keresünk komoly megoldásokat és gyakorlati utakat, akkor felesleges a kérdésről beszélni. A megoldáskeresés első útja csak is önmagunkból indulhat ki. Azt mondhatják, hogy ezzel nem sokat segítünk a kisebbségeken, mert közvetlenül nem segíthetünk rajtuk. Tévedés! Sose feledjük el, hogy egy kis

nemzet: kisebbségnek él és bukik. A kisebbség tragikus elenyevése magával viszi az anyaország lelkét is. Mindent elvbevetve, a kisebbségi sors, csak addig erkölcsi lehetetlenség, amíg az anyaországban élőknek minden egyéni gondja nagyobb a kisebbségeknél s annál, ami a kisebbségekkel történik.

KISEBB NÉP ÉS »KISEBBSÉG«

Dr. Paál Árpád, az erdélyi Magyar Párt vezető tagja Makkai cikkével kapcsolatban érdekesen fejtegeti a kisebbség fogalmát. Szerinte a »kisebbség« fogalma nem is alkalmas egy elszakadt néprész életigényének jelzésére, mert semmi állandóságot sem tartalmaz, csak muló viszonylagosságot. Csatolni kell a »nép« fogalmát a »kisebbség« fogalmához s így együtt a »népkisebbség« összetett fogalma már jelzi, hogy az illető kisebbség egy nép maradására törekszik. Így új népegyniség létesülése lehetséges; a népkisebbség elnevezésének tulajdonképpen »kisebb nép« az értelme. S ez így egészen mást jelent, mint pusztán kisebbséget — népi igény nélkül! Ez utóbbi esetben áll elő az illető (nép nélküli) kisebbség egyénekre való szétporladása, s azután az egyének felszívódása a többségi népbe. A népkisebbség nemcsak egyének számszerű összege, hanem állandó embercsoport, kollektív lény.

A megoldás, fejt ki végül, hogy a népkisebbségek fogalma, a »kisebb nép« fogalmává fejlesztendő. Ennek viszont néphez illő, kollektív életjogokat kell adni, amely ne függessen állami önkénytől, hanem nemzetközi védelem alatt álljon. A népek kollektív életjogába mindenestre bele kell tartoznia a saját népterülethez való jognak, s e területen a gazdasági és szellemi önrendelkezésnek. Enélkül, mint Makkai is mondta, a mai »kisebbségi kategória« csak szellemi hontalanságot adhat. Dr. Paál Árpád szerint Makkai cikkét félreértették. Nem ernyedést és a küzdelem feladását hirdeti, hanem az erkölcsi követelményeknek megfelelő szabadságot, önrendelkezést, Svájca mintá erre.

Jocsik Lajos »Szemtől szembe a kisebbségi létkérdéssel« c cikkében a csehszlovákiai haladó szellemiség álláspontját szcegezi le. Álláspontja elutasító. »Azt látjuk — írja, — hogy Makkai felfogásának a kisebbségi élet maga mond ellent. A kisebbségi néptest küzd az életéért. A Makkaihoz hasonló szellemi embereknek s az intelligenciához tartozóknak az a feladatuk, hogy népük számára eszmetartalmat teremtsenek. Hogy megteremtsék a közösségi élet tudatát és tudatosságát. A népközösség, a kisebbség küzdelmei csak akkor eredményesek, ha azokat közösségi tudatosság és célismeret hatja át. Makkai mégis kivonja a küzdelemből intellektuális erejét, mert »nem lehet.« Ha ez az állásfoglalás általánossá válnék, nemzethalált jelentene. Makkai a »magunk revíziójá«-ban még azt vallotta, hogy minden mozog, változik és fejlődik. A mozgás filozófiáját most úgy látszik, az apatikus visszavonulás vál-

totta fel. Jacsik Makkainak abba a kijelentésébe kapaszkodik, amely szerint »a nemzethez tartozó tömbök és egyének csak saját nemzetük szuverenitásának kötelékében találhatják meg az emberhez méltó élet lehetőségeit.« A kis nemzeti szuverenitás, azonban, mondja Jocsik, csak az európai »tengelyek« valamelyikére szerelve érvényesíthető és tartható fenn. Szinte a döbbenet erejével ejt gondolkodóba, hogy Makkai éppen olyan valamiben látja a kisebbségi helyzet megoldását, amiben a nemzethalál rémségeit veszik észre Magyarországon a legkiválóbb szellemi tényezők. Jocsik itt a német veszélyre célzott, ámbár véleményünk szerint Makkai nem gondolhatott »tengelyre«, amikor a nemzeti szuverenitást említette. Makkai — Jocsik szerint, — a kisebbségi megoldást az egyszerű többséggé levésben jelöli meg, Jocsik ezzel szemben azt vallja: hogy a kisebbségeknek új középeurópai életformát és stílust kell kialakítaniuk, mert a nemzeti öncélúság életstílusa a mai Középeurópában nem lehetséges. A magyar kisebbségi intelligenciának az a feladata, mint a görög kulturáé: meg kell hódítania a győztes Rómát. Harcot kell indítania, hogy emelkedettebb életstílusát uralkodóvá tegye középeurópai méreteken.

A hozzászólások listája ezzel nem teljes. Szlovenszkói, erdélyi napilapokban, utódállambeli és magyarországi folyóiratokban számosan hozzászóltak a kérdéshez, így többek között Hegedüs Nándor a nagyváradi Szabadságban, Szász Endre (a Keleti Újságban), Vuchetich Endre (a Déli Hírlapban), Reményik Sándor (az Ellenzékben), Bányai László (az Ellenzékben), Ez utóbbi »A kisebbségi jövő kérdése« című cikkében, amely a haladó emléketnek a megnyilatkozása, azért helyezkedik szembe Makkaival, mert úgy véli, hogy amire hivatkozás történik: a nacionalizmus újértelmű kivirágzása, nem a nemzeti törekvések, hanem a terjeszkedő oligarchikus érdekek leszármazottja. Megállapítja, hogy csak az öncélú kisebbségi politika képvisele valóban néperdeket, és csak ez védi a tömegek létalapját. Különvalóság, amely azonban az egészségesebb jövőbeli összetételnek is gondját viseli, mikor népek közötti testvériséget ápol és szorosabb kapcsolatba lép az uralkodó nép demokratikus erőivel. A kisebbség életküzdeme az emberi szabadság széles távlataiban folyik, s a közszellem, amit a nemzetiségi életösztön teremt, gyökerében demokrata.

A vitaanyag fontosabb részeit ismertettük. Hiányzik a jugoszláviai magyar álláspont. A választ az arra illetékesektől várjuk.

A jugoszláviai magyar kisbirtokosság szövetkezeti megszervezése

A magyar kisebbségnek legalább 80—85 százaléka földműves. Ha tehát a magyar kisebbségen akarunk segíteni, akkor a földműveseken kell kezdeni a sort.

Ezt tudja ugyyszólván mindenki, aki kisebbségi kérdéssel foglalkozik. Mégis nagyon nehezen alakul ki egységes nézet: hogyan segítsünk hát a magyar paraszton és a magyar kisebbségen úgy, hogy annak belátható időn belül valóban eredménye is legyen.

A kisebbségi öntudat és tetterekészség eddig nagyjából a kisebbség kispolgári részében ébredt fel. Értelmiségi emberek, akiket anyagi bőség nem tett tunyává, a holnaputánra is gondoló kishivatalnokok, kisiparosok rettentek először arra a tudatra, hogy kisebbségünk: pusztulás lejtőjére került. Ezek a jószándéku emberek eddig nem jutottak abba a helyzetbe, hogy parasztkérdésünket (vagyis kisebbségi létünk kérdését), az apró részletkérdések, vagy elszigetelt jelenségek féltételével, teljes egészében lássák. Hiányzik a részletes kimutatás a magyarság vagyoni, foglalkozási és egészségügyi helyzetéről. Nincs egy olyan társadalomkutatónk sem, aki Féja Géza s társai módjára bejárta volna a falvakat, a tanyákat és lelkiismeretesen feljegyezte volna a magyar földművesnép életmódját, törekvéseit.

A földművesek helyzetének alapos megismerése igen nehéz, mert a kutatásra vállalkozó hihetetlenül könnyen eshet részletkérdések ingoványába. Nincs a falun egy ember sem, aki odaállhatna elébünk, és azt mondhatná: Én vagyok a fájó kisebbségi parasztkérdés eleven megtestesítője, mert derék, hibátlan jellemű ember létemre, mégis helyzetemnél fogva ért minden népünkre nehezedő baj. Nem, ez nem fordul elő. Inkább azt láthatjuk, hogy az egyik gazda rosszul üzérkedett, azért áll a tönk szélén, a másik tulságosan iszákos volt, a harmadikra rossz termékek jártak, akad, akinek sokat betegeskedett a családja, tüzvész puztitott a birtokán, tulsok kölcsönt vett fel a banktól, stb. stb. Ezer és ezer csapás támad az emberre, és a szemlélő nem tudhatja gyorsan megállapítani, hogy melyik a legveszedelmesebb és a legáltalánosabb.

A bajok tüneteinek különfélesége szerint, különfélék a segítség módjára vonatkozó javaslatok is. Az egyik azt tartja, hogy a régi

jó paraszterkölcsök megromlásában van az alapvető hiba: a paraszt eltávolodott az egyszerű élettől s erején felül: fényűzővé s pazarlóvá vált. A másik úgy gondolja, hogy vallásosságában hanyatlott, s ezért lett elégedetlenebb, költekezőbb. A harmadiknak az a véleménye, hogy a parasztot fel kell világosítani, a negyedik anyagelvű-szocialista tanokra akarja oktatni stb., stb. A segítség gyámoltalan kísérlete a legtöbbször csak odáig jut el, hogy vitát vált ki: milyen világnézet szerint neveljük a parasztot?...

Az alábbiakban személyes tapasztalataim alapján adatokat kívánok szolgáltatni a bácskai magyar falu gazdasági és társadalmi állapotának vázlatához.

Valamennyi bácskai falu két évszázad előtti telepítés. A föld a telepítés idején: városok, községek, vagy pedig a kincstár kezén volt, nagybirtok aránylag kevés akadt. Éppen ezért úgy a háboru előtt, mint utána, a kisbirtok-rendszer volt a jellegzetes. A nagybirtokok és középbirtokok tulnyomó része nem is volt feudális származásu, hanem a mult század első felében megindult élelnek kereskedelem eredménye. Egyes gabonakereskedők, gazdag sertés- és marhakereskedők a vármegye középső részein, olesó, nagy, lakatlan pusztákat vásároltak és azokat feltörtették.

Nagy és középbirtokosok Horgos tájékán, Szubotica határában, Topola, Pacsir, Vrbász és Szrbobrán határában találhatók. A két nagybirtok-központ, ahol a kisebbségi magyarság a nagybirtok hatását legjobban érzi: Topola és Szrbobrán.

A magyarság a Vojvodinában a legtömörebben azon a területen él, amelyet egyfelől Martonos és Sztáribecsej között: a Tisza, másfelől Becsej és Vrbász között: az I. Péter Király csatorna és a Kula—Pacsir—Szubotica—Horgos között meghuzható vonal zár be. Ez a terület ugyyszólván a kisbirtokok megszakítás nélküli sorozata. Ha bejárnánk ezt a területet és lelkiismeretesen kikérdeznők a lakosságot bajairól, ugyanazokat a panaszokat hallanánk, amelyeket ugysis unalomig ismerünk, azonban oly erővel zudulna felénk a panasztömeg, hogy szinte kétségbeesnénk. Nincs a gabonának ára, — mondanák jobbról is, balról is —, sok az adó, a cukorrépa- és szőlőtermelés nem kifizetődő, az állatárak alacsonyak, nincs gabona- és állatkivitel, nincs jó út, sok a betegség, drága a patika, drága a ruházat, a napszámosok között nagy a munkanélküliség, sok a bank- és egyéb adósság stb., stb. Tanács-talanul állnánk, hogyan is nyuljunk ehhez a bajfészekhez...

Akadnának közöttünk olyanok, akik azt mondanák: Hagyjuk az egészet, a paraszt világéletében mindig panaszkodott, a társadalom alsó, széles rétegei örökké éheztek, nyomorogtak, — ez nem ujság. Lapozzuk fel a történelmet és látni fogjuk, hogy úgy az ókorban, mint a közép- és ujkorban, a legtöbb országban a szegény köznépnél állandóan nagy volt a nyomor. Éhínségek, járvá-

nyok pusztítottak és a világ mégis áll. A fontos az, hogy az embereket valahogyan megnyugtassuk, mert nyugalomban könnyebben tűrik a nyomort.

Való igaz, hogy mindig volt nyomor és a világ, amint a technika mutatja, mégis csak haladt. A nyomor azonban soha nem környékezte meg annyi oldalról az embert, mint manapság. Ne feledjük, hogy még kétszáz esztendő előtt is, egész Bácskában nem élt több 20.000 embernél. A hűbéri társadalomban a földesur gondoskodott jobbágyságai ellátásáról, illetőleg a jobbágyoknak módjuk volt arra, hogy uruk földjén ellássák magukat. A tőkés gazdasági rend kifejlődése idején a felszabadult, de föld- és munkanélkülivé vált paraszt bemehetett a városba gyári munkásnak, mert a hatalmas lendületnek indult gyáriparnak rendkívül nagy szüksége volt rájuk. Most azonban, már a gyáripárban is nagy a munkanélküliség, és a falu folyton szaporodó népflóksége nem vándorolhat se a városba, se külföldre. Az emberek összezsufolódnak, nincs föld, nincs munka. Gondoljuk meg, hogy miképpen élhet egy ötgyermekes mezőgazdasági munkás, aki egész évben csak 20—25 napot dolgozik. A napszámosok jó része egész esztendőn át nem keres többet 1200 dinárnál, és ebből kell eltartania népes családját...

Talán még ennyiből is megélhetnének az emberek (most ne beszéljünk a betegségek légiójáról, aminek az alapja többnyire a rossz tápláltság), ha sorsukba bele tudnának nyugodni. De ők ezt a nyomoruságos életmódot igazságtalannak tartják, s így az életük törhetetlenné válik, s ők maguk lázongókká lesznek.

A technikai kultúra pedig szakadatlanul terjed, az emberek többet tudnak, többet látnak és ezzel igényesebbek lesznek. Minden emberben kiölhetetlenül él a felfelé való törekvés, a jobb élet utáni vágy, ami nyugtalanná teszi. *Falvaink lakossága is sokféle hatás alatt áll.* A vasut, a gőzhajó, a cséplő- és aratógép, a traktorok, a malmok, a mintagazdaságok, a rádió és újságok: mind-mind az életszükségleteket, az igényeket növelik. Már csak ritkán találkozunk öreg emberekkel, akik az említett dolgok közül ne ismernek valamelyiket, tehát akik semmiféle tekintetben sem volnának felvilágosultak. Csak a Kanizsa, Csantavir és Szrborán között elterülő tanyavidéken akadunk öreg emberekre, akik még ma is taplóval gyujtanak pipára, akik ragaszkodnak az ökrösszekérhez, nem szeretik a vonatot s ellenségei a rádióknak. Egyes városok és községek, mint pl. Senta, Kanizsa, Becse, Topola, Horgos, Kula figyelemreméltó általános műveltséggel rendelkeznek —, hogy úgy mondjam — aránylag igen előrehaladott helyek. A lakosság igényességére jellemző, hogy a szentahatári lakos egyenesen sértesnek veszi, ha őt nem városi polgárnak, hanem egyszerűen föld-

művesnek, vagy éppenséggel parasztnak tartják. A becsei és topolcai, s a szrbobráni pedig, —, hogy több helységet ne említsünk — semmiképpen sem akarja elismerni, hogy az ő helysége község és nem város.

Amint láthatjuk, az igényesség, a felfelé való törekvés, hatalmas erővel dolgozik a népben. Ruházkodásban, viselkedésben is a város után igyekeznek haladni. A nagy magyar helységek már régen elvesztették a régi népviseletet, a szép magyar viseletet, csak két oly kis községben maradt fenn, (pl. Bogojevón) ahol a magyar lakosság várostól, nagyobb kereskedelmi gócponttól, meg lehetősön távol és idegen nemzetiségek között elszigetelten élt.

A nép vezetőinek oda kellene hatniuk, hogy az igényesedési folyamat, a felfelé való törekvés: helyes irányban történjék. Mert eddig sok esetben csak mérgezte a falut. Aki ki akar emelkedni a paraszt nehézség, sivár életéből — így érzi ezt a felfelé törekvő —, annak urrá kell lennie, tehát kerülni a testi munkát, megtagadni származását, környezetét, mert különben a felsőbb társadalmi réteg nem fogadja be. Az érvényesülés egyik legbiztosabb útja pedig az, ha a felfelé törekvő sok esetben korrump eszközökhöz nyúl, — veszteget, csal, nyereszskedik rokonain s barátain egyaránt. (Oldalakon keresztül sorolhatnám fel a felemelkedésnek ezeket a fortélyait, amelyek *megmérgezik a család életét, folytonos civakodást, lezüllést eredményeznek.*)

A gazdasági eredetű bajoknak ez a feltörekvési ösztön ad nagyobb feszítőerőt, ez fokozza a zavarokat és a szenvedéseket. Ennek ellenhatásként felülről elnyomási irányzat jelentkezik. *Ennek a két erőnek a gazdasági problémák keretében való összecsapása adja a társadalmi kérdés magvát.* Ehhez járul még nálunk a nemzetiségi kérdés s ezzel teljessé válik a kisebbségi kérdés komplexuma, amely így tehát három részre osztható: *nemzeti (vagy kulturális), gazdasági és társadalmira.*

A három kérdés közül *a gazdasági vár a legsürgősebb megoldásra.* A gazdasági kérdés helyes megoldása megerősíti a kultúra talaját is.

A gazdasági kérdés megoldásánál realisaknak kell lennünk. Mi is szorosan beletartozunk a világgazdaság vérkeringésébe, viszont a világgazdaság viszonyainak alakulását nem befolyásolhatjuk. Tehát a buza világpiaci árát és az iparcikkek árát nem állapíthatjuk meg. A világgazdaság halad a maga útján, nekünk pedig, akarva-nemakarva, alkalmazkodnunk kell hozzá. Csak az a kérdés, hogy gyenge nádszálként hajolunk-e meg a gazdasági árhullámzás minden szellőjére, vagy pedig erős falként, szilárdan álljuk-e helyünket. Más szóval a gazdaságilag erős egzisztencia kibírja a nagy válságokat is, míg a gyenge belepusztul.

A sok kisexisztencia részére ott a szövetkezeti rendszer. Erős szövetkezeti rendszer képes üzletpolitikát folytatni, s bizonyos mértékig befolyásolhatja az árakat, hitelre tehet szert, stb. A szövetkezeti rendszer előnyeit felesleges itt fejtegetni. Valószínű, hogy a szövetkezeti rendszer mai formája sem tart túl hosszú ideig, de a kisebbség részére legalább 30–40 évre gazdasági megerősödést hozna, ez pedig az életmentéssel egyenlő.

A szövetkezeti rendszerben elsősorban meg kell tartanunk eddigi gazdasági javainkat. Annyi erőnk még nincs, hogy földet, vagy házat adhassunk nincstelen napszámosainknak. *Első és legrealisabb kötelességünk, hogy megakasszuk a jelenleg meglévő magyar gazdálkodók tönkremenési folyamatát*, tehát legalább is a jelenlegi gazdasági javakat tartsuk meg. Ha gazdálkodóinkat szövetkezeti rendszerben tömörítettük, akkor ezzel a kisebbség részére egészséges törzset alkottunk. Olyan kisbirtokosság, amely gazdaságilag megerősödött, meg tudja fizetni az iparos munkáját, jobb bért adhat mezőgazdasági munkásának és áldozhat kulturális célokra is.

A szövetkezeti rendszer segítségével kell odahatni, hogy az egészséges feltörekvési ösztön eredményesen működjék. Meg kell érteni, hogy a jobb sorsra való jutás egyedül összefogó munkával érhető el, s hogy csak ezzel emelhető az általános jólét színvonala.

Az egészségügyi oktatás szintén a szövetkezetek keretében szervezendő meg.

A kisbirtokosok, kiscgazdák szövetkezetekbe való tömörítése reális, megvalósítható dolog. Természetesen a szövetkezeti rendszernek az igazi szövetkezeti eszmén, *az önsegélyezés eszméjén kell nyugodnia*, és nem azért kell a szövetkezet, hogy a bankhoz hasonlóan dolgozzék, vagy éppenséggel valamelyik bank hatáskörébe tartozzék (mint manapság számos szövetkezet).

A szövetkezet vezetőinek és tagjainak emberséges szociális érzékkel kell rendelkezniük. Tekintettel kell lenniük arra, hogy a magyar földművelőslakosságnak mintegy 35–40 százaléka napszámos, zsellér. Ezeknek, *a szövetkezetek sikeres működésének arányában jobb és jobb béreket kell fizetni, emberséges munkaidőt kell biztosítani, mert ha a gazdálkodók szűkkeblűen, önző módon elzárkóznak a tisztességes munkabér- és munkaidőkövetelések elől*, (ami most sok esetben megtörténik), *akkor olyan kiméretlen osztályharc lép fel, amilyen a legveszedelmesebb következményekkel járhat.*

Ismétlem: Kisebbségi létünk kérdése a parasztkérdéssel azonos, és a parasztkérdés megoldásának egyetlen módja nálunk a kisbirtokosság szövetkezeti megszervezése. **Tóth Bagi István**

K ö n y v e k

Körmendi Ferencz :

TALÁLKOZÁS ÉS BUCSU

(Athenaeum)

Körmendi nem régen Olaszországban tartózkodott, ottani élményei alapján regényt írt, amelynek eredménye a fentjelzett kötet. Körmendi szerencsés kezű író, fémjelzett nagyság, akinek nemzetközi irodalomban magas agio-ja van. Nem tudom, hogy hasznára van-e ez a körülmény. Magas igényekkel vettem kezembe a könyvet, de a kielégülés csak részleges. Somásan kifejezve a dolgot: e könyvben 50 jó oldal van, 220 oldal pedig többé-kevésbé lapos kísérszöveg. A meséje látványlag bonyolult: egy olasz szigeten, amely a turisták kedvenc központja, egy panziót tartó olasz család titokzatos históriája. 70 éves férfi és 30 éves felesége. Az asszony eredetileg az öreg ur fiának menyasszonya volt, de az apa beleszeretett a fiatal nőbe, talán ez is az öregurba, egy tengeri kirándulás alkalmával az apa belefojtotta fiát a vízbe s nőül vette menyasszonyát. A panzióból élnek, amelynek számos külföldi vendége van. Az öreg ur nyilván büntudat hatása alatt különönc filozófussá válik, vendégeit esténként egybegyűjti, hosszas magyarázatokat tart nekik, félig-meddig hipnotizálja őket. Ebbe a társaságba keveredik a szerző, aki fanyar ellentmondásokkal nézi az egész dolgot, de köztük marad, mert beszeret az öreg ur fiatal felesé-

gébe. Ebbe a karavánszerű lassúsággal haladó eseménysorozatba hirtelen belerobban egy fiatal angol-orosz lány, egy angol ur menyasszonya, aki heves szenvedéllyel ostromolja a szerzőt, haza küldi vőlegényét, átköltözik a panzióba, felrobantja az ottani társaságot, s nyíltan a szerző szeretője lesz. Pár hét múlva megérkezik a vőlegény, visszakéri a menyasszonyt, akit a szerző kisebb lelkitusa után vissza is enged. Ezután felkeresi az olasz panziós fiatal feleségét, aki már régen tudja és várja a szerző szerelmét, de elutasítja őt, mert minden elkésett.

A regénynek van egy szép fejezete: »Változatok egy tómondatra«. Ez igazi író munkája. A többiben is felcsillan sok minden, de sok benne az unalom s a fölösleges rész. A szerzőnek volt egy hosszabb novellára való anyaga s kinyújtotta regényé. De ez ép oly hiba, mint mikor a szabó olyan ruhát csinál, amelynek hosszú a nadrágja, vagy az ujjakon túl ér a kabátja. Az egészségtelen beosztás megbosszulja magát. Ritkán fordul elő, hogy az ember feszülten figyel olvasás közben. A regény hőfoka langyos, csak az említett fejezete forró. Nyilván ezért készült az egész. A szerző nem tudta velem kellő módon elfogadtatni mondanivalóinak nélkülözhetetlen fontosságát. Últam a kávéház előtt, sétáltam, feketét ittam a Beniaminiben, néztem a tengert, beszélgettem az öreg ural, hallgattam a többiek társalgását, az eső esett, a

nap végre kisütött, becsengettem a háziszolgát, jó volna átköltözni egy nagyszállodába, irni kellene, de nincs kedvem: ez lehet, hogy fontos a szerzőnek, de nem fontos az olvasónak, kivált, ha 100 oldalon keresztül nagyjában ez a fő szellemi táplálék. A regény értékét abban látom, hogy megismertet bennünket egy új tipussal, a szabadon élő, turistalány temperamentumos típusával. Ez a nő él, mozdulata eleven, tele van túláradó életkedvvel, csupa energia és lángoló szerelem. Jó a környezetrajz, pontos szellemi profilt nyújt az öreg olasz panzióról s még néhány mellékalkról. Több lényeges vonást nem tudtam felfedezni a könyvben, ha csak azt a túlzott rutint nem, amellyel a szerző órákon keresztül tud elmesélni lényegtelen dolgokat. A könyv értékét nem akarom csökkenteni, de felfokozni sem. Kétségtelenül nem áll arányban egy világhírű író képességeivel. Egyébként jó kezű, tiszta látású íróember munkája, íróé, akinek megadott a közlés könnyedsége, sőt mintha ez a fabulációs képesség tulsúlyba is került volna az írói tehetség többi elmeivel szemben. Könnyed, kellemes, folyamatos írás ez, nagyobb pretenziók nélkül. Mélyebb nyomot nem hagy ugyan az olvasóban, de az egy-két olvasásával eltöltött nap kellemesen telik el. Limonádé és cock-tail, jazz-band és nápolyi tangó keveréke, olyasmí van tehát benne, amit a mai időkben sokan kedvelnek. Egy-két jól megírt, alakjára később is vizsgálódni az ember.

Ambrus Balázs

ELTÉVEDT SORSOK

Kassák Lajos regénye.

(Cserépfalvi kiadás)

Kassák Lajos írásainak értékét meghatározni annyit tesz, mint mérlegre tenni egy vékony vetőmagot. Itt nem számít a pillanatnyi súly, itt a kikelt gondolatmag sokszorosán gazdag ajándéka valósítja meg az ígértet, a lelkek erő kalászában csoportosult új magházat, a magtermékenyítő tehetségének eredményét.

Élményt jelent ez az utóbbi regénye is. Nem csupán hűséges korrajzot, társadalmi vetületet, elhibázott életkeket mutat be, hanem belenyúl a titkok szekrényébe, az agynak és a szívnek, az ösztönek és a gátlásnak, véteknek és lelkiismeretnek, egészségnek és betegségnek összekuszált rendetlen fiókiába és ott kísérel meg rendet teremteni.

A módszere lehet lélektanui-mányozás, összehasonlító körbonctan, de nem a tudatosan tudós, hanem a tehetséges művészember tolmácsolásában. Végigkísérni a regény alakjának életét a befejezésig, a kisiklott csokvágytól a hid karfááig, az apró képek összetételéből meghatározni az élesen körvonalazott, meg hasonlott lélek tapinthatóan érzékeltetett domborművét, ez a teremtő erő művészte.

Ezeknek a könyveknek maradandó értékét jelenti az a tartós emlékezés, amellyel az ilyen regény helyet kér élményeink tárházában. Nem lehet elfeleitni, nem lehet napirendre térni fölötte. Másutt pársoros újsághír, itt, a szavak sodró áradatában: magasztosan emberi szomorujáték tanúi vagyunk, és bármennyire

hétköznapi esemény egy ember élete, ennél az eltévedt sorsu, szerencsétlen társunknál gondolkodóba esünk, vajjon tényleg egy átkos, önfelédtt pillanat elegendő-e családok életének, országok helyzetének, világok sorsának gyászborulására.

A nyomortanyák leírása, a munkanélküliség visszatérő réme, a szellemi szükségmunkára beosztott napidíjas ügyvéd és jogtanácsos ur, az elsülvedt emberek örzőangyala, fertőzött csókok zsarolója, mint példás, odaadó családfi, gondos apa és szerető hitves — a tilosba tévedt szalmaözeveg kétsebbeeitő lelki harca a tisztátalanság érzése és a családi szentély tisztasága között — a betegre átkozó önfelédtt pillanatának adósa, aki az életével fizet, nández lélektanilag megindokolt, talán kissé túlzékény, de mindenesetre következetes ember lelki világát mutatja be, aki bűnbocsánatáért vezekelni akar és elpusztított egészségű életét dobja el.

Az életnek vannak igazságatlan ítéletei. Ez a halálos ítélet ártatlan életet vett el. A tévedésekért ilven nagy árat fizetni nem méltányos, nem áll arányban a véték súlyával. De minden ellenvetésünk zátonyra jut az író tiszta láthatáru lélektengerén, ahol a felszabaduló ösztön vihart támaszt, és emberi sorsok kis csolnakiai, mint apró panírhajók elmerülnek a bösz hullámerésben. A regény befejezése sulvos és szomorú igazságsgalgáltatás, mert az élet nem könyörül az elesetteken, nem szánja meg a szánandókat, nem segít sorsok kisiklásakor.

Czakó Tibor

INTUICIO

A kisebbségi irodalom csak a passzivitásból meritheti témáit, ha kapcsolatban akar maradni a tájjal, melyből kinőtt. Erre van kárhoztatva. Hazai témáink drámaiságát ez a passzivitás szabja meg. Ezért nem táplálhatják irodalmát a jelen életbevágó problémái — nyiltan. És ezért nem veheti gyökereit a kisebbségi földbe s a nemzetiségi öndatba, ha itthon akar megjeleni. Ellenkező esetben terét át kell engednie az emigráns irodalomnak, de ezt a szempontot a kisebbségi irodalom és a kisebbség, saját érdekében semmiképp sem vállalhatja, mert visszaüt, s az irodalmi és művészeti problémákból politikát csinál, erre pedig nincs szükség. Más az irodalom, s más a politika.

A kisebbségi irodalom irányát ebből a passzivitásból következő végzete szellemesíti. De az irodalom és művészet, mint szellemiség kifejező formában nem szorítható szigorú határok közé. A művészi gondolatnak mindig végtelen utak állanak nyitva, a szellem szabadon mozoghat az Elysium és az Inferno között, ha a szimbolum táltosa segíti. A szimbolum segítségével a passzivitás és a végzet: irodalmi aktivitásba formálható. Ez a megoldás.

A szimbolum kifejező ereje határtalan. Ezért tárgyait a múlt felidézésével, a jelen szemléletével és a jövő képzeleteivel ékesítheti. A valóság tudatosítása a szimbolum mesterműve.

A kisebbségi irodalomnak erre a passzivitásra, erre a világnézetre kárhoztatott drámaisága: *legnagyobb erőforrása*. A

tétlenségre-ítéltség merő ellentéte! A világirodalom remekmunkái a passzív lelkiségből születtek; a drámai cselekmény a szenvedés dinamikájából nyeri kifejező erejét. Drámai sors nélkül nincs művészi elhivatottság.

De tovább megyünk.

A kisebbségi irodalom öntudata az erkölcs legszilárdabb alapelvein áll. Az általános emberi jogok hangsúlyozása, melyek *minden embert*, minden kisebbséget megilletnek, a pusztá hatalomból meritett jogon felülállva, az emberi ítélőképeség és igazság *tökéletes* elérhetőségét kétségbevonva, prófétai és isteni erkölcsre támaszkodnak. Mind-ezen tényezők öntudatosan, gerincesen és művészi formában kifejezve, a kisebbségi irodalom szellemi megváltói.

A kisebbség társadalmi helyzete elhatárolt. Társadalmi problémái vagy ezen elhatárolt keretek között mozognak, vagy az erkölcsi öntudat mesgyéjén haladva, megkeresik a kiutat. A kisebbség a türelmesség mezején a társadalmi összműködést megtalálja és megvalósítja. Ennek a harmónikus összműködésnek előfeltétele olyan kisebbségi kultúra, amely ezt a harmóniát az irodalom és művészet kifejező erejével teremti meg. Az aktív kisebbségi irodalom e harmónia megteremtését és művészi kifejezését vállalhatja.

Ezek a tömören összefoglalt elgondolások kisebbségi irodalmak életében másutt már valóra váltak. Nálunk is megvalósulhatnak, ha a most jelentkező vajdasági irodalom megújodásában megértésre találunk.

Kerédi György

Hunyady Sándor:

GÉZA ÉS DUSÁN

Regény, Athenaeum kiadása.

Ime a kisebbségi regény, testetöltve, úgy, ahogyan mi azt egymástól évek óta állandóan reklamáljuk. Nyilván a kisebbségi életsorssal együttjáró tehetetlenség következménye, hogy ezt a tökéletes, brutális szókimondással és ugyanekkor az őszinte megértés vágyától áthatott kisebbségi regényt nem kisebbségi író írta meg. Nem írhatta! A kisebbségi író illetéketlensége s ebből folyó tehetetlensége természeti adottság, sajátos külső és belső körülményeinek eredője. A kisebbségi írónak rossz a lelkiismerete. Ez a rossz lelkiismeret nem a nyilvánvaló bűntudat, hanem a nyilvánvaló gyanu visszahatása. A vádlottak padján ül. A kisebbségi író »megértése« és minden közeledése a többség felé ugyananyira, mint az alkalmazott szolgai készsége, amellyel röhög a főnök ur kitűnő viccein; kétes értékű, gyanús, megbízhatatlan. Az ilyen megértésnek nincs hitele, mert nincs fedezete az író függetlenségében. A kisebbségi író ösztönszerűleg érzi ezt, és nyilván ez az oka a kérdéssel szemben elfoglalt passzivitásának. Szolgák csak hizelegni vagy lázadni tudnak, a kisebbségi író pedig egyiket sem érzi magához méltónak. A béke csak egyenrangú felek között jöhet létre, erkölcsi alapon.

Hunyady Sándor regénye, mely egyébként az eredetileg színpadra írott Feketeszáru cse-resznye regényváltozata, őszinte és egyenes gesztus, az egyen-

rangúság alapján, a dunavölgyi népek közeledése érdekében, s jelentőségét illetőleg több, mint szép szó. Általában, Hunyady Sándor minden írói megnyilatkozása több a kimondott szónál: tett. Hunyady Sándor nyilvánvaló írói értéke nem egyedül káprázatos írói egyénisége, az a szellemi magakelletés, mely sok írónkat holmi kacér szépaszszonyhoz teszi hasonlatossá, hanem jelleme. Kissé talán még nehézkesnek is mondhatnók. Ez a nehézkesség azonban lényének legmélyéről hat és kifelé mint súlyosság nyilvánul meg. Ebből a súlyosságából meríti hitelt. Az ilyen nem kapható megalkuvásra, semmiféle szolgai gesztusra. »Ur«, minden körülmények között, akinek közeledése megtiszteltetés, haragja megbecsülés. Férfias. Nyilván nem véletlen, hogy ösztönszerűleg érzi küldetését, amellyel neki, s éppen neki kell a porondra állnia, lényének, presztízisének egész súlyával, ott, ahol már mindenki bizalmatlan az értékekkel és azok különböző rendszereivel szemben, s ahol már minden szó és mérték hitelét veszítette.

Hunyady Sándort ez a vesztély pillanatra sem fenyegeti. Nincs oka arra, hogy megalkudjék, szépitgessen vagy bármit elhallgasson. Hunyady Sándor koncepciója: az érdekek végső emberi azonosságának s ezen belül a dunavölgyi népek kölcsönös egymásraltaltságának felismerése. Ez a felismerés a hite s egyben erkölcsi jogcime arra, hogy mindent kertelés nélkül szóvátegyen, mérlegre állítson és megérteni próbáljon. Az ördög nem olyan fekete,

amilyenre festik, vallja. Ő képviseli Középeurópa tisztultabb szellemét, azt az új, sovinizmuson fölötti nacionalizmust, amelynek megváltó küldetésében fanatikusan hisz. Könyvében ilyeneket olvashatunk:

— »Nagyiparos lettem, kereskedő. Járok össz-vissza mindenik országban itt a Duna körül, még Bulgáriában is van vállalatom. És azt tapasztalom, hogy a Lajtától a Fekete tengerig, Varsótól Üszkübig milyen rémesen egymásra van itt utalva minden nép! — A kezével kört irt a levegőbe. — ennek egyetlen birodalomnak kellene lennie. Mert ha mi, aprók, folyton veszekszünk egymás között, kedvünk szerint kirabolhatnak valamennyiünket a nagy országok. Fölösztanak bennünket; ez ebbe a klikkbe tartozik, az abba az érdekcsoportba. Gyarmat vagyunk. Elviszik a buzánkat, meg a disznóinkat, küldenek helyette műselymet, meg gramofonlemez, ahogy üveggyöngyön és pálinkán veszik meg a vadak kókuszdióját. Meg is lesz ez, én azt hiszem, de majd csak akkor, ha nemcsak a tisztességes emberek, hanem a spekulánsaink, az uszítóink és svindlerjeink is rájönnek, hogy milyen pazar üzlet, ha azt mondják jelszónak: »Dunavölgy!«

Az az új ember, aki ezekben a sorokban megnyilatkozik, már nem magyar vagy szerb vagy román, a szó elhatároló értelmében, hanem az összekötőkapocs a Dunavölgy népei között, a dunavölgyi ember; egy átfogóbb és emberibb nacionalizmus előfutárja, talán éppen az a kristályosodási pont, mely körül Európa népei egy közös

európaiságában egykor majd egymásra találunk.

A tulajdonképeni középeurópai összekötőkapocs azonban, mely Hunyady Sándort regénye megírására készítette, nem annyira gazdasági, mint inkább lélektani természetű, és vonatkozásainál fogva elsősorban bennünket, jugoszláviaiakat érint közelebbről Hunyady regényének alapvető gondolata az a felismerés, hogy az emberi jellem az egyetlen szilárd pont az általános veszendőség közepette, amelyre építeni lehet. A középeurópai jellemben, de különösen a magyar és szerb azonos lelki konstitúciójában felismerte a középeurópai lélek közös nevezőjét. Egyemáshoz tartozunk. Sorsunk és végzetünk ugyanaz. Az, ami bennünket elválaszt egymástól, voltaképpen ugyanaz, mint ami bennünket összeköt: jellemünk szilárdsága, törhetetlen ragaszkodásunk mindahhoz, ami szent előttünk, állhatatosságunk: barátság, szerelem, haza, becsület, önfeláldozás dolgában, — ez a maga egészében inkább keleti, mint európai életfelfogás, amelyvel egymást megtagadjuk, ugyanakkor, amikor voltaképpen igeneljük. Hogyan tud lelkesedni Hunyady regényének szerb alakjaiért, Dusánért és Irináért, csak azért, mert annyira szerbek, hogy akár magyarok is lehetnének; hogyan ostromozza önmagát és önmagán keresztül a nemzetét, valóságos önsanyargató vezekléssel, ha azt tapasztalja, hogy akadnak olyanok, akiket a szerbség erényei nem meghódolásra, hanem ellenségeskedésre készítetnek. Szerb! Hunyady Sándor ajkán olyan ez a szó, mint az imádság. Tisz-

telet és rajongás füti. Ugy tekint, mint lelkéből-lelkedzett testvérét, ezt a nagyszerű, kitűnő emberpéldányt, akit ezer vész és vihar tenyésztett és kovácsolt olyanra, amilyen s amilyen nincs több Európá ege alatt, az egy magyaron kívül. Hogyan hajt térdet-fejet Irina előtt és szolgáltató eligtételt neki, amikor a következő szavakat adja az ajkára:

— »Bocsánat! Bocsánat! Könnyű kimondani az ilyen üres, kis szót. Inkább azt állanék meg, hogy a nagy barátkozás közben ne juttassák az eszünkbe, mindennap százszor, százféle csipkelődéssel, hogy kik maguk és kik vagyunk mink?! Higyiék el, nem kell olyan nagyon igyekezni! Mert akármi-lyen piros nadrágot viselnék (magyar huszártisztek), soha nem fogom a kedvükért elfelejteni, hogy a vér szerint való testvéreim ott verekednek a Duna másik oldalán! Véresen! Rongyosan! Éhesen! Bocskorosan! Ahogy annyiszor hallottam maguktól«.

Hunyady Sándor bámulata az, hogy hisz' egy nagyszerű nép, kemény, bátor, önérzetes, hű, ragaszkodó, önfeláldozó: magyar, szerben. Más, mint ami Európa különböző égtájai alatt általában megterem. Nem német, nem skandináv, nem latin. Ez itt a kelet, a maga külön eszményeivel és erkölcsi parancsaival, a közös sors és közös végzet, amelynek ősforrásait nem szabad egymás ellen fordítanunk, hanem kizárólag egymás erősítésére és megtartására. Ez a gondolat vonul végig a regény minden egyes fejezetén, mely mindenképpen méltó arra,

hogyan elérje célját, áthidalja a multat és megtermékenyítse a jövőndőt.

Kisbéry János

Makkai Sándor:

TÁLTOS KIRÁLY

Regény, Génius kiadása.

A történelmi regény napjainkban éli virágkorát. Ez az »irányzat« egészséges meghasonlás a mult céltalan és terméketlen irodalmával, melynek tárgy- és eszmeköre szűk területre korlátozott és jelentőségét illetőleg nem egyéb, mint közvetett kiélési módja a külső és belső körülményei által légmentesen eldugaszolt emberi vágyaknak s ez emberi vágyak legtipikusabbjainak, a szerelemnek, jólétnek, hírnévnek afféle biztosítószelep, amelyen keresztül a nagytömegek realizálhatatlan vágy-gőzfeleslege időről-időre elillan. Ez az irodalom bizonyos sekélyes pocsolja, kezdetleges megnyilvánulása az emberi szellemnek, aféle irodalmi kö-, vagy legalább is bronzkorszak, gyermekirodalom, csörgő és színes képeskönyv, mely inkább a szemre és egyéb érzékszerveinkre hat, mint az értelemre. A történelmi regény megjelenése az irodalom színterén biztató tünet a fejlődésre, az irodalmi férfiasodás kétségtelen jele, melyben végre a magasabbrendű, alapos koncepciótól áthatott emberi szellem is szóhoz jut.

Ezt a magasabbrendű emberi szellemet képviseli Makkai Sándor történelmi regénye, a Táltos király, melyben IV. Béla életét s az akkori idők sorsdöntő ese-

ményeit hozza emberi közelségünkbe, az avatott író megjeleltő készségével. Az olvasó kapcsolata a regénnyel e ponton felőleli mindazt, amit a sorsában a magáénak mondhat. Elsősorban nekünk, magyaroknak íródott ez a könyv. Az, ami benne történik, nem holmi távoli, exotikus színjáték, hanem sorsunk és végzetünk, melynek a jelen és a jövő egyenes folytatása. Ebben a történelemben már velünk, késői unokákkal is történik valami, és nem is történhetik semmi olyas, ami egyben ne a mi sorsunk megpecsételését is jelentené. A regény olvasása közben rá kell eszmélnünk arra, hogy az, ami velünk ma történik, voltaképpen már nagyon rég, ezer esztendővel ezelőtt elkezdődött és ma is azoknak a sorsmeghatározó erőknek az értelmében folytatódik, amelyek azt annakidején elindították. A regény kimondatlan, de állandóan elevenen ható tanulsága abban az egy mondatban foglalható össze, hogy az egyén sorsa a nemzet sorsa.

Ez a gondolat vonul végig a regény minden egyes fejezetén. A mult a jelen kulcsa, vallja Makkai. A multból igyekszik megérteni a jelent. Amint a történelem ösvényén nyomról-nyomra haladva végigvezet bennünket, lépten-nyomon oly jelenségekre hívja fel a figyelmünket, amelyek megdöbbentő törvényszerűséggel utalnak mostani állapotainkra, s egyszerűen érthetővé teszik mindazt, ami egyébként rejtélyes módon érthetetlennek és megfejtethetetlennek látszott. E ponton azután a regény koncepciója még tovább tágul és immár nemcsak egyet-

len népközösség, de az egész emberiség sorsává lesz. Konklúziója az, hogy nincs olyan életjelenség a mában, melynek a multban ne lenne pontos »megfelelője« s ugyanakkor egyetemes vonatkozása. Az emberi természet épugy, mint az azt kialakító erők egy és ugyanazon törvényszerűséget mutatják ugy a jelenben, mint a multban és nálunk épugy, mint egyebütt. Semmi sem változott lényegében. A hadisiker titka ma is ugyanaz, mint volt annakidején, Dzsingisz-Khán idejében. Abban az időben a belső fegyelem hiányát csak külső fegyelem pótolhatta és foghatta össze egy céltudatos akarat szolgálatában. Dzsingisz-Khán hadisikereinek titka az, hogy kiváló szervező és fegyelmező képességével elfojtotta azokat az esztelen és céltalan erőket, amelyek az emberek hajlandóságaiban mint ártalmas és romboló elemek nyilvánultak meg és csak egyetlen, meghatározott irányban engedte azokat megnyilvánulni: kocsi elé fogta a lovat. Így dolgozik a gépben a gőz, amelyet a kazánban lefojtunk, s csak abban az irányban engedünk hatni, amelyben hasznos munkát végez, és ez a felismerés arra enged következtetni, hogy minden életmegnyilvánulás végső következésben egy és ugyanazon energiamegnyilvánulás eredője, mely az energia megmaradásának elvére vezethető vissza és abból magyarázható meg. A helyzet azóta mit sem változott. Civilizációnk kezdeti fokán az emberi akarat több-kevésbé még mindig gazdátlan jószág, céltalan és önállótlan erő, amelyet az vesz birtokába és aknáz ki, akiben ez az akarat — ritka kivételkép — egy határozott és öntudatos célban öltött testet. Ez

esetben az emberiség, mely önmagával és tettvágyaival nem tud mit kezdeni, kapva-kap az alkalmon és engedelmesen szegődik a fölötteálló akarat szolgálatába. De hát nem ugyanez-e Napoleon, Hitler vagy Mussolini titka is? Mit várhatunk az élettől? Mire kell elkészülve lennünk? Hova vezet mindaz, ami velünk és körülöttünk történik? Erre felel meg a történelem az avatott író tolmácsolásában, amelyről ezuttal ismételtelen bebizonyosodott, hogy okkal-móddal az élet legfőbb tanítómestere.

A regény kompozíciója elsőrangú. Cselekménye hálás regényanyag, helyel-közzel, különösen a vége felé, drámai lüktetésű. Hapy-endeje, mint a történelmi regénynek általában, nincs. A történetet a közeledő tatárdulás viharának nyugtalanító előjelei zárják le, mintegy jelképes utalással a jövőre nézve, melynek folyamán még anynyiszor septe végig pusztító vihar ezt a vérral anyiszor áztatott földet és annak sokat szenvedett, jobb sorsra érdemes népét.

Kisbérny János

A TRÓNJAFOSZTOTT ALLAH

Írta: Linke Lile

Tűsgyökeres ária német emigráns újságíró a szerző. Hitler uralomra jutása után Angliába költözik és egy vidéki angol lap megbízásából beutazza az új Törökország ázsiai részét. Mint szem és fültanu mindenre kíváncsi és mindenről meggyőződik, mindent dicsér és mindent kifogásol, ami arra rászolgál.

A mű címe nem adja vissza hiven a mű tartalmát, mert a török nép mélyen vallásos nép ma is, de az energikus rendszer lényes a vallásból minden babonát

és megszünteti azt a sok imádatot és alázatot, amely a babonának is szólt. A babonák Allahja csakugyan elvesztette trónját, de a vallás Allahja ma is ott trónol a török szivekben.

Samsun fekete tengeri kikötőből indul ki, bejárja Törökország szívét, megtekinti jelentékeny és jelentéktelen városait, sőt falvait, végzi Szmírnán és Ankarán, hogy utját Samsunban fejezze be.

Lázás, szörnyen erélyes munkát talál mindenütt, nagyszerű városi építkezéseket, utak, vasutak, elemi és közép-, valamint szakiskolák (Liceumok) és egyetemek építését, népegyletek (Halkuvi) hálózatának a bevezetését, az oktatás új rendszerének meghonosítását, az egészségügy gyökeres, alapos és eredményes megszervezését, gazdasági intézmények sűrű hálózatának a kiépítését. Mindez tervgazdaság mintájára időhöz kötve.

A városok részben, vagy teljes újjáépítése imponáló méretekben van folyamatban. A jövő egyik nagy városának, az Eufrates melletti Malátiának, a gyapottermelés központjának újjáépítése modern várossá 1940 évben be lesz fejezve, mindazza, ami hozzá tartozik: iskolákkal, muzeummal, egészségügyi intézményekkel, iparügyi berendezésekkel, növénytermesztési kísérleti állomással, elsőrendű országutakkal, nagyszerű kikötővel. Ilyen városépítés vagy harminc helyen folyik.

A leégett és elpusztított Szmírna (Izmir) pompás város már ma is. A romok eltakarítva. Nagyszerű parkok és paloták sora húzódik végig a kikötő mellett. Belül a városépítés minden rafinériájával.

Nagyszerű országutak kezdik összekötni a legjelentősebb városokat, az agrár és ipari termelés gócpontjait. Nagy transzverzális, teher és autóközlekedésre berendezett országut épül, mely összeköti a Fekete tengert a Középtengerrel. Eddig, a köztársaság tízévi fennállása alatt: kétezer kilométert meghaladó új vasuti hálózat épült, továbbá háromezer új elemi iskola, harminc új középiskola és negyven szakiskola. Az elemi iskolák tanulóinak száma százczekkel, a középiskolai tanulók 5000-ról 42.000-re, a szakiskolai tanulóké 1000-ról 10.000-re emelkedett. Az egyetemek látogatottságáról a könyv sajnos nem emlékezik meg. A közigazgatásról a szerző nagyon jó véleményvel van. Nem tudom, nem elfoglaltság szől-e belőle, amelyet a mai német közigazgatásra való fájdalommal visszaemlékezés váltott ki. Szerző előadásában a török tisztviselő nagy része nem csak jó tisztviselő, hanem lelkes agitátor is. Vannak olyanok, kiknek egy a vallása: az új és a nagy Törökország. A kormányzók (valik), elegyednek a nép közé, maguk ellenőrzik intézkedéseik végrehajtását, maguk kezdeményezik az iskolák és muzeumok felállítását, maguk gyűjtik össze az ezekhez szükséges tárgyakat, és a tisztviselői kar dicséretére legyen **mondva: a kormányzó** nem talál kifogásolni valót. De ahol kifogást emel valami ellen, azt rögtön orvosoltatja s a hanyag vagy bűnös tisztviselőt azonnal elmozdítja. A tanítókról hihetetlenül hangzó tökéletességeket mesél. Nemcsak tanítók, hanem valóságos apostolok. Az oktatás angol rendszerű. A tanító mellett maguk a tanulók végzik egymás oktatását, a készült

tanuló fellép a katedrára és maga magyarázza tanulóitársainak, amit tanult. A szabad, értelmes előadásra nagy súlyt helyeznek.

Minden városban népegyletem működik, jól felszerelve természettudományi és gazdasági eszközökkel és mundazzal, ami a nép számára megkönnyíti az ismeretek elsajátítását. A nép tömeges látogatása megszervezett.

Az ország jelentékeny részét mocsarak borították, amelyek majdnem az egész országot maláriával fertőzték meg. Nem volt ritkaság, hogy a maláriás betegek az utcán estek össze és haltak meg. Most a mocsarak ki vannak száritva. A malária központokban különleges malária egészségügyi intézmények működnek orvosokkal. A kinin fogyasztása óriási. A malária szünetel, a városokban teljesen megszűnt.

Ugyanez az eset a trahomával, mely éppen a fentemlített Malatiában volt, legjobban elterjedve.

Mintha a török nép felébredt volna apátiájában, és már nem tekintené mindazt, ami van, Allah rendelkezésének. Szerzőnk leírja a maláriaorvosok kétségbeesett harcát a népbe mélyen begyökerezett azon hittel szemben, hogy a malária is Isten rendelkezése, melyet el kell tűnni, mint az emberi bűnöknek isteni büntetését, mely ellen hiábavaló minden emberi próbálkozás. A nép rettegetve menekült az orvosok elől, nehézségekbe ütközött a diszpenzerek, kórházak, orvosi rendelők emelése és ahol fel is épültek, nem jelentkeztek betegek. A nép az orvosok dolgát Allah újabb csapásának tekintette. Csak a tanítók és felvilágosult papok segítségével lehetett meggyőzni a népet arról, hogy a malária olyan, mint a veszett

kutya és a vérszomiazó ellenség, amelyek ellen pedig Allah minden ember kötelességévé tette a védekezést. Az első betegek félénk jelentkezése után a sok gyógyulás láttára, kezdett átalakulni a nép felfogása. Ma megszámlálhatatlan ezrek jelentkeznek a maláriás rendeléseknél, és kitüntetésnek veszik a kezelést. A fantasztikus hit helyében új török mentalitás van kialakulóban.

Ma minden faluban van kereső nő. Igaz, itt-ott még csak nagyon tartózkodóan és visszaesésekkel, a városokban azonban a helyzet európai formájú. A feredzse és az ormótlan női ruha helyébe európai öltözködés lép, a háremélet rohamosan szűnik, és a nő egyenjogúságát az élet minden terén törvény szentesíti. Pl. a munkás nő díjazása törvény értelmében egyforma a férfi díjazásával, a törvény nem ismer különbséget férfi és női munkakerő között.

Szerzőnőt bucsuzáskor az ismerősök fölkérték, hogy tiz év múlva jöjjön vissza, lássa, hogy mennyit fog haladni az a Törökország, mely az első tiz év alatt is annyit haladt. Szerzőnk nem is kételkedik abban, hogy barátainak igaza lesz, csak a régi török romantika eltűnését sajnálja. Azt hiszem ebben nincs igaza, a romantika mindig a multat jelenti, a visszamaradást, régi bűnöket és régi mulasztásokat.

Nem igen ismerjük ez Európán kívüli világot. Pedig jó lesz figyelni a modern Törökországra. A jövő történelme veti árnyékát előre, azt, hogy belátható időn belül a közel keleten is bekövetkezik az európai hegemonia alkonya. Ez a tudat bennünket európaikat melanholikusan érint, de szembe kell vele nézni.

Spectator.

Kérjük olvasóinkat, hogy előfizetési díjaikat szíveskedjenek dr. Szirmai Károly 59092 sz. csekkszámájára befizetni, illetve előfizetéseiket megújítani.

A „Kalangya” szerkesztősége.

A Kalangya május 1-ji számában kiírt novellapályázat határidejét ezévi november 1-ig, a regénypályázatot pedig 1938 szeptember 1-ig hosszabbítjuk meg.

1937 Augusztus-szeptember

KALANGYA

5-6. Szám

Odgovorni urednik: SZIRMAI KÁROLY

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős szerkesztő és kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrhász 2 (Šečera)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar